

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
інфарматыкі і радыёэлектронікі»

Факультэт даўніверсітэцкай падрыхтоўкі і прафесійнай арыентацыі

Кафедра агульнаадукацыйных дысцыплін

А. А. Албут, Т. П. Дзіра, І. В. Наўроцкая

БЕЛАРУСКАЯ МОВА: КУЛЬТУРА МАЎЛЕННЯ. ПРАКТЫКУМ

*Рэкамендавана вучэбна-метадычным
аб'яднаннем па гуманітарнай адукацыі ў якасці
вучэбна-метадычнага дапаможніка для студэнтаў
I курса тэхнічных спецыяльнасцей устаноў
вышэйшай адукацыі*

Мінск БДУІР 2017

УДК 811.161.3(076)
ББК 81.2(4Бел)я73
А45

Рэцэнзенты:

кафедра гісторыі беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта
(пратакол №11 ад 12.04.2016);

дацэнт кафедры сучаснай беларускай мовы
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт С. А. Важнік

Албут, А. А.

А45 Беларуская мова: культура маўлення. Практыкум : вучэб.-метадыч.
дапаможнік. / А. А. Албут, Т. П. Дапіра, І. В. Наўроцкая. – Мінск :
БДУІР, 2017. – 95 с. : іл.
ISBN 978-985-543-307-2.

Выданне скіравана на павышэнне культуры маўлення будучых спецыялістаў.
Змяшчае граматычныя заданні, тэксты, навуковыя артыкулы, прыклады афіцыйна-
справавых дакументаў, матэрыялы для дыскусіі. Падрыхтавана ў адпаведнасці з
сучаснымі патрабаваннямі да вучэбна-метадычных дапаможнікаў, уключае
актуальныя распрацоўкі сучаснай лінгвістыкі.

Прызначаецца студэнтам тэхнічных спецыяльнасцей I курса дзённай формы
навучання.

УДК 811.161.3(076)
ББК 81.2(4Бел)я73

ISBN 978-985-543-307-2

© Албут А. А., Дапіра Т. П.,
Наўроцкая І. В., 2017
© УА «Беларускі дзяржаўны
ўніверсітэт інфарматыкі
і радыёэлектронікі», 2017

ЗМЕСТ

ПРАДМОВА.....	4
РАЗДЗЕЛ 1. Гістарычныя этапы фарміравання і развіцця беларускай мовы. Беларуская мова і яе месца ў моўнай супольнасці свету. Мова і маўленне	5
РАЗДЗЕЛ 2. Функцыянаванне беларускай мовы ва ўмовах білінгвізму	14
РАЗДЗЕЛ 3. Тэкст як асноўная камунікатыўная адзінка.....	28
РАЗДЗЕЛ 4. Стылі мовы	45
РАЗДЗЕЛ 5. Сродкі арганізацыі навуковага тэксту	53
РАЗДЗЕЛ 6. Тэрміналагічная лексіка як вядучы складнік навуковага маўлення ...	63
РАЗДЗЕЛ 7. Сістэма жанраў навуковай літаратуры	76
РАЗДЗЕЛ 8. Асаблівасці афіцыйна-справавога стылю	86
РАЗДЗЕЛ 9. Культура маўлення. Спецыфіка рэдагавання.....	92
ЛІТАРАТУРА.....	102

Бібліятэка БГУМР

ПРАДМОВА

Вучэбна-метадычны дапаможнік складзены ў адпаведнасці з вучэбнай праграмай «Беларуская мова. Культура маўлення», зацверджанай рэктарам установы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт інфарматыкі і радыёэлектронікі» М. П. Батурам (рэгістрацыйны №УД-00-014/баз ад 26.06.2013 г.), і прызначаны для студэнтаў БДУІР усіх спецыяльнасцей дзённай формы навучання. Змяшчае разнастайны матэрыял для практычнага засваення дысцыпліны.

Выданне мае на мэце павысіць агульную моўную культуру навучэнцаў, развіць навыкі і ўменні эфектыўных маўленчых паводзін і ў навуковай, і ў прафесійнай сферах зносін, а таксама дапамагае паказаць адметнасць роднасных беларускай і рускай моў на ўсіх моўных узроўнях.

Змест вучэбна-метадычнага дапаможніка арыентуе студэнтаў, якія ўжо засвоілі курс беларускай мовы згодна з праграмай для ўстаноў агульнай сярэдняй адукацыі, на практычнае авалоданне беларускай мовай ва ўсіх сферах прафесійнай і грамадскай дзейнасці.

У адпаведнасці з акрэсленымі задачамі практыкум складаецца з дзевяці частак згодна з раздзелаў праграмы:

1. Гістарычныя этапы фарміравання і развіцця беларускай мовы. Беларуская мова і яе месца ў моўнай супольнасці свету. Мова і маўленне.
2. Функцыянаванне беларускай мовы ва ўмовах білінгвізму.
3. Тэкст як асноўная камунікатыўная адзінка.
4. Стылі мовы.
5. Сродкі арганізацыі навуковага тэксту.
6. Тэрміналагічная лексіка як вядучы складнік навуковага маўлення.
7. Сістэма жанраў навуковай літаратуры.
8. Асаблівасці афіцыйна-справавога стылю.
9. Культура маўлення. Спецыфіка рэдагавання.

У дапаможніку змяшчаюцца заданні рознага тыпу, якія маюць праблемны характар і разлічаны на свядомы падыход да матэрыялу.

Дапаможнік складзены выкладчыкамі беларускай мовы кафедры агульнаадукацыйных дысцыплін факультэта даўніверсітэцкай падрыхтоўкі і прафесійнай арыентацыі БДУІР на аснове матэрыялаў, што прайшлі апрацацыю на занятках са студэнтамі розных факультэтаў і спецыяльнасцей.

Паколькі практыкум з'яўляецца калектыўнай працай, асобныя раздзелы могуць несці на сабе адбітак індывідуальных схільнасцей аўтараў, спецыфікі іх стылю.

Аўтары раздзелаў:

- А. А. Албут: раздзелы 2, 3, 5, 9;
- Т. П. Дапіра: раздзелы 4, 7, 8;
- І. В. Наўроцкая: раздзелы 1, 3, 6, 9.

РАЗДЕЛ 1

ГІСТАРЫЧНЫЯ ЭТАПЫ ФАРМІРАВАННЯ І РАЗВІЦЦА БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА І ЯЕ МЕСЦА ЁЎ МОЎНАЙ СУПОЛЬНАСЦІ СВЕТУ. МОВА І МАЎЛЕННЕ

Практыкаванне 1. Выразна прачытайце прапанаваныя творы. Назавіце аўтара і жанр вершаваных радкоў. Вызначыце адрозненні беларускай і рускай моў. Паразважайце пра карысць выкарыстання паралельных тэкстаў на розных мовах.

Другі, бывае, дабрадзеі,
Пашану страціўшы ў людзей,
На тым часамі спаганяе,
Што прозвішча мяняе.
Не помню месяца і дня,
Нядаўна нек адна свіння
Свайму там старшыні ці «заву»
Так накрамзоліла заяву:
«Ад грамадзянкі вёскі Свінюхі,
Хляўцоўскае акругі,
Што перанесла здзекі пугі,
Як панаваў пастух Трахім,
Ад аблавухае свінні Каравай

Заява

Я, прылажыўшы ніжэй капыты,
Заяўляю аб тым,
Што з усёю сваёю роднёю
Не хачу больш звацца Свіннёю.
Бо „свіння“ і за лаянку часта
ўжываецца,
А мне гэта не падабаецца.
Вось і прашу даць імя мне новае,
Падмацаваўшы яго пастановаю,
Каб не кожны хам
Калоў вочы нам:
І каб спагнаць заўсёды мела права я,
Калі асмеліцца абразіць хто».
І распісалася пярэднім правым
капытом:
«Свіння Каравая».

Иной, бывает, дуралей,
Утратив уважение людей,
Себя тем обеляет – фамилию меняет.
Не помню месяца и дня,
Но как-то раз одна Свинья
В свою контору иль правленье
Такое накропала заявление:
«От гражданки деревни Свинюхи
Хлевцовской округи,
Испытавшей немалые муки
При хозяйничаньи пастуха Андрюхи,
От Свиньи, заслуживающей почтения,

Заявление

Я, хотя и пишу с трудом,
Заявляю о том,
Что со всею своею роднёю
Не хочу больше зваться Свиннёю.
Так как „свинья“ как ругательство
употребляется,
А мне такое употребление не нравится.
Прошу сменить имя и покончить всё
разом,
Закрепив его официальным приказом,
Чтоб не мог любой хам
Колоть глаза нам
И чтоб могла я привлечь к ответу
Любого за выходку эту».
А внизу от копыта закорючка сердитая:
«Свинья Немытая».

А старшыня той розум меў:
 – Завіся, – кажа, – ты хоць – леў,
 Аднак жа, як свінню ні кліч,
 Яе заўсёды выдасць лыч!

Но умные люди разобрались:
 – Хоть львом, – ответили ей, – назовись,
 Какое бы имя свинья не носила –
 Её выдаст рыло!

Практыкаванне 2. Уявіце сітуацыю: да вас у госці прыехалі прадстаўнікі розных славянскіх народаў. Ці зразумеце вы адзін аднаго? Аргументуйце свой адказ.

Практыкаванне 3. Запоўніце пропускі ў схеме, карыстаючыся вучэбным дапаможнікам. Падрыхтуйце вуснае паведамленне паводле атрыманай схемы-канспекта.

Практыкаванне 4. Параўнайце наступныя ўрыўкі з тэкстаў. Вызначце адметнасці мовы кожнага тэкставага фрагмента. Успомніце, з якіх твораў узятыя гэтыя тэксты. Знайдзіце словы, якія і зараз выкарыстоўваюцца ў сучаснай беларускай літаратурнай мове.

Апошні тэкст самастойна перакладзіце на сучасную беларускую мову.

I

Ярославна рано плачет в Путивль на забралъ, аркучи: «О, вѣтръ, вѣтрило! Чему, господине, насильно вѣши? Чему мычеша хиновскыя стрѣлки на своею нетрудною крыльцо на моя лады вои? Мало ли ти бѣшет горъ под облакы вѣяти, лелѣючи корабли на синѣ морѣ? Чему, господине, мое веселие по ковылию развѣя?»

Яраслаўна зрання плача ў Пуціўлі на сцяне, наракаючы: «О вецер, вятрыска! Чаму ты насільна так вееш? Чаму імчыш ханскія стрэлы на лёганькім крыллі сваім ды на вояў мужа майго? Ці ж веяць мала табе ўгары пад аблокі, лялеючы ў моры сінім караблі? Чаму ты вясёласць маю па кавылі развѣяў?»

II

Кым убо языком, братие, достоит ли похвалити светозарьную память преоблаженныя невесты Христовы Еуфрасини? Бѣшет бо помощница обидимым, скорбящим утешение, нагим одение, больным посещение, и спроста рещи, всем всяка бысть Еуфросиния убо сердце свое напаяще Божия премудрости. Еуфросиния – небопарный орёл, попарившая от запада до востока, яко луче солнечнаа, просветившия землю Полотъскую.

Якою моваю, братове, належыць уславіць светлую памяць найшчаснейшай нявесты Хрыстовай Еўфрасінні! Была яна дапамогай пакрыўджаным, суцяшэннем засмучаным, распранутым – адзеннем, хворым – наведанне ці, проста кажучы, – для ўсіх была ўсім. Еўфрасіння – незвядальны квет райскага саду. Еўфрасіння – арол, што, лунаючы ў небе, праляцеў ад захаду і да ўсходу, як прамень сонечны, прасвятліў зямлю Полацкую.

III

...понеже от прирождения звери, ходящие в пустыни, знают ямы своя; птицы, летающие по въздуху, ведают гнѣзда своя; рыбы, плывающие по морю и в реках, чуют виры своя; пчѣлы и тым подобная боронят ульев своих, – тако ж и люди, игде зродилися и ускормлены суть по бозе, к тому месту великую ласку имають.

Практыкаванне 5. Прачытайце ўрывак са Статута Вялікага Княства Літоўскага. Перакажыце яго змест.

Чаму Статут – выключна важны дакумент для беларусаў?

Артыкул 18

Не маець ніхто ні за кога терпеты, толькі кожны сам за себе.

Теж уставаем, іж ніхто ні за чый кольвек учінок не маець каран і сказован быти, толькі тот, котарый в чом сам вінен зостанеть, гды ж того право божое і справядлівость хрысціянская учить.

Практыкаванне 6. Прачытайце ўрыўкі з прадмовы да Статута Вялікага Княства Літоўскага, напісанай Львом Сапегам. Параўнайце моўныя сродкі старабеларускай і сучаснай беларускай мовы.

А если которому народу встыдъ правъ своихъ не умети, поготовю намъ, которые не обчым яким языком, але своимъ власнымъ права списаные маем и каждого часу, чого намъ потреба ку отпору всякое кривды, ведати можемъ.

Прошу, рачьте жъ, в[аши] м[илости], тую працу от мене вдячне приняты, а, маючы вольности свои, правомъ добре обьварованые, того постерегати, абысте до судовъ и до трибуналовъ не только людей добрыхъ а тыхъ правъ нашихъ добре умеетныхъ обирали, але боящихся пана бога и цнотливыхъ, которые бы не для пожитку своего а ку шкоде ближнего, для лакомства своего и для подарьковъ права выкручали, але, простымъ трыбомъ идучы, светое правды и справедливости постерегали, а тую вольность, которою се тешимо, в целости намъ заховали. С тымъ се ласце и милости вашм[о]стей братерьской поручаю.

А калі якому народу сорамна права свайго не ведаць, асабліва нам, якія не чужой якой мовай, але сваёй уласнай правы запісаныя маем і ў любы час, што нам неабходна да адбіцця ўсякай крыўды, можам ведаць.

Шчыра прашу, васпане, тую працу ад мяне ўдзячна прыняць, а маючы свабоды свае, правам добра абароненыя, тое ахоўваць, каб вы ў суды і ў трыбуналы выбіралі не толькі людзей добрых, якія гэтыя правы нашы добра ведаюць, але богабязных і дабрадзейных, якія б не для карысці сваёй і на шкоду бліжняга з-за сквапнасці сваёй і для падарункаў правы скажалі, але, простым парадкам ідучы, святой праўды і справядлівасці прытрымліваліся, а тую свабоду, якой карыстаемся, у цэласці нам захавалі. З тым прыязнасці і ласкавасці вашых міласцей братэрскай даручаю.

Практыкаванне 7. Прааналізуйце прапанаваны ўрываек з прадмовы да зборніка Францішка Багушэвіча «Dudka białaruskaja» і вызначце наступнае.

1. Прыкладны час напісання тэксту.
2. Яго графічныя асаблівасці.
3. Паслядоўнасць адлюстравання асобных з'яваў фанетычнай сістэмы беларускай мовы.
4. Тыповыя для беларускай мовы марфалагічныя і сінтаксічныя з'явы і розныя адхіленні ад агульнапашыраных беларускіх моўных рыс (выкліканыя ўздзеяннем пэўных мясцовых гаворак і іншых моў).
5. Як называецца беларуская мова гэтага перыяду?
6. Колькі графічных сістэм вядома ў гісторыі беларускага пісьменства?

Bratcy miluje, dzieci Ziarnli-matki majej! Wam afiarujuczy pracu swaju, muszu z wami pahawaryć trochi ab naszaj doli-niadoli, ab naszaj baćkawaj zpradwecznaj mowie, katoruju my sami, da i nie adny my, a usie ludzi ciomnyje, «mużyckaj» zawuć, a zawietca iana «biełaruskaj». Ja sam kaliś dumau, szto mowa nasza – «mużyckaja» mowa i tolki taho! Ale, pazdarou Boże dobrych ludcou jak nauczyli mianie czytać-pisać, z toj pary ja szmat hdze byu, mat czaho widzieu i czytau: i prakanausia, szto mowa naszaja još takajaż ludzkaja i panskaja jak i francuzkaja, albo niamieckaja, albo i inszaja jakaja.

Практыкаванне 8. Адкажыце на пытанні з практыкавання 7 прымяняльна да прапанавага ніжэй тэксту.

Na samym uschodzie Biełarusi znajšli pomnik XVIII st. z nadpisam na biełaruskaj łacincy. Na kamieni dobra vidać nadpis: «Pamaży, Hospadzie, Vasilu roku 1750». Biełaruskaje «h» niewiadomy Vasil pieradawaŭ łacinskim «h», jak i stanie potym normaj pry kadyfikacyi novabiełaruskaje łacinki ũ paćatku XX stahoddzia. Što da słowa «rok», to jano bytawała ũ mnohich havorkach i vyjšła z użytku tolki paŭstahoddzia tamu.

Archieołaham važna, što pomnik dakładna datujecca siaredzinaj XVIII stahoddzia – «ciomnaha vieku», ad jakoha amal nie zastałosia piśmovych pomnikaŭ na biełaruskaj movie. Tradycyja starabiełaruskaha piśmienstva vyhasała pad ciskam pałanizacyi, a novabiełaruskaje krynicaj zabruić tolki praz 150 hadoŭ.

Znachodka зробlenaja na samym uschodzie Biełarusi – u Horackim rajonie. Na tyja časy Padniaproŭje było adnym z najbahaciejšych rehijonaŭ krajiny. Ciapier u Horackim rajonie ażyćciaŭlajecca inventaryzacyja pomnikaŭ archieołohiji. Jaje pravodziać supracoŭniki i studenty Mahiloŭskaha ũniviersiteta imia Arkadzia Kulašova.

Kurhanny mahilnik, a na im nadmahilny kamień, zваны «прыkładam» adšukała kamanda pad kiraŭnictwam doktora historyčnych navuk, profesara, kiraŭnika katedry archieołohii i spiecujalnych historyčnych dyscyplin MDU Ihara Marzaluka. Kamień ačyscili, i na jim pabačyli vydatna zachavany nadpis: «Pamaży, Hospadzie, Vasilu roku 1750».

Практыкаванне 9. Прачытайце верш К. Крапівы «Шчыраму латыністу» (з падзагалоўкам «На заметку ў газэце „Звезда“»). Адзначце напісанні, якія не супадаюць з сучаснымі.

Даведка: верш напісаны 11 кастрычніка 1922 г. і апублікаваны ў газэце «Савецкая Беларусь», якая тады друкавалася на беларускай мове. («Звезда» – на рускай).

Што вы, людзі! Што вы! Што вы!
Ня было таго ніколі,
Каб у нашай роднай школе
Беларускай нейкай мовы
Шэсьць гадзін было на тыдні, –
Яна-ж дзецям аж абрыдне.

Беларус-жа роднай мовы,
Каб ня мог ужыць і слова.
Трэба й мне адукавацца,
Бо й «Савецкай Беларусі»
Давядзецца скоро, мусіць,
Па-кітайску друкавацца...

Ды няма з яе карысьці –
Забіваць адно галовы;
Лепш ужыць латынскай мовы
Ды французскай, як калісьці,
Гледзячы з паднебнай вышы, –
Так з «Зьвязды» «Рабочы» піша.

Латыніст, заядлы, шчыры!
Пралупі ты зрэнкі шырай
Ды на дол спусьціся з неба,
Наш таварыш безгаловы,
Дык убачыш, што нам мова
Беларуская тут трэба,
Як вада, як кавал хлеба,
Як расліне кожнай глеба.

Кажуць нават, што нядаўна
Ён унёс праэкт, каб далей
Ў нашых школах выкладалі
Па-кітайску (вось забаўна!),

Практыкаванне 10. Вызначце характэрныя рысы беларускага правапісу, які існаваў да рэформы 1933 г.

1. Няма тае хаткі, каб ня было звадкі.
2. Адвага не зьявага.
3. Ад цяплюсьці не баляць косьці.
4. На сваім сьметніку і певень сьмелы.
5. Цярпеньнем і працай горы пераносяць.
6. За баляваньнем ходзіць галадаваньне.

Практыкаванне 11. Прачытайце ўрыўкі з артыкулаў мовазнаўцы І. Клімава. Складзіце тэзісны план тэксту.

АПАЗІЦЫЯ ДВУХ СТАНДАРТАЎ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ МОВЫ

У залежнасці ад умоў развіцця і патрабаванняў грамадства літаратурная мова ў адну эпоху ў розных мясцовасцях свайго пашырэння можа набыць некалькі сістэм правільнасці. У такім выпадку раней адзіная літаратурная мова распадаецца на два ці больш варыянтаў, кожны з якіх валодае правамі і функцыямі самастойнай літаратурнай мовы.

Шматстандартаваць – вельмі пашыраная з’ява сярод літаратурных моў свету. Так, існуе некалькі стандартаў нямецкай літаратурнай мовы: аўстрыйскі, швейцарскі, германскі. У яшчэ большай ступені шматстандартаваць уласціва

тым мовам, што набылі пашырэнне ў розных кутках свету ў выніку каланізацыі. Пасля атрымання калоніямі незалежнасці шмат стандартаў развілося ў англійскай (амерыканскі, аўстралійскі, індыйскі і інш.) і іспанскай мовах (у краінах Лацінскай Амерыкі), таму што былыя калоніі страцілі залежнасць ад сваёй еўрапейскай метраполіі.

Але шматстандартаваць нярэдка ўзнікае ў маладых літаратурных мовах, кшталту беларускай і ўкраінскай, якія за кароткі час свайго развіцця зазналі ўзаемавыключальныя тэндэнцыі. Узнікненне двух стандартаў у беларускай літаратурнай мове абавязанае розначасовым і рознакірункавым кадыфікацыям, якія штучна ўзмацнілі і павялічылі дыстанцыю паміж імі.

Б. Тарашкевіч удала апісаў прынцыпы граматыкі беларускай мовы, якія стыхійна выпрацоўваліся пачынаючы з 1906 г., калі распачаўся легальны беларускі друк.

Без усялякай афіцыйнай падтрымкі гэтая граматыка ў 1918–1921 гг. увайшла ва ўжытак усіх беларускіх школ і неўзабаве вытрымала некалькі выданняў.

Паводле Рыжскай дамовы 1921 г. Заходняя Беларусь адышла да Польшчы, што прывяло да геаграфічнага падзелу раней адзінага беларускага соцыуму. Умовы для нацыянальна-культурнага развіцця і пісьмова-выдавецкай практыкі на польскім і савецкім баку былі розныя, як розныя былі і іншамоўныя ўплывы.

За межамі савецкай дзяржавы, перш за ўсё ў Заходняй Беларусі і беларускіх цэнтрах у Латвіі, Празе і Берліне, рэформа 1933 г. не была прынятая. Супраць яе нават пратэставаў шэраг беларускіх нацыянальных дзеячаў Заходняй Беларусі.

У пачатку 1930-х гг. кантакты паміж Заходняй і Савецкай Беларуссю з палітычных прычын зусім спыніліся, і два стандарты пачалі ізаляванае існаванне. Адрозненні паміж імі ўсё больш і больш узмацняліся, бо рэформа 1933 г. дала старт моцнай хвалі русіфікацыі літаратурнай мовы ў БССР, што выклікала абурэнне беларускай інтэлігенцыі ў Заходняй Беларусі.

Такім чынам, ужо на самай пачатковай стадыі нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы склаліся ўмовы для ўзнікнення ў ёй двух падстандартаў. Аднак толькі пасля рэформы 1933 г. беларуская мова канчаткова страціла адзінства і распалася на два стандарты.

Першы стандарт атрымаў сваю кадыфікацыю ў граматыцы Б. Тарашкевіча, таму яго можна назваць тарашкевіцкім. Другі быў створаны ў выніку рэвізіі першага і навязаны грамадству партыйным кіраўніцтвам Савецкай Беларусі ў 1933 г., таму яго можна назваць наркамаўскім ці савецкім стандартам.

1. Арфаэпічна-арфаграфічныя адрозненні

Філялогія – філалогія, маналёг – маналог, лёгіка – логіка, калёна – калона (калэквіум, лёкай).

Сыгнал – сыгналь, сымбаль – сімвал, газэта – газета, пэргамэнт – пергамент, тэмпэрамент – тэмперамент (фанабэрыя).

Міталёгія – міфалогія, патас – пафас (патэтыка), лягарытм – лагарыфм.

Барбарства – варварства, Базыль – Васіль, Бізантыя – Візантыя.

2. Граматычныя адрозненні

Кляса – клас, блюза – блюз, майстра – майстар, філія – філіял, тэза – тэзіс.

Плянэ – плана, зьезду – з’езда, з’езду, камітэту – камітэта, з Менску, Гамбургу, Судану – з Мінска, Гамбурга, Судана.

Азёраў – азёр, друкарняў – друкарань, нормаў – норм.

У палёх, у садох – у палях, у садах.

З тае першае беларускае кнігі – з той першай беларускай кнігі.

Будзьма – будзем, чытайма – чытаем, устаньма – устанем.

Вітаны – вітаемы, гнаны – ганімы, шуканы – шукаемы, суперны – супернічаючы, вечна трывалыя каштоўнасці – непераходзячыя цэннасці.

3. Лексічныя

Аблога – асада, адсотак – працэнт, асобнік – экзэмпляр, амбасада – пасольства, аповед – расказ, атачэнне – асяроддзе, атабарышца – размясціца, вонкавы – знешні, вынятак – выключэнне, гарбата – чай, гатунак – сорт, гулец – ігрок, досьвед – вопыт, досьлед – даследаванне, дамова – дагавор, жаўнер – салдат, замова – заказ, зафундаваць – заснаваць, зьвяз і хаўрус – саюз, землятрус – землятрасенне, кавярня – кафэ, капэрта – канверт, лецішча – дача, мапа – карта, мінак – прахожы, мурын – негр, наклад – тыраж, намёт – палатка, наступства – вынік (негатыўны), Нямецчына – Германія, паганства – язычніцтва, перамовы – перагаворы, рада – савет, ровар – веласіпед, склад – састаў, слухаўка – тэлефонная трубка, страйк – забастоўка, танчыць – танцаваць, то бок – гэта значыць, травень – май, угодкі – юбілей, улётка – лістоўка, уцякач – бежанец, фатэль – крэсла, фэст – фестываль і свята, ходнік – тратуар, чыннасьць – дзейнасьць, шпацыр – прагулка, шэраг – рад, шараговы – радавы.

Лінгвістычная апазіцыя двух стандартаў паказвае, што галоўная розніца паміж імі палягае ў адносінах да рускага ўплыву: тарашкевіца паслядоўна, на ўсіх узроўнях яго пазбаўлена, а наркамаўка – актыўна захоўвае. Гэта тлумачыцца тым, што нарматыўная сістэма наркамаўкі складвалася ва ўмовах моцнай русіфікацыі і татальнага руска-беларускага білінгвізму. Тарашкевіца, наадварот, развівалася шляхам адштурхоўвання ад нормаў рускай мовы і пераважна ва ўмовах білінгвізму беларускай мовы з іншымі мовамі (польскай у Заходняй Беларусі, англійскай на эміграцыі, часткова нямецкай у час дзвюх сусветных войнаў і эміграцыі). Толькі цяпер тарашкевіца апынулася ва ўмовах руска-беларускага білінгвізму.

Разам з тым варта адзначыць і паланістычныя арыентацыі тарашкевіцы. Арфаэпічна-пісьмовая практыка гэтага стандарту ў пачатку ХХ ст. развівалася пад моцным польскім уплывам. Наркамаўка была створана з мэтай мінімізаваць польскі ўплыў у літаратурнай мове, аднак не за кошт самабытных сродкаў, а шляхам замены паланізмаў (ці формаў, што здаваліся паланізмамі) русізмамі. Але – парадокс гісторыі – у цяперашні час паланістычныя арыентацыі тарашкевіцы амаль не ўсведамляюцца карыстальнікамі. Прычына гэтага – слабое распаўсюджанне польскай мовы ў сучаснай Беларусі. Цяпер польскі кампанент у тарашкевіцы, наадварот, успрымаецца як адзнака «эўрапейскасці» і ці праяў самабытнасці гэтага стандарту.

Практикаванне 12. Вызначце, з выкарыстаннем якога стандарту літаратурнай мовы напісаны прапанаваны ніжэй тэкст.

НАВУКОЎЦЫ: «МОЗГ ДЗЯЦЕЙ ПАМЯТАЕ ЗАБЫТУЮ РОДНУЮ МОВУ»

Як паказала даследаванне психологаў і нэўрафізіёлягаў канадзкага Ўнівэрсытэту Макгіла, апублікаванае ў часопісе «Nature», людзі ўспрымаюць як родную тую мову, што чулі ў першыя гады жыцця, нават калі ў сьвядомым узросьце сталі размаўляць на іншай мове.

Пад назіраньнем праз магнітна-рэзанансную тамаграфію паддосьледныя праходзілі тэсты на хуткасць і эфэктыўнасць апрацоўкі інфармацыі, што перадавалася па-француску. Сярод паддосьледных былі 10 дзяцей, якія нарадзіліся ў Францыі і размаўлялі толькі па-француску, 21 дзіцё, народжанае ў Кітаі і ўсыноўленае французскімі сем'ямі ва ўзросьце да 2 год, 12 дзяцей-кітайцаў, якія вывучалі французскую як замежную і вольна размаўлялі на ёй. Набор зонаў у мозгу, што актываваліся падчас апрацоўкі інфармацыі, пачутай на французскай мове, адрозьніваўся ў розных групаў. Дзеці, што вывучалі французскую як замежную, мелі актыўнасьць у больш шырокім наборы зонаў у параўнаньні з тымі, у каго французская мова матчына: уключаліся рэгіёны, адказныя за рабочую памяць, увагу і пазнаньне.

Тыя жа, хто чуў у раннім узросьце кітайскую, але ведаў толькі французскую, апрацоўвалі інфармацыю па-француску так жа, як тыя, хто вывучаў французскую як замежную. І на кітайскую рэагавалі так жа, як тыя, каму кітайская была роднай, хоць самі кітайскай ня ведалі.

Даследаванне паказала: яшчэ да таго, як чалавек асэнсоўвае панятак «родная мова», да ўзросту 1,5–2 год ён натуральным шляхам вучыць мову, якую чуе, а пазьней вывучанья мовы ўспрымае як няродныя, нават калі не валодае роднай (*паводле газет Ы «Наша ніва»*).

Практикаванне 13. Запішыце тэкст з практыкавання 12 згодна з сучаснымі правіламі нармаванкі.

Практикаванне 14. Запоўніце табліцу.

Мова	Маўленне
1	2
абстрактная	
	рэалізацыя сістэмы
агульная	прыватнае
	сітуацыйнае

РАЗДЗЕЛ 2

ФУНКЦЫЯ НАВАННЕ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ ВА ЁМОВАХ БЛІНГВІЗМУ

Практыкаванне 1. Прачытайце ўважліва прапанаваны артыкул з часопіса «Роднае слова» і адкажыце на пытанні пасля тэксту.

У. КОШЧАНКА

ЦЯЖКАСЦІ ШМАТМОЎЯ Ё ЕЎРОПЕ

У апошнія дзесяцігоддзі назіраецца бурнае развіццё малых культур і моў у Еўропе. Як прыклад можна прывесці кашубскую меншасць у Польшчы, якая не прызнаецца афіцыйнымі ўладамі, таму звярнулася наўпрост да Еўрасаюза з заклікам прымусіць польскі ўрад прызнаць за кашубамі статус меншасці і права на самастойнае развіццё ў межах польскай дзяржавы. У выніку гэтага імклівага развіцця ўзнікаюць шматлікія канфлікты паміж рознымі культурнымі і моўнымі супольнасцямі, дзяржавамі і меншасцямі. Збольшага падобныя канфлікты абумоўлены старымі стэрэатыпамі, скіраванымі на захаванне нацыянальных дзяржаў паводле прынцыпу «адна нацыя, адна мова, адна культура». Часта гэтыя стэрэатыпы падтрымліваюцца заканадаўствам, якое стварае прывілеяванае становішча для панавальнай мовы ці культуры і падмацоўвае дзяржаўны шавінізм. Яскравы прыклад – Францыя, дзе ў 2002 г. была забаронена дзяржаўная адукацыя на мовах меншасцяў, бо такая форма навучання не адпавядае Канстытуцыі. Гэта выклікала шматлікія пратэсты ва ўсёй краіне, асабліва ў Брэтані і сярод этнічных каталонцаў. Еўрапейскі Саюз спрабуе ўзяць на сябе ролю рэферы ў гэтай сферы. У 1994 г. Камітэт міністраў Савета Еўропы прыняў Рамачную канвенцыю па абароне нацыянальных меншасцяў, якая набыла моц у 1998 г.

Такім чынам, большасць краін Еўропы пагадзіліся падтрымліваць культурныя і этнічныя меншасці, але сітуацыя з мовамі выглядае няпэўна. Іншы важны дакумент, які мусіць падтрымаць лінгвістычную разнастайнасць Еўропы – Еўрапейскую Хартыю рэгіянальных і мінарытарных (малых) моў, – на сёння ратыфікавалі толькі Аўстрыя (прызнала бургенландска-харвацкую, славенскую, венгерскую, чэшскую, славацкую і цыганскую мовы), Данія (нямецкую фарэрскую і грэнландскую), Фінляндыя (саамскую, шведскую і цыганскую), Германія (дацкую, паўночнафрызскую, сатэрскую, фрызскую, ніжнянямецкую, цыганскую і ніжнялужыцкую), Нідэрланды (фрызскую, люксембургскую, ніжнесаксонскія рэгіянальныя мовы), Іспанія (басконскую, каталанскую, галісійскую), Швецыя (саамскую, фінскую, тарнедальскую фінскую), Вялікабрытанія (валійскую, шатландскую гэльскую, шатландскую германскую, ірландскую). Гэты факт сведчыць пра актуальнасць моўнага пытання для еўрапейскіх краін. Прыярытэты ў ацэнцы культурных вартасцяў імкліва змяняюцца і, як адзначае нямецкі даследчык Роланд Марці, «...пачало пераважаць новае стаўленне да лінгвістычнай

разнастайнасці: цяпер яна разумеецца як каштоўнасць, а не як перашкода». У праекце Еўрапейскай Канстытуцыі адзначаецца: «Саюз паважае сваю культурную і лінгвістычную разнастайнасць і гарантуе абарону і ўмацаванне культурнай спадчыны Еўропы».

На сёння краіны Еўропы ў большасці выпадкаў вырашаюць моўныя праблемы ў рамках нацыянальных заканадаўстваў. Існуе некалькі мадэлей афіцыйнага суіснавання дзвюх ці больш моў у межах адной дзяржавы:

1) адна мова – афіцыйная (дзяржаўная), астатнія аўтахтонныя мовы класіфікуюцца як мовы меншасцяў без спецыяльнага статусу (Турцыя, Грэцыя);

2) адна мова – афіцыйная (дзяржаўная), астатнія аўтахтонныя мовы маюць статус рэгіянальных ці афіцыйных рэгіянальных (Францыя, Іспанія, Вялікабрытанія, Нідэрланды, Славенія);

3) некалькі дзяржаўных моў, іншыя аўтахтонныя мовы маюць статус моў нацыянальных меншасцяў (Беларусь);

4) некалькі дзяржаўных моў, іншыя аўтахтонныя мовы маюць статус рэгіянальных моў (Фінляндыя);

5) найбольш пашыраныя мовы маюць статус дзяржаўных (Бельгія, Ірландыя, Швейцарыя).

З гэтых мадэлей нас у першую чаргу цікавяць краіны, у якіх заканадаўча замацавана дзяржаўнае шматмоўе.

Краіны, што практыкуюць дзяржаўнае двухмоўе, можна падзяліць на некалькі груп:

а) краіны, дзе дзяржаўныя мовы маюць тэрытарыяльныя межы ўжывання (Бельгія, Швейцарыя, Фінляндыя);

б) краіны, якія ў якасці другой мовы ўзялі мову былой метраполіі (Беларусь, Ірландыя, Мальта);

в) краіны, што ў якасці афіцыйных моў ужываюць мовы суседзяў (Люксембург).

Вельмі часта беларускія афіцыйныя асобы, абараняючы дзяржаўнае двухмоўе ў Беларусі, як станоўчы прыклад прыводзяць лінгвістычныя сітуацыі ў Бельгіі, Швейцарыі і Фінляндыі. Такое параўнанне нельга назваць карэктным, бо білінгвізм у Беларусі мае зусім іншыя вытокі. У Бельгіі, Швейцарыі і Фінляндыі існуе абсалютная тэрытарыяльная сістэма размеркавання дзяржаўных моў. Гэта значыць, што кожная асобная дзяржаўная мова выкарыстоўваецца ў пэўным рэгіёне краіны і не ўжываецца ў іншых.

У Швейцарыі заканадаўча замацаваны статус дзяржаўнай за французскай, нямецкай, італьянскай і рэтараманскай мовамі. Яны могуць выкарыстоўвацца ў афіцыйных дакументах Швейцарскага Саюза, але ў Швейцарыі не існуе афіцыйнага двухмоўя на мясцовым узроўні і кожная асобная тэрыторыя моналінгвальная: у нямецкай частцы выкарыстоўваецца толькі нямецкая мова, у французскай – французская, у італьянскай – італьянская (сітуацыя з рэтараманскай мовай больш складаная). Грамадзяне Швейцарыі не маюць права атрымліваць адукацыю на іншай, не ўласцівай дадзенай тэрыторыі, дзяржаўнай мове. У двухмоўных кантонах у афіцыйных дакументах ужываецца адна мова ці другая, але не дзве адразу. У

трохмоўным кантоне Граўбюндэн пытанне выбару афіцыйнай мовы вырашаецца на мясцовым узроўні (вёска, горад, раён і г. д.) У арміі выкарыстоўваюцца толькі французская і нямецкая мовы. Рэтараманска- і італьянскамоўныя швейцарцы не могуць атрымліваць інструкцыі на родных мовах.

У якасці кампенсацыі такой сітуацыі з дзяржаўнымі мовамі ў сістэме адукацыі прадугледжвалася вывучэнне іншай дзяржаўнай мовы ў якасці другой (за выключэннем рэтараманскай). Але парушэнне колькаснага балансу паміж носбітамі моў Швейцарыі ў бок нямецкамоўных і ўплыў глабалізацыі пачалі змяняць сітуацыю і ў адукацыі. Нямецкамоўныя швейцарцы не бачаць вялікай карысці ў вывучэнні французскай мовы. Так, у 1997 г. у кантоне Цюрых значная колькасць школ у якасці другой мовы абрала не французскую, а англійскую. Швейцарцы пакрысе пачынаюць адчуваць праблему ўзаемаразумення паміж грамадзянамі краіны. Англійская мова пачынае паступова, пакуль яшчэ не яўным чынам, выконваць ролю лінгва франка.

Падобная сітуацыя назіраецца і ў Бельгіі. У краіне тры афіцыйныя мовы: нідэрландская, французская і нямецкая. Тут, як і ў Швейцарыі, дзяржаўныя мовы тэрытарыяльна жорстка прывязаны да геаграфічных рэгіёнаў. Пэўнае выключэнне – Брусель, дзе шырока ўжываюцца і нідэрландская, і французская мовы. Афіцыйныя дакументы ў Бельгіі зацвярджаюцца на дзвюх мовах: французскай і нідэрландскай. Нямецкая мова рэальна мае статус рэгіянальнай афіцыйнай. Дзяржаўныя мовы пашыраюцца толькі на ўласцівыя ім тэрыторыі і не маюць моцы ў іншых рэгіёнах. Калі франкамоўны грамадзянін Бельгіі трапляе пад суд у фламандскай Бельгіі, то ён мае права толькі на перакладчыка. Моўная сітуацыя ў краіне ўскладняецца і эканамічнай розніцай паміж нідэрландскамоўнымі і франкамоўнымі рэгіёнамі. Фламандскамоўная частка Бельгіі больш эканамічна развітая, працягласць жыцця там таксама вышэйшая. Вялікія эканамічныя і культурныя адрозненні стварылі сітуацыю сур’ёзнага супрацьстаяння паміж трыма рэгіёнамі, фактычна краінамі ў краіне (кожная з трох частак мае свае законы і асобныя органы кіравання). Шырока распаўсюджана выказванне, якое дакладна апісвае палітычную сітуацыю: «У Бельгіі ёсць толькі адзін бельгіец – гэта кароль Бельгіі».

У Фінляндыі як дзяржаўныя мовы выкарыстоўваюцца фінская і шведская. Тут таксама ўжыванне дзяржаўных моў мае тэрытарыяльныя абмежаванні. Шведская мова (разам з фінскай) афіцыйная на Аланскіх астравах (95 % – шведскае насельніцтва) і на ўзбярэжжы мацерыковай Фінляндыі (пераважна ў гарадах). Усяго шведскай мовай у краіне карыстаецца 6 % насельніцтва. На астатняй тэрыторыі афіцыйны статус толькі ў фінскай. Нягледзячы на тое, што фінская мова – першая дзяржаўная, яна абмежавана на Аланскіх астравах, дзе захавалася высокая ступень аўтаноміі і ў большасці афіцыйных папер выкарыстоўваецца шведская мова. На мацерыковай Фінляндыі сітуацыя іншая. Шведскамоўныя грамадзяне звычайна жывуць побач з фінскамоўнымі і нідзе не ўтвараюць большасці. Чыноўнікі на тэрыторыях, населеных шведамі, мусяць ведаць абедзве дзяржаўныя мовы з тым, каб абслугоўваць грамадзян, якія карыстаюцца першай ці другой мовай.

Шведская мова мае даволі спрыяльныя ўмовы для захавання і развіцця: радыё, тэлебачанне, газеты, часопісы, школы. Але, нягледзячы на гэта, колькасць шведскамоўных носбітаў паступова змяншаецца. Апошнія даследаванні стану

шведскай мовы паказваюць, што яе мацерыковы варыянт паступова маргіналізуецца і выглядае прасцейшым у параўнанні са шведскай мовай на Аланскіх астравах, дзе яна ў больш актыўным ужытку. Занепакоенасць сярод шведскамоўных выклікала і апошняя заява міністра адукацыі Фінляндыі. Ён лічыць, што шведская мова мусіць стаць факультатыўнай на экзаменах. Шведы бачаць у гэтым пагрозу для існавання мовы, бо знізіцца матывацыя яе вывучэння.

У Люксембургу ўжываюцца тры мовы: люксембургская, французская і нямецкая. Закон аб мовах размяркоўвае іх выкарыстанне наступным чынам:

- нацыянальная мова люксембуржцаў – люксембургская;
- заканадаўства і адпаведныя палажэнні афармляюцца на французскай мове;
- французская, нямецкая альбо люксембургская мовы могуць выкарыстоўвацца ў адміністрацыйных і юрыдычных справах;
- адміністрацыя мусіць, наколькі гэта магчыма, даваць адказы на той самай мове, на якой звярнуўся грамадзянін.

У жыцці моўная сітуацыя выглядае нашмат складаней. Дома большасць люксембуржцаў (80,6 %) карыстаюцца люксембургскай мовай, 12,8 % – французскай, 3,4 % – нямецкай. Значная колькасць эмігрантаў абумовіла той факт, што некаторыя жыхары краіны ўжываюць дома іншыя мовы: 7,9 % - партугальскую, 5,6 % – італьянскую, 1,3 % – англійскую. На нямецкай мове з сябрамі і знаёмымі размаўляюць 51,6 % люксембуржцаў, на французскай – 43,9 %, на люксембургскай – 25,4 %, на партугальскай – 8,2 %, на італьянскай – 6,3 %, на англійскай – 3,3 %. На працы люксембургскай мовай карыстаюцца 73,6 % жыхароў, французскай - 58,9 %, нямецкай – 24 %, англійскай – 7,1 %, партугальскай – 6 % і італьянскай – 4,8 %. Такім чынам, у штодзённай практыцы найбольш важную ролю адыгрывае люксембургская мова. Французская дамінуе ў культурнай, палітычнай і рэлігійнай сферах, нямецкая пераважае ў кнігавыданні, прэсе і на радыё.

Канстытуцыя Мальты абвясчае афіцыйнымі мовамі мальтыйскую і англійскую, але перавага аддаецца мальтыйскай (напрыклад, у судзе). Канстытуцыя падкрэслівае, што мальтыйская мова – нацыянальная. Закон аб мовах таксама падкрэслівае нацыянальны статус мальтыйскай мовы, але англійская не згадваецца зусім. Мальтыйская мова шырока ўжываецца ў грамадскім жыцці (парламент, царква, СМІ, штодзённая камунікацыя), а англійская выступае як мова навучання.

Сітуацыя двухмоўя вядзе да таго, што мальтыйцы губляюць кампетэнцыю ў абедзвюх мовах і паступова пераходзяць на змешаную англійска-мальтыйскую мову. Многія лінгвісты разглядаюць такую сітуацыю як пагрозу лінгвістычнай стабільнасці краіны.

Лінгвістычная сітуацыя ў Беларусі мае найбольшыя паралелі з сітуацыяй у Ірландыі. У абедзвюх краінах пасля набыцця незалежнасці ў якасці дзяржаўных моў захаваліся мовы былых метраполій (руская і англійская адпаведна). Падобную моўную сітуацыю можна характарызаваць як «посткаланіяльную»: асіметрычны білінгвізм, абмежаванне функцый мясцовых моў, часта ідэалагічнае прыніжэнне статусу мясцовай мовы на карысць больш «сучаснай», «міжнароднай», статус мовы былой метраполіі як сродку «міжнацыянальных зносін». Звычайна сітуацыя выглядае так, што люмпенізаваныя пласты грамадства спрабуюць пазбавіцца ад

роднай мовы як вясковай і авалодаць «больш прэстыжнай» мовай, каб заняць вышэйшае становішча ў грамадстве. Апрача таго, назіраецца выцісканне «непрэстыжнай» мовы з усіх сфер грамадства (за выключэннем, магчыма, «дэкаратыўнага» фальклору). Даследчык фарэрскай мовы Ёхан Хендрык Поўльсэн вызначае гэтую сітуацыю наступным чынам: «моўны імперыялізм не мае найлепшых саюзнікаў, чым свае ўласныя ахвяры».

Паводле «Чырвонай Кнігі ЮНЕСКА моў, якія знаходзяцца пад пагрозай» беларуская належыць да моў, што знаходзяцца пад патэнцыяльнай пагрозай знікнення (не мае прэстыжнага статусу), а ірландская – да загражаных (не мае прэстыжнага статусу, малая колькасць дзяцей, што размаўляюць на мове).

Канстытуцыя Ірландыі 1937 г. замацавала за ірландскай мовай статус першай дзяржаўнай мовы, а за англійскай – другой мовы і мовы штодзённага ўжытку. Многія лінгвісты адзначаюць, што гэтае вызначэнне шмат у чым дэкларацыйнае, бо спробы ўрада зрабіць ірландскую мову сапраўды першай праваліліся, і англійская дамінуе ва ўсіх сферах жыцця. Неадэкватная дзяржаўная палітыка па ўкараненні ірландскай мовы ў адукацыі прывяла да адпрэчвання яе насельніцтвам. У 1970-я гг. ірландская мова цесна звязвалася з нацыяналізмам і Ірландскай Рэспубліканскай Арміяй, але за апошнія дзесяць гадоў сітуацыя значна палепшылася. У 1993 г. з'явілася ірландскамоўнае тэлебачанне, дарожныя знакі паступова замяняюцца на ірландскамоўныя, з 2003 г. выходзіць штодзённая ірландскамоўная газета і г. д. Паказальна, што прэзідэнт Ірландыі Мэры Мак-Эліс выдала аўтабіяграфію на ірландскай мове, а англамоўны варыянт выйдзе ў свет толькі ў 2004 г.

Ірландская мова паступова знікае ў сельскіх рэгіёнах Гэлтахта, але пашыраецца ў гарадах, што дае падставы для асцярожнага аптымізму. Робіцца модным размаўляць па-ірландску сярод людзей сярэдняга класа, павялічваецца колькасць школ, дзе выкладанне вядзецца выключна на ірландскай мове. Бацькі пачынаюць аддаваць перавагу школам, дзе навучанне вядзецца па-ірландску, толькі таму, што яны больш сучасныя, маюць меншыя класы і больш зацікаўленых настаўнікаў. У адным з прэстыжных каледжаў (Кіліян Каледжы) не толькі выкладанне вядзецца па-ірландску, але і вучням дазваляецца гаварыць паміж сабой толькі на ірландскай мове.

У Ірландыі на сёння 1,5 млн чалавек (41,4 % насельніцтва) заявілі, што маюць веды ў ірландскай мове, з іх 150 000 размаўляюць на ёй дома, 354 000 ужываюць штодзённа, 124 000 гавораць па-ірландску прынамсі раз на тыдзень (усяго – 628 000). У 1981 г. пра сваё веданне ірландскай мовы заявіў 31,4 % насельніцтва, а ў 1971 – 28,3 %. Відавочна станоўчая дынаміка росту колькасці носьбітаў ірландскай мовы. Нягледзячы на афіцыйнае двухмоўе, у Ірландыі адсутнічаў закон, які рэгуляваў бы ўжыванне дзяржаўных моў, і толькі ў 2003 г. прыняты «Закон аб ірландскай мове». Яго абмеркаванне выклікала вялікі рэзананс у грамадстве. Недзяржаўныя арганізацыі настойвалі і працягваюць настойваць на рэальным дзяржаўным двухмоўі, калі, напрыклад, грамадзянін можа прыйсці ў любую дзяржаўную ўстанову (навучальную, медыцынскую, уладную і пад.) і атрымаць абслугоўванне на ірландскай мове. Гэтыя патрабаванні сустракаюць пэўны супраціў з боку афіцыйных улад і англамоўных грамадзян Ірландыі.

Беларуская мова ў Беларусі, як і ірландская ў Ірландыі, мае статус першай дзяржаўнай - нацыянальнай. Але, як і ірландская, яна рэальна не выкарыстоўваецца як першая мова. Мова справаводства, законаў, устаноў – руская. Беларуская мова ў тэлефіры Беларусі складала каля 7 %, з увядзеннем канала «Лад» гэты працэнт трохі павялічыўся, але паступова і новы канал русіфікуецца.

Паводле колькасці дзяцей, якія размаўляюць па-беларуску, беларуская мова набліжаецца да групы zagrożаных моў у класіфікацыі ЮНЕСКА, дзе знаходзіцца і ірландская мова. Статыстыка за некалькі апошніх гадоў паказвае ўстойлівае зніжэнне колькасці дзяцей, якія вучацца на роднай мове: 1999/2000 – 30 %, 2000/2001 – 29 %, 2001/2002 - 27,8 %. У 2002/2003 навучальным годзе па-беларуску вучыліся толькі 20 % школьнікаў. Згодна са стандартамі ЮНЕСКА на роднай мове павінны размаўляць не менш за 30 % дзяцей, каб мова мела перспектывы на развіццё. Беларускія чыноўнікі штучна завышаюць колькасць дзяцей, якія вучацца па-беларуску (у лік беларускіх улісваюцца школы з дзвюма мовамі навучання), але, як паказвае маніторынг Таварыства беларускай мовы, нават у так званых беларускіх школах шмат якія прадметы выкладаюцца па-руску і па падручніках, напісаных на рускай мове. Валоданне беларускай мовай сярод вучняў беларускіх школ вельмі нізкае. Вышэйшая адукацыя на беларускай мове абмяжоўваецца ў асноўным гуманітарнымі спецыяльнасцямі.

І ўсё ж стаўленне грамадзян Беларусі да беларускай мовы значна палепшылася ў параўнанні з пачаткам 1990-х гг. Пра гэта сведчыць і перапіс насельніцтва 1999 г. 85,6 % беларусаў у межах Рэспублікі Беларусь назвалі сваёй роднай мовай беларускую і 41,3 % – мовай, якой яны карыстаюцца дома. Пры пэўнай дзяржаўнай палітыцы беларуская мова магла б значна палепшыць свае пазіцыі. Як адзначае Роланд Марці, «...адзіным шляхам умацавання пазіцыі беларускай мовы з'яўляецца пазітыўная дыскрымінацыя. ...Роўнасці моў нельга дасягнуць простым наданнем ім роўнага статусу. Збалансаваная сітуацыя можа мець месца толькі тады, калі мовы аднолькава моцныя». У іншым выпадку палітыку ў сферы адукацыі, калі мову навучання выбіраюць бацькі, можна лічыць дыскрымінацыйнай. Расійскі лінгвіст Валянцін Гак такую сітуацыю характарызуе наступным чынам: «...свабодны выбар мовы навучання ў школе расцэньваецца многімі лінгвістамі як сродак замацавання моўнага і культурнага нераўнапраўя і выціскання мінарытарнай мовы». На дадзены момант, калі дзяржава не зменіць моўную палітыку, нам пагражае або поўная асіміляцыя, або «мальтыйскі варыянт», калі дзве дзяржаўныя мовы паступова ператвараюцца ў адзіную мову-піджын.

Як можна бачыць з пададзеных фактаў, дзяржаўнае двухмоўе мае адносную эфектыўнасць у краінах, дзе дзяржаўныя мовы ўжываюцца згодна з тэрытарыяльным прынцыпам, бо падтрымлівае там аўтахтонныя моўныя супольнасці, і адыгрывае разбуральную ролю ў краінах, дзе носьбіты дзяржаўных моў жывуць дысперсна (Беларусь, Ірландыя, Мальта). Нават у краінах з тэрытарыяльна абмежаваным выкарыстаннем дзяржаўных моў захоўваецца пагроза асіміляцыі. Многія лінгвісты выказваюць меркаванне, што ў Швейцарыі не чатыры дзяржаўныя мовы, а адна з паловай, бо асноўная палітычная і эканамічная інфраструктура знаходзіцца на нямецкамоўнай тэрыторыі. Дапамагае такой сітуацыі і рэзкі рост колькасці

нямецкамоўных грамадзян у краіне, што выклікае занепакоенасць з боку носьбітаў іншых дзяржаўных моў. У Бельгіі моўныя супольнасці, паводле дакладнага выказвання аднаго лінгвіста, «сядзяць у моўных бастыёнах», паколькі адчуваюць пагрозу для роднай мовы і культуры ад сваіх суседзяў. Шведскамоўнае насельніцтва Фінляндыі зменшылася за апошнія сто гадоў на 50 %, і сама мова робіцца ўсё больш беднай.

Краіны, якія выкарыстоўваюць мову былой метраполіі як дзяржаўную, – прыклад няўдалага эксперыменту. Там назіраюцца заняпад аўтахтонных культур, іх маргіналізацыя і выступленне на першы план культур былых уладароў, але ў спрошчаным крэалізаваным выглядзе. Трэба адзначыць, што пасля рэферэндуму 1995 г. і надання рускай мове статусу дзяржаўнай затармазілася развіццё не толькі беларускай мовы і культуры, але і іншых аўтахтонных моў і культур Беларусі. Змяняецца не толькі колькасць вучняў, якія вучацца па-беларуску, але і вучняў, што вучацца па-польску, па-літоўску і г. д. Дзяржаўнае двухмоўе ў Беларусі ў сённяшнім выглядзе – гэта пагроза для культурнай і лінгвістычнай разнастайнасці краіны.

Пытанні да абмеркавання

1. Растлумачце лексічнае значэнне наступных слоў: асіміляцыя, аўтахтонны, маргіналізацыя, метраполія, мінарытарны.

2. Дайце дэфініцыю наступным лінгвістычным тэрмінам: дзяржаўная мова, рэгіянальная мова, афіцыйная мова, дзяржаўнае двухмоўе, несбалансаваны білінгвізм, пиджын, крэольская мова, лінгва франка, моўная палітыка, пазітыўная дыскрымінацыя.

3. Што вы ведаеце пра генеалагічную класіфікацыю моў? Размяркуйце пералічаныя ў артыкуле мовы (у тым ліку і мікрамовы) згодна з іх прыналежнасцю да моўных сем'яў, груп і падгруп.

4. З якімі краінамі можна параўнаць моўную сітуацыю ў Беларусі? На падставе чаго?

5. Паколькі артыкул быў напісаны ў 2004 г., ці не патрабуюць сёння ўдакладнення статыстычныя даныя, напрыклад, пра стаўленне жыхароў Беларусі да мовы тытульнай нацыі, пра колькасць беларускамоўных школ і інш.? Што змянілася за мінулы час у моўнай палітыцы Беларусі і згаданых еўрапейскіх краін?

6. Як вы разумееце згаданыя ў артыкуле выказванні: «...пачало пераважаць новае стаўленне да лінгвістычнай разнастайнасці: цяпер яна разумеецца як каштоўнасць, а не як перашкода» (Р. Марці); «Моўны імперыялізм не мае найлепшых саюзнікаў, чым свае ўласныя ахвяры» (Ё. Хендрык); «...свабодны выбар мовы навучання ў школе расцэньваецца многімі лінгвістамі як сродак замацавання моўнага і культурнага нераўнапраўя і выціскання мінарытарнай мовы» (В. Гак)? Ці згодныя вы з гэтым? Аргументуйце сваю пазіцыю.

7. Ці пагражае «трасянка» (змешанае беларуска-рускае маўленне) беларускай літаратурнай мове? Ці можа «трасянка» выцесніць беларускую літаратурную мову крэалізаваўшыся?

8. Якія захады для паляпшэння рэальнага становішча беларускай мовы ў сучасным грамадстве варта было б пераняць, на вашу думку, з досведу іншых еўрапейскіх дзяржаў? Які вопыт Беларусі мог бы быць каштоўным для збалансавання моўнай сітуацыі ў краінах з дзяржаўным двухмоўем і шматмоўем?

Практыкаванне 2. Прачытайце нататку-жарт, апублікаваную з нагоды Дня смеху ў «Рэгіянальнай газеце» (г. Маладзечна). Ці здагадаліся б вы адразу, што гэта жарт, а не сапраўдная навіна? Калі так, то дзякуючы чаму? Ці магчыма такая пастанова ў сапраўднасці? Ці будзе гэта эфектыўна? Паразважайце, дайце разгорнуты, абгрунтаваны адказ.

НА НЕКАТОРЫХ ВУЛІЦАХ У МАЛАДЗЕЧНЕ
БУДЗЕ ДАЗВОЛЕНА РАЗМАЎЛЯЦЬ ТОЛЬКІ ПА-БЕЛАРУСКУ

Такое рашэнне прынятае ў сувязі з тым, што горад сёлета носіць ганаровае званне «Культурная сталіца». А якая культура без культуры мовы?

Такія змяненні ў першую чаргу закрануць цэнтральныя вуліцы – Цэнтральную плошчу, парк, «Брадвей».

Ініцыятыву падтрымалі бібліятэкары і тэатральныя дзеячы Маладзечна, таму ад сёння беларускую гаворку можна будзе пачуць паблізу бібліятэкі, а таксама Мінскага абласнога драматычнага тэатра і тэатра лялек «Батлейка».

Алег Чэчанеў, акцёр Мінскага абласнога драматычнага тэатра, да новаўвядзення паставіўся станоўча.

– Я ад пачатку быў беларускамоўным, таму гэтае новаўвядзенне падтрымліваю. Было б няблага, каб яшчэ штрафы давалі таму, хто не ведае, як на беларускую мову перакладаецца «тэатральны дзеяць». Але я за тое, каб і штрафы выпісвалі на беларускамоўных квіточках.

Калі традыцыя прыжывецца, то да канца года, як мяркуюць арганізатары акцыі, па-беларуску загаворыць усё Маладзечна.

І каб традыцыя прыжывалася хутчэй, на цэнтральных вуліцах будуць дзяжурыць валанцёры, каб падказваць маладзечанцам, як перакладаецца тое ці іншае слова.

Ад пачатку акцыі маладзечанцы часцей за ўсё па-беларуску віталіся, пыталіся колькі гадзін і як прайсці на пэўную вуліцу.

Рэдакцыя «Рэгіянальнай газеты» таксама далучылася да акцыі. І вуліца Вялікі Гасцінец паблізу дома №68 стала беларускамоўнай.

– Ці ведаеце вы, што цяпер у грамадскіх месцах можна размаўляць толькі па-беларуску? – спыталіся мы ў мінака Васіля Станіслававіча ля рэдакцыі.

– Не, не ведаў, добра, што падказалі. Будзе нагода ўспомніць усе лепшыя беларускія словы. Добрага дня, вам, дзяўчаты, і плённай працы. Пакуль!

Ці патрэбна, на вашу думку, унесці ў тэкст граматычныя, лексічныя праўкі?

Што вы ведаеце пра сёлетнюю культурную сталіцу Беларусі?

Практыкаванне 3. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову.

Жёсткий вагон, жёсткая подушка, жёсткие волосы, жёсткий диск; кисть винограда, кисть руки, кисть художника, кисть на поясе; лицевой нерв, лицевой счёт, лицевая сторона ткани, лицевая поверхность; клочок волос, клочок шерсти, клочок ткани, клочок сена; жарить мясо, жарить кофе, солнце жарит; грибы в банке, поставит банки больному; банка шпрот; верное решение, верный перевод, верная опора, верная гибель, верный друг; заключать договор, заключать в объятия, заключать брак, заключать в скобки; в трезвом виде, делать вид, на виду у всех, потерять из виду, вид на жительство, иметь в виду, в виде исключения; металлическая кружка, кружка чая, кружечка кофе, кружка пива, кружка для пожертвований; белорусское общество, общество любителей тыквы, гражданское общество; открыть книгу, открыть глаза, открыть окно, открыть заседание, открыть бутылку, открыть зонтик, приоткрыть/прикрыть дверь.

Практыкаванне 4. Прачытайце тэкст. Знайдзіце ў ім прыклады праяўлення спецыфікі беларускай фанетыкі і арфаэпіі (у параўнанні з рускай мовай). Выканайце наступныя заданні.

1. Вылучанае *курсівам* слова пастаўце ў пачатковую форму (Н. скл. адз. л.).
2. Вылучаныя **паўтлустым** назоўнікі запішыце ў форме Р. скл. адз. л.
3. Запішыце па 10 прыкладаў назоўнікаў м. р., тэматычна звязаных з фізікай, інфарматыкай і праграмаваннем, з канчаткам *-а/-я* і з канчаткам *-у/-ю* ў Р. скл. адз. л.
4. Вызначце, ці залежыць канчаток падкрэсленых назоўнікаў у Р. скл. адз. л. ад лексічнага значэння. Калі так, то прыдумайце сказы, дзе гэтыя словы выкарыстаны ў такой жа граматычнай форме з канчаткам *-а*. Падбярыце мінімум 5 прыкладаў назоўнікаў м. р., выбар канчатка Р. скл. адз. л. у якіх абумоўлены лексічным значэннем.
5. З дапамогай сінонімаў патлумачце словы *смарагд* і *тэстамент*.

САКРЭТ ЧАРОЎНЫХ ШКЕЛЬЦАЎ

Гэтую цікавую з'яву заўважылі яшчэ старажытныя грэкі і рымляне: шклянны шар, напоўнены вадой, валодае здольнасцю павялічваць **прадметы**. Але тады гэтае павелічэнне тлумачылі не выпуклай формай паверхні, а дзеяннем вады. Прадпрымальныя ўладальнікі харчэўняў упрыгожвалі такімі шарамі свае вітрыны. Садавіна, пагружаная ў ваду, павялічвалася ў памерах, а стравы, на якія глядзелі праз шары, здаваліся больш прывабнымі.

Гісторыя данесла да нас паданне з I стагоддзя нашай эры пра славыты **смарагд** імператара Нерона: Нерон глядзеў баі гладыятараў праз гэты адшліфаваны **мінерал**. Вось той смарагд і быў, напэўна, правобразам сённяшніх акулераў. Зялёным смарагдам Нерон карыстаўся «для ўмацавання вачэй». Тагачасныя ювеліры, працуючы, клалі каля сябе зялёнага свяшчэннага жука скарабея. Ужо тады, у такія даўнія часы, людзі ведалі, што стомленыя

вочы пры **позірку** на зялёнае лепш адпачываюць. Паводле **загаду** Нерона нават арэну цырка пасыпалі зялёным **пяском** са здробленага малахіту, а з плячэй імператара заўсёды звисала зялёная мантыя.

Але толькі ў X стагоддзі арабскі вучоны Ібн аль-Хайсам (Альгазен) выказаў важнае назіранне: «Калі глядзець праз **сегмент** шклянога шара, то ён павялічвае прадметы».

Вырабляць шклянныя лінзы (а лінза – аптычнае шкло са сферычнымі паверхнямі) людзі навучыліся вельмі даўно. Але для акулераў яны шукалі тонкае, бясколернае і празрыстае шкло. У XIII стагоддзі ў Венецыі **сакрэт вырабу** такога шкла быў знойдзены. Да XVI стагоддзя гэтая тайна строга захоўвалася. І акулеры, як лічаць многія вучоныя, былі вынайдзены хутчэй за ўсё ў Венецыі або ў Паўночнай Італіі ў канцы XIII стагоддзя. Праўда, пакуль толькі для дальназоркіх, бо ўвагнутае шкло для блізарукіх было вынайдзена значна пазней – у XVI стагоддзі.

Доўгі час акулеры каштавалі вельмі дорага, што тлумачылася складанасцю вырабу чыстага і празрыстага шкла. Іх разам з каштоўнасцямі ўключалі ў свае **тэстаменты** каралі, князі, іншыя заможныя людзі. Іншы раз насілі акулеры з фанабэрыі, з-за жадання паказаць сваё багацце.

Канструктары шукалі спосаб «прыладзіць» акулеры да вачэй. Спачатку з’явіўся манокль - адно шкло на доўгай ручцы. Потым пачалі шліфаваць двайное шкло з дзвюма ручкамі – бінокль, які можна было надзець на **нос**. Пазней паспрабавалі прымацаваць акулеры да *капелюша*. Далей ушывалі акулернае шкло ў раменьчык, які завязвалі на патыліцы, быццам карнавальную маску. Прыстасоўвалі спружыны, якія прыціскаліся да скроняў. Апраўлялі шкло ў жалезныя кольца і злучалі перамышкай – атрымлівалася пенснэ, але без заціску на носе. І, нарэшце, прыстасавалі да акулераў завушнікі - амаль гэтак, як робяць сённыя (*паводле М. Лібінтава*).

Практыкаванне 5. Да Сусветнага дня здароўя студэнты рыхтавалі па-беларуску тэматычную сценгазету і відэаролік для студэнцкага тэлебачання. Вырашылі скарыстаць матэрыял штотыднёвіка «Аргументы і факты ў Беларусі», аднак упадабаны артыкул давялося перакладаць з рускай мовы. Прачытайце вынік перакладчыцкай працы студэнтаў, выпраўце памылкі. Патлумачце, чым абумоўлены дапушчаныя памылкі:

- а) уплывам рускай мовы (міжмоўная інтэрферэнцыя);
- б) уплывам вымаўлення на напісанне;
- в) уплывам дыялектных норм;
- г) няведаннем правіл як беларускай, так і рускай моў.

Дайце парады вашым калегам-студэнтам, якія засцераглі б іх ад арфаэпічных і граматычных памылак пры стварэнні відэасюжэта з дадзеным закадравым тэкстам. Якія акцэнталагічныя памылкі, абумоўленыя інтэрферэнцыяй з рускай мовай, не павінны быць дапушчаны пры чытанні?

Нягледзячы на тое, што ў структурэ сямейных расходаў беларусаў харчаванне займае больш 40 %, саайчыннікі часцяком выбіраюць «невыгодную» ежу. Скажам, капчонасцей і кілбас мы з'ядаем у 17 раз больш, чым карыснай ялавічыны. А на алкагаль у нас трацяць больш, чым на гародніну.

Зрэшты, эта праблема актуальна ня толькі для нашай краіны: ва ўсім свеце на змену нястачы і голада прыйшла другая бяда, якой ужо нават далі назву «схаваны голад». Аказываецца, пяльмені, блінчыкі, лапша хуткага прыгатавання ці салодкая газіроўка – ня толькі прычына праблем са здароўем, але і пастка для эканамічнага росту. Прычым у яе трапляюць далёка не бедныя краіны.

Амаль кожны другі чалавек на планеце галадаець. Прычым непасрэдна ад адсутнасці харчавання пакутуюць толькі 900 млн, а 2 млрд адчуваюць схаваны голад праз недахоп вітамінаў і мінералаў. У гэтых адносінах усе роўныя: і амерыканец, які «сядзіць» на гамбургерах і пэпсі, і афрыканец, які харчуецца бананамі і праснакамі, і беларус, які ўплятае шкваркі і бульбу з маянэзам, – усе яны аднолькава галадаюць. У выніку захворванняў і зніжэння прадукцыйнасці, да якіх прыводзе схаваны голад, сусветная эканоміка, па даным Сусветнага банка, губляець амаль 5 %, ці 4 трлн \$, штогод. Хаця эканамісты ўсяго света былі ўпэўнены, што выратаваць бедных ад голада можна з дапамогай гуманітарных грузаў, выявілася іншая праблема: бохан хлеба, канечне, не дасць чалавеку памерці сённа, але адсутнаць вітамінаў у ежы ўсё роўна адаб'ецца на яго здароўю праз нейкі час. Такім чынам, рэальныя маштабы голада нашмат больш і датычацца ня толькі бедных, але і развітых краін.

Апошнія даследаванні Гарварцкага ўніверсітэта паказалі, што падчас імклівага эканамічнага росту негатыўны уплыў дрэннага харчавання не адчуваецца, а як толькі эканоміка «астываець», эці праблемы вылазяць наружу і замінаюць далейшаму развіццю. Яскравы прыклад – Мексіка. У гэтай краіне доля людзей з атлусценем ужо большая, чым у США, хаця Мексіка нашмат бядней. Тлумачыцца эта таксама і тым, што арганізм, які ў дзяцінстве галадаў, мае ўласцівасць здабываць і назапашваць тлушчы з любой ежы. Як толькі ў Мексіке выраслі прыбыткі, людзей адразу «разнесла». Пасля працяглага ўстрымання мексіканцы яшчэ сталі налягаць на газіроўку, акурат як мы ў 1990-я. Яны выпіваюць яе ля 160 літраў на душу насельніцтва ў год, што на 40 % больш, чым у США. Улады нават пачалі абмяжоўваць аб'ём бутэлек (забаронена прадаваць двухлітровікі і паўтарачкі), а ў 2013 годзе і зусім увялі акцызы і падатак на продаж усяго «джанк фуд» – газіроўку, чыпсы, пячэня, салодасці, марожанае. Усе эта стварае дэмаграфічныя праблемы для краіны: скарачаець працягласць жыцця, павялічваець выдаткі на медыцынскія паслугі, зніжаець прадукцыйнасць працы.

Крыху беларускай статыстыкі, над якой ў дадзеным кантэксце варта задумацца: на 11,5 кг больш ад нормы, рэкамендаванай Мінздравам на год, мы спажываем цукра штогод, на 41 штуку – яёк, на 7,6 кг – расліннага масла, на 47,9 кг – картопляў. Ужыванне рыбы ніжэй нормы на 4,2 кг, малака – на 91,5 кг.

Па ацэнкам Сусветнага банка, страты сусветнай эканоміцы праз захворвані, звязаныя з недахопам цынка, ёда, вітаміна А і жалеза, дасягаюць 5 % УВП. У Індзіі – 1 %, у Аўганістане – 2 %, а ў Пакістане – 4 %. Некаторыя даследчыкі нават ацэньваюць сусветныя страты ад недаядання або атлусценя ў 12 % УВП.

Як нябедныя людзі ўмудраюцца пакутваць ад схаванага голада, калі ў стане набываць карысныя прадукты? Лёгка! Людзі, чыі даходы выраслі толькі нядаўна ці то праз адсутнасць культуры харчавання, ці то ўслед сваім слабасцям вельмі часта спажываюць занадта тлустыя, няхай і дарагія прадукты (сыры, кілбасы, мяса). Нярэдка ходзяць у рэстараны, дзе ежа далёкая ад ідэалаў здоровага харчавання. Іншы прыклад – паўфабрыкаты: яны дарагія, але не спажывуныя. Калі аўсяныя хлопці, фрукты, гарэхі заліць кефірам, то атрымаюцца таннейшыя мюслі, чым каштуе гатовы пачак у краме. Да таго ж вытворцы паўфабрыкатаў дадаюць многа цукра, абсмажваюць прадукты ў алею, каб выпрацаваць звычку спажываць смачны прадукт. Такая рафінаваная ежа дарагая, але пустая, бо ў ёй утрымліваюцца хуткія вугляводы. Калі чалавек ужывае белы хлеб, ён увесь час адчуваець прыступы голада. Па колькі сродкі дазваляюць лішні раз падсілкавацца, ён ідзе ў кафэ і купляець каву і выпечку...

Калі адзначаецца Сусветны дзень здароўя?

Калі б вам прапанавалі падрыхтаваць які-небудзь творчы праект, прымеркаваны да Міжнароднага дня здароўя, якія задумы вы б рэалізавалі?

Якія тэмы, на вашу думку, сёння былі б найбольш актуальныя?

Практыкаванне 6. Праца ў парах.

Эт ап 1. Выберыце з партнёрам, хто з якім тэкстам працуе напачатку. Спішыце абраны тэкст, аформіўшы яго згодна з нормаў сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Усе лічэбнікі запішыце словамі.

Эт ап 2. Памяняйцеся работамі і праверце правільнасць выканання задання вашым калегам, папраўляючы пры неабходнасці памылкі і не падглядаючы ў тэкст-заданне.

КАВА

На..больш верагоднай радзімай кававага дрэва ліч..цца (паўднёва)заходняя горная правінцыя Кафа ў Эфі..піі аднак у культуру яно было ўведзена на ..равійскім паў..остраве ў XIV–XV стст. Партовы горад Аль-Мога (на..больш вядомы ў еўрапейскай традыцыі як Мока) на ўзбярэ..жы ..ырвонага ..ора стаў цэнтрам (гандаль) кавай, адсюль паходзіць і назва на..лепшага (гатунак) – мока.

У Еўропе кава пачала эпізадычна з..яўляцца (на)пачатку XVII ст. Сапраўднае распаўсюджва..не кавы на (кантынент – *адз. л. М. скл.*) адлічваецца ад 1669 г. калі турэцкі амбасадар у Парыжы Сулейман Мустафа Рача частаваў шматлікіх гасцей напоем. Палітычная місія (не)ўдалася а кава мела вялікі поспех. У XVIII ст. спажыва..не кавы моцна ўзрасло па ўсёй Еўропе вытворчасць кавы была нала..жана (у) многіх калоніях. Сусветны рынак залеж..ў ад адных толькі плантацый у навако..лі ..равійскай Мокі і еўрапейскі (імпарт/экспарт) (не)пазбежна быў абмежаваны пакуль кававыя дрэвы не пачалі выр..шчваць на Яве (Марцініка) (Ямайка).

Пад каманд..ваннем Яна Сабескага аб..яднаня сілы Рэчы Паспалітай (а змагаліся і войскі ВКЛ – цяжкая ко..ніца надворнага маршалка Язэпа Слушкі і брыгада віленскага кашталяна Эрнеста Дэнгафа) Габсбургаў і нямецкіх (князь) разбілі асману пад Венай у 1683 г., што стала вызначальнай падзеяй у спыненн..і экспансіі Турцыі ў Еўропе. Пераможцам дастаўся так(сама) турэцкі абоз пасля чаго дзякуючы Францішку Кульчыцкаму ура..жэнцу Рэчы Паспалітай у Вене з..явілася першая кавярня. Супрацоўніцтва (з/с) суседам(пекарам) дало пачатак ..енскаму кававаму стылю – (з/с) багатым дадаткам прысмакаў.

Сам факт пашырэння кавы на нашых землях досыць цікавы: сваю ролю ад..гралі традыцыі (ары..нталізм) які цалкам упісваўся ў сарма..кую канцэпцыю (светапогляд) а так(сама) часткова канстытуыраваная еўрапейскім уплывам модная тэндэнцыя.

(Не)толькі назва сам..г.. (прадукт) – *кава* (паходзіць ад арабскага *kahwa* праз турэцкае *kahve*) была запазычана ў беларускую, польскую (*kawa*), украінскую (*кава*), літоўскую (*kava*) мовы з ..сходу, але і найменні (шэраг) адпаведных прылад вядомыя ў беларускай ці польскай мовах як ары..нталізмы: філіжанка (тур. *fildijan*), імбрык (тур. *ebrek*), джэзва (вары..нт – *турка*). Пашыран..ая ў Заходняй Еўропе назва (напой) паходзіць ад *koffie* – галан..кай формы запазычан..ага турэцкага *kahve*. Як(раз) галандцы першымі пачалі выр..шчаць каву на трапічных выспах і масава (імпартаваць/экспартаваць) яе ў Еўропу.

Адам Міцкевіч уславіў нават не спажыва..не а гатава..не кавы ў правінцы..ных шляхе..кіх маёнтках дзе «для раблення кавы ёсць (асобная/асабовая/асабістая) жанчына – называецца кавярка». Паводле «Пана Тадэвуша» кава пры (двор) Сапліцаў выглядала «чорнай як вугаль» і мела «празрыстасць (бурштын), водар мокі ды гушчынню (мёд) (*паводле А. Белуга «Наша ст рава»*).

ГАРБАТА

У Рэчы Паспалітай да падзелаў гарбата н..колі не была (па)сапраўднаму папулярная. Толькі ў другой палове XVIII ст. калі распаўсюдзілася мода на ўсё англійскае звычай піць гарбату не як лекі, а дзеля асалоды ці прынамсі (пр..стыж), пратачыўся ў на..вышэйшыя (слой) грама..ва амаль (не)выходзячы (з)рэшты за межы Варшавы. Так што ў Вялікім ..нястве смак (напой) ведала хіба толькі на..вышэйшая арыстакратыя. Некалькі разоў успамінаў яе ў дзё..ніку слы..ны мемуарыст XVIII ст. берасцейскі кашталян Марцін Матушэвіч. Праўда першая дакументальная згадка пра гарбату ў Беларусі старэйшая на цэлае стаго..дзе: у 1660-я гг. яе пілі ў занятым расійскім войскам Магілёве.

Сама назва расліны (ад лацінскага *herba tee*) све..чыць пра тое што (с)пачатку з экзатычнай «травой» пазнаёміліся аптэкары. (З)рэшты так было (на)працягу ўсёй гісторыі гэтай культуры: у сам..м (Кітай), на радзіме чайнай

традыцыі, (першы) два (стаго..дзе) лісце чайнага дрэва выкарыстоўвал(і/а)ся выключна ў лекавых мэтах пакуль (іх/яго) не пачалі запарваць і піць проста так. З еўрапейцаў першымі пакаштавалі гарбату партугальцы. Галандцы завезлі яе ў Амстэрдам на стаго..дзе пазней і спатрэбілася яшчэ 50 гадоў каб кітайскае дзіва патрапіла да (англічанін – *мн. л. Р. скл.*).

Яшчэ ў 1567 г. казацкія атаманы з маскоўскага пасольства ў (Кітай – *адз. л. М. скл.*) прывезлі да нашых усходніх (сусед) першыя звесткі пра гарбату. Да царскага (двор) аднак гарбата «даехала» толькі ў 1638 г., але (на)далей справы ў яе пайшлі вельмі хутка, так што ў 1670-я гг. яна ўжо прадавалася ледзь н.. ў кожнай маскоўскай краме.

Апынуўшыся пад уладай д..в..хгаловага арла жыхары былога Вялікага ..няства мусілі зжывацца з новымі рэаліямі. Самастойны ганд..ль з Еўропай застаўся ў мінулым успаміны пра колішнюю (не)доўгую англаманію хутка сцёрліся з памяці і гарбата (выключна кітайская) пачала трапляць на нашы землі толькі сухапутным сібірскім шляхам. Расійскі ўрад абкладаў (імпорт/экспорт) гарбаты больш як 100-працэнтным мытам, транспартныя выдаткі былі каласальныя і вядома (як)след «наварвалі» на гарбаце маскоўскія купцы.

Ян Баршчэўскі зафіксаваў змяненне статус.. гарбаты ад экзатычных зёлак да (прадукт) масавага спажывання (у межах (не)шматлікага сярэдняга (клас)) (у) аповесці «Драўляны дзядок і кабета Інсекта» (1844 г.), падзеі якой адбываліся пасля 1835 г.: «(Не)шмат часу пра..шло, ужо і самавар прынеслі, наліваюць гарбату, стары пан Ротмістр седзячы ля стала сказаў гаспадыні:

Мая пані даўней гарбата была лекамі ад галавы, а цяпер без яе жыць не могуць, якія перамены ў свеце (*паводле А. Белуга «Наша ст рава»*).

РАЗДЕЛ 3

ТЭКСТ ЯК АСНОЎНАЯ КАМУНІКАТЫЎНАЯ АДЗІНКА

Практикаванне 1. Складзіце часткі сладазалежнага сказа ў правільным парадку, расставіўшы знакі прыпынку. Пабудуйце схему сказа.

Хто аўтар верша, адкуль узяты дадзены фрагмент? Як вы разумееце сэнс гэтых радкоў? Падбярыце некалькі афарызмаў беларускіх і замежных аўтараў пра шчасце. Падрыхтуйце вуснае выказванне на тэму «Шчаслівы той, хто...».

шчаслівы той	хай плечы муляе рукзак
што жыць патрэбна толькі так	дзе следу не было
хто змалку марыў	каб у надзённай нашай прозе злабыць паэзіі
каб быць заўсёды у дарозе, прайсці	няхай блішчаць ад поту твары

Практикаванне 2. Расстаўце абзацы ў патрэбным парадку, каб атрымаўся тэкст. Спішыце атрыманы тэкст, устаўляючы прапушчаныя літары, знакі прыпынку, раскрываючы дужкі, запісваючы ўсе лічэбнікі словамі, перакладаючы падкрэсленыя словы на беларускую мову.

МОДА ЭПОХІ БАРОКА І СЛУЦКІЯ ПАЯСЫ

Ары..нталізацыя строяў звязана і з уваходжан..ем Усходу ў вырашэн..е інт..р'ераў. Ары..нталістычныя матывы «загучалі» (у/ў) палацах магнатэрыі шляхе..кіх сядзібах дамах уплывовых гара..жан. (На)пачатку задавальняліся прывазнымі таварамі. Але попыт на іх стаў (на)столькі вялікі што ад (імпорт/экспорт) пачалі пераходзіць да мясцовай вытворчас..ці.

Гісторыя (с/С)луцкай мануфактуры пачынаецца з 1730-х гг., з майстэрань закладзен..ых Геранімам Фларыянам Радзівілам. Гаспадар вялікіх уладан..яў з гарадамі маёнткамі прыватным войскам ён бачыў у арганізацыі вытворчас..ці ша..ковых тканін перш за ўсё практычны бок паколькі яны а (так)сама дываны галуны тасьма стужкі паясы ішлі на патрэбы (двор) пашыў (мунд..р) кунтушовых строяў касцюмаў акцёраў для ўласнага (тэатр). Працавалі верагодна і запрошан..ыя спецы..лісты і мясцовыя рамес..нікі бо тагачасн(ая/ы)

перапіс.. све..чыць у (Слуцк) жылі 23 (ткач), 12 (пазументнік), вышывальшчык і нават майст..р па (выраб) каберцаў дываноў якія звычайна прывозіліся з Турцыі Персіі і А..ганістана і надзвычай высока цаніліся. Такім чынам (с/С)луцкая мануфактура ці (п/П)ерсі..рня мела разнастайны асар(ты/ці)мент прадукцыі.

Усходняе трывала за..мела ацэнку якас..ці і (пр..стыж) (н..)гледзячы на канфліктныя адносіны з (а/А)сманская (п/П)ортай – галоўнай экспансі..ніс..кай дзяржавай у XVI – XVII стст. Бл..ск і роскошь «залатога веку» ваяўнічай усходняй імперыі яе казкі квяцістыя (апісан..е) паломні..тваў у Святую Зямлю разам з асабістымі інтэрпрэтацыямі пачутых у (дарога) л..генд выклікалі ў насельніцтва Рэчы Паспалітай жадан..е пераняць а мо і пераўз..сці тую пышнас..ць сц..вердзіўшы..ся ў сваёй сарма..кай годнас..ці, часам нават у (пыха). Але хіба н.. зачароўвае вось такое апісан..е францу..кага падарожніка Жана дэ Лабутэра ўбачан..ага ім у Гданьску ў 1646 г.: «З пышнас..цю якая ўзбуджала ўс..агульнае здзіўлен..е выступіў атрад з 200 чалавек шляхты. Яны былі апрануты і экіпіраваны як героі. Адзен..е іх было большай часткай персі..кае, з..лататканае з кветкавым узорам ці з (аксаміт) р..знастайных афарбовак. Вопратка была падшыта самым каштоўным футрам. Пад вопраткай надзеты багатыя тунікі – жупаны – амаль цалкам з з..лататканых матэрыяў (аксаміт) серабра або (ядваб) вышытыя рукамі дам той краіны. Галаўныя ўборы былі аздоблены кунічным футрам а плюмажы з (пяро) чорнай чаплі або адно ястрабінае пяро былі схоплены аграфамі з брыл..янтаў. Словам усё што грэкі пісалі пра багац..е і роскошь старажытных персаў нават прыблізна нельга параўнаць з тым што мы бачылі на ўласныя вочы.

Да нала..ж..ван..я (гандаль) ўлады падыходзілі надзвычай сур'ёзна ствараліся факторыі кампаніі купцоў рас..яляліся іх прадстаўнікі кампактнымі этнічнымі ра..намі ў гарадах выдаваліся дзяржаўныя прывілеі практыкавалася частковае або нават поўнае вызвален..е ад падаткаў на продаж тканін. Аднак (усё)роўна гэтая галіна заставалася рызыкаўнай і (не)бяспечнай паколькі рабаван..і купцоў здараліся і на (мора) – карсарамі, каперамі, берберамі і на сухапутных шляхах як на т..рыторыі іншых краін так і ў сам..м (в/В)ялікім (к/К)нястве (л/Л)ітоўскім. Жорсткія пакаран..і для «людзей гасцінца» не прыносілі жаданых змен. Таму лагічным выйсцем было нала..жван..е (выраб) тавараў у мясцовых умовах нават з замежнай сыравіны.

Аб'ектам у (дачынен..е) да якога ўсходнія рэчы захоўваючы свае першапачатковыя функцыі атрымалі новую ..образную інтэрпрэтацыю быў мужчынскі арыстакратычны касцюм кунтушовы строй. Выгляд жупана і кунтуша (на)працягу стаго..дзяў вар'іраваўся але (н..)змен..ым заставалася спалучэнне 2 адзежын і падпярэз..ван..е тканым поясам. Кунтушовы строй успрымаўся як (саслоўна)нацы..нальны. З часам гэты вары..нт касцюма супрацьпаставіў шляхціца ў адносінах да каралеўскага (двор) і потым стаў апазнавальнай адзнакай апазіцыйнас..ці да расійскай імперскай палітыкі.

Практычна заўсёды ў тагачасных дакументах змяшчаюцца звесткі пра памеры паясоў. Паводле гэтых дадзен..ых памер (выраб) быў ад 300 да 390 см (у)даўжыню і ад 28 да 35,5 см (у)шырыню. На вытворчас..ць пояса магло быць

выкар..стана ад 65 да 200 г золата ці серабра. На паясах ткалі раслін..ы арнамент сярод элементаў якога «квітнелі» выявы пионов гвоздик (сон)травы шиповника васількоў. Стрыманы і ўрачысты характ..р (д..в..х)баковага і (чатырох)баковага пояса з дамінаван..ем (глыбока)чырвоных (светла)..охрыстых і чорных (тон) дазваляў выкарыстоўваць такі акс..суар у розных жыццёвых сіту..цыях – ад святаў да жалобных ц..р..моній.

Як све..чаць літ..ратурныя і выяўленчыя крыніцы на каралеўскім і в..лікакняжацкім дварах у часы Жыгімонта I Старога і яго жонкі каралевы Боны Сфорца (за)тым іх сына Жыгімонта II Аўгуста Стэфана Баторыя (на)працягу амаль усяго XVI ст. разам з італьянскімі (нямецка)іспанскімі ўплывамі існавалі і ўсходнія. У гэты (ж/жа) перы..д адбывалася станаўлен..е (стыль) (Б/б)арока, які спалучаў розныя, нават супрацьлеглыя настроі і пачуц..і схільнас..ць да (не)звычайнага экзатычнага тэатральных эф..ектаў (*паводле Б. Лазукі*).

Паразважайце, навошта сучасным беларусам веды пра матэрыяльную культуру продкаў?

Падрыхтуйце вуснае наведанне або мультымедыйную прэзентацыю пра асветніцкі, адукацыйны, прадстаўніча-рэпрэзентацыйны і камерцыйны патэнцыял рознабаковага вывучэння слуцкіх паясоў.

Практыкаванне 3. Прачытайце нататку Васіля Быкава пра Рыгора Барадуліна. З дапамогай якіх моўных сродкаў забяспечваецца звязнасць тэксту? Якія сродкі і прыёмы выразнасці маўлення выкарыстаны Васілём Быкавым?

З глыбінь душы

У канцы свайго жыцця вялікі амерыканскі пісьменнік Эрнэст Хемінгуэй пісаў, што найлепшая школа для пісьменніка – гэта нешчаслівае дзяцінства. Што гэта сапраўды так, мы пераканаліся на вопыце некалькіх пакаленняў нашых беларускіх пісьменнікаў, да аднаго з якіх – шматпакутнага пакалення, абпаленага вайной у самым дзяцінстве, – належыць і наш Рыгор Барадулін. Я думаю, што менавіта адтуль – з трывожнага, страшнага і крывавага дзяцінства – бярэ свой пачатак ягоная цудоўная муза, яго паэзія!

Барадулін – гэта чараўнік!

Найперш – чараўнік *паэтычнай стыхіі*, якая жыве ў ім, мабыць, з дня яго нараджэння і які сам жыве ў ёй, вольна і радасна, як жыве птушка ў палёце, рыба ў вадзе, жанчына ў каханні. Паэзія для Барадуліна – не варштат, не тачка, не прафесія ўрэшце, паэзія для яго – *базэсцвенная стыхія*, у якой ён нявольнік і ўладар адначасна. Віртуоз і маэстра! Вобразы ягонай паэзіі гнуткія і хлесткія, нечаканыя і вытанчаныя – грацыёзныя служкі яго бязмежнай фантазіі і яго думкі – афарыстычнай і парадаксальнай, мужнай і чалавечнай.

Барадулін – дзіця *народнай стыхіі*, ён увасабляе яе без знарчыстасці і натужнасці, – проста, натуральна, лёгка, бо тая яго народнасць – сапраўды ад народа,

з якога ён выйшаў і якім жыве. Увесь барадулінскі розум – ад глыбіннага сялянскага *рацыя*, ажыўленага і аздобленага трапяткім, чыста барадулінскім *эмоцыя*. У ягонай народнасці – спрадвечна сялянскае, амаль язычніцкае адчуванне прыроды, уласнага кутка і жылга, мілай несамавітай Ушаччыны, сардэчныя гімны аб якой не перастаючы гучаць у ягонай паэзіі. Для каго паэзія – гэта космас і гмахі, веліч і гучнасць, для Барадуліна ж гэта найперш першазданная *існасць*: лес, поле, залава, прыпар, золак, дасвецце. Але таксама драма жыцця і смерці, вайна, чалавек, каханне.

Барадулін – чараўнік *народнага* слова.

Паўна, як ні ў каго іншага з ягоных сучаснікаў, паэтычнае слова ў Барадуліна зіхаціць і пераліваецца ўсімі колерамі, гучыць, як бубен, і спявае, як скрыпка, – і ўсё з такім спрытам і густам, на які толькі і здольна сапраўднае паэтычнае слова. Нават самыя непаслухмяныя – каструбаватыя словы нашае мовы, усе гэтыя праязізмы, дыялектызмы, варварызмы і няўключныя неалагізмы, трапіўшы ў барадулінскі радок, дзівосна пераўтвараюцца, робяцца надзіва зграбнымі і гнуткімі. Ці трэба казаць, як гэта важна цяпер, калі сім-тым з дзяцей Беларусі роднае слова ўжо замянае ў іх «вышэйшай» культурнасці ў імпартажных джынсах з японскімі «магамі».

У Барадуліна роднае слова гучыць так натуральна і мілагучна, як спрадвечу гучаць у сусветнай паэзіі італьянскае, французскае, рускае слова. Бо яно, гэтае слова, набывае міласці і пекнаты з самых глыбінь душы закаханага ў яго майстра, сапраўды *народнага* паэта Беларусі.

Нізкі паклон той зямлі, якая цябе ўздавала!

Вечнасці – тваёй паэзіі, дарагі Салоўка Белай Русі!

Што вы ведаеце пра ўзаемаадносінны Васіля Быкава і Рыгора Барадуліна?

Практыкаванне 4. Прачытайце тэксты, прысвечаныя эпасе і асобе Міхала Клеафаса Агінскага. Вызначце тып тэксту, асаблівасці кампазіцыі. Якія віды і сродкі сувязі выкарыстаны ў прапанаваных тэкстах? Ці можна гаварыць пра ўзаемазалежнасць відаў сувязі, сродкаў сувязі і тыпу тэксту?

I

Агінскія паходзілі з літвінаў. Такое сцвярджанне, дастаткова зразумелае любому паляку, неабходна ўсё-такі патлумачыць. Хай яно не зусім дакладнае, але для нас надзвычай важнае, каб зразумець некаторыя погляды Міхала Клеафаса Агінскага і ажыццёўленую ім у далейшым палітыку.

Пачынаючы з 1386 г. на працягу чатырох стагоддзяў Польшча і Вялікае Княства Літоўскае ўтваралі саюз, прыблізна падобны да саюза Англіі і Шатландыі, але з большай незалежнасцю Княства. Так, у Літвы была свая армія, скарб і ўрад. У перыяд існавання саюза яна была не такой развітой, як Польшча, але нашмат больш абшырнай, загартаванай у няспынных войнах супраць татараў і пазней супраць Маскоўскай Русі, пасяганні якой, напачатку нясмелыя, атрымалі вялікі размах у XVII ст. Лічыцца, што Вялікае Княства Літоўскае было хутчэй беларускім, чым літоўскім, і гэта сапраўды так у тым

сэнсе, што на цяперашнюю Беларусь прыходзілася асноўная частка тагачаснага Вялікага Княства, усё астатняе складалі ўласна Літва (Жмудзь) і значная частка Украіны.

Паміж саюзам Англіі і Шатландыі і калісьці існым саюзам Літвы і Польшчы ёсць адна розніца. У апошнім ніколі не паўставала пытанне пра заваяванне Літвы. Не было такіх бітваў, як пры Флодэне ці Каладэне, ні нават пры Банакберне, якія б змаглі сапсаваць шчаслівае сумеснае пражыванне. Сацыялісты і нацыяналісты сучаснай Літвы абвінавачваюць старую літоўскую арыстакратыю ў тым, што ў культурных адносінах яна была заваявана Польшчай, і тут зноўку можна знайсці паралель у Брытанскім саюзе. Шатландскія арыстакраты размаўляюць па-англійску, а не па-гэльску, адпраўляюць дзяцей вучыцца ў Ітэн, а не акадэмію ў Брэйдалбэйне. Таксама ж як інтарэсы літоўскіх арыстакратычных сем'яў у XVIII ст. не абмяжоўваліся мясцовым узроўнем і выходзілі на ўзровень аб'яднанай дзяржавы.

Прыкладна ў 1500 г. Аляксандр Ягелончык, вялікі князь літоўскі і ў далейшым кароль Польшчы, перадаў ва ўладу баярыну Дзмітрыю Іванавічу Глушонку маёнтка Агінты. Польшкія прозвішчы на «скі», як вядома многім чытачам, распаўсюдзіліся з XV ст. і паходзілі ад назвы ўласнасці іх носбітаў. Так уладар маёнтка Агінты стаў Агінскім. Паводле непацверджаных даных, гэты род узыходзіць да Рурыка Вялікага, заснавальніка Кіеўскай Русі, гандлёвай дзяржавы з цэнтрам у Кіеве, узніклага на некалькі стагоддзяў раней за Масковію і амаль дашчэнт зруйнаванага мангола-татарскімі заваёўнікамі Батыя – унука Чынгісхана – у XIII ст. (паводле А. Залускага, прамога нашчадка М.К. Агінскага).

II

Перад вяртаннем пляменніка з эміграцыі дзядзька Міхала Клеафаса маладзечанскі граф Францішак Ксаверы Агінскі перадаў яму адзін са сваіх маёнткаў у Ашмянскім павеце. Агінскі меркаваў пасяліцца ў Залессі назаўсёды, таму адразу, як прыехаў, пачаў рамонт і перабудову сядзібы, рэарганізацыю яе ў новы палацава-паркавы ансамбль.

Да 1815 г. работы ў новым палацы былі ў асноўным завершаны. Яго архітэктурна-кампазіцыйная пабудова адпавядала запатрабаванням класіцызму. Для архітэктуры палаца характэрна чаргаванне аднапавярховых і двухпавярховых аб'ёмаў. Цэнтральная частка выдзялялася чатырохкалонным порцікам і завяршалася вежкай, дзе змяшчаўся зэгар, які з усіх чатырох бакоў меў цыферблат са стрэлкамі. Гадзіннікавы звон быў умацаваны ў шары над вежкай.

Адчыніўшы масіўныя дзверы галоўнага ўвахода, трапляем у цэнтральны вестыбюль, адкуль можна прайсці ў анфіладу парадных памяшканняў – музычны салон, ружовую гасціную, більярдную, сталовую. З гасцінай шклянныя дзверы вядуць у аранжарэю, якая, паводле сведчання гаспадара, магла б скласці гонар Пецярбургу. Там вырошчваліся ўсялякія экзатычныя расліны і кветкі – лімоны, вінаград, ананасы, апельсіны, магноліі, флэксы, вяргіні.

Па вітай лесвіцы можна трапіць на другі паверх у бібліятэку, дзе збірліся Агінскія і госці «Паўночных Афін», убранства якой, згодна з інвентарным вопісам, дапаўняў паркет з ясеню, печ з кафлі з дзверцамі чыгуннымі, фартэпіяна з чырвонага дрэва, венскае. З бібліятэкі можна было прайсці на галерэю, адкуль адкрываўся від на сажалку, звярынец, парк.

Новы залескі парк быў вытрыманы ў модным англійскім стылі. Акрамя розных павільёнаў і мосцікаў, у маляўнічых кутках былі ўсталяваны памятныя камяні ў гонар Т. Касцюшкі, папличнікам якога з'яўляўся новы гаспадар Залесся, і гувернёра Жана Ралея.

Адначасова з узвядзеннем палаца каля сажалкі будаваўся мураваны млын, які завяршаў ансамбль. Рамантычная карціна дапаўнялася блізка размешчаным ад берага маленькім востравам, куды вёў драўляны мосцік.

Кветкі панавалі паўсюдна: пад вокнамі палаца і ў самых аддаленых кутках парка. Згодна з рамантычнай сімволікай клумбы прысвячаліся пэўным асобам або падзеям. Адна з самых прыгожых клумбаў называлася «клумбай Эмы» ў гонар дачкі кампазітара.

Залесе зрабіла такія жыватворны ўплыў на Агінскага, што, пасяліўшыся тут, ён хутка забыў пра сваё ранейшае жаданне пакінуць грамадскую дзейнасць і заняўся ёй з усёй палымянасцю свайго характару (*наводле Л. В. Трэпет*).

III

Калі Міхалу Клеафасу было сем гадоў, яго бацьку прызначылі паслом у Вене. У той час бацькі Міхала Клеафаса пачалі шукаць гувернёра свайму сыну і выбралі Жана Ралея, аднаго з настаўнікаў эрцгерцага, стаўшага пазней імператарам Леапольдам.

Жан Ралей высветліў, што яго сямігадовы выхаванец умее чытаць, ведае некаторыя цытаты з Бібліі і можа дэкламаваць, як папугай у Лафантэна. Больш за ўсё, аднак, непакоіла тое, што Міхал Клеафас быў трохі паўнаваты, што не падыходзіла для стараннай працы. Таму выхавальнік змяніў рацыён хлопчыка, прымушаючы яго есці шмат садавіны, тушанай гародніны і абмяжоўваючы спажыванне мяса, браў яго з сабой на працяглы шпацыр уздоўж крэпасных валоў Вены. Што да навучання, то яно было арыентавана на асобу дзіцяці ў найлепшым значэнні гэтага ўтрыраванага тэрміна: улічвала зацікаўленні гадаванца, хаця ўрэшце рэшт было строгім і патрабавальным. На першых этапах навучанне прыносіла практычныя вынікі. Міхал Клеафас засвоіў геаметрыю, складаючы маштабныя чарцяжы спачатку пакояў, потым абшырных садоў і палёў роднага Гузава. Часам заняткі праходзілі на дварэ, напрыклад, батаніка, уключаўшая элементы ведаў, неабходных будучаму землеўласніку. Такія заняткі, акрамя магчымасці зразумець асновы прадмета і падысці да паглыбленага навучання, прадугледжвалі наведванне сялянскіх дамоў разам з Ралеем, які вучыў хлопчыка шанаваць працу, тлумачыў важнасць яе, узаемаабмену і грошай.

Калі хлопчык падрос, Жан Ралей запрасіў настаўнікаў асобных прадметаў. У далейшым Міхал Клеафас будзе ўдзячны, што пазнаёміўся з

лацінскай мовай параўнальна позна, калі ён дастаткова саспеў, каб ацаніць лацінскіх аўтараў. Вучоба ўвайшла ў звычку. Нашмат пазней, у Гамбургу ў 1798 г., ён нават наведваў курс хіміі.

У матэматыцы поспехі Міхала Клеафаса былі не такімі заўважнымі, пакуль ён не ўбачыў яе практычнага прымянення ў астраноміі. Малады чалавек не толькі чытаў кнігі па філасофіі і гісторыі, але рабіў пісьмовыя каментарыі і аналізаваў работы. Да шаснаццаці гадоў вывучаў права. Акрамя гэтага, Міхал Клеафас зрабіў шмат, каб навучыцца цудоўна пісаць па-польску, і ведаў ўсё пра польскую літаратуру. У сямнаццаць – дзевятнаццаць гадоў ён працаваў па шаснаццаць гадзін на дзень.

Аматары Паланэза Агінскага могуць спытаць, а дзе ж сярод усяго гэтага знаходзілася месца музыцы. У адказ можна сказаць, што музыка ўваходзіла ў яго жыццё ў тыя кароткія прамежкі свабоднага часу, якія ў яго былі на працягу некалькіх гадоў пасля дзесяцігадовага ўзросту.

У шаснаццаць гадоў Міхал Клеафас займаўся і перакладамі на польскую мову з Гарацыя і з французскай мовы адной кнігі па гандлі. Нават апублікаваў работу пра ўзаемасувязь паміж сельскай гаспадаркай, прамысловасцю і гандлем. У гэты ж перыяд малады Агінскі прымае кіраўніцтва ўласнасцю хворага бацькі.

У той час бацька Міхала Клеафаса Андрэй Агінскі быў ваяводам у Троках. Праз згаданую хваробу бацька даручыў сыну прадстаўляць яго на выбарах у сейм. Пры ўсёй дэмакратычнасці, свабодзе і нават анархіі ў працэдуры выбараў, менавіта Варшава, гэта значыць, кароль, указвалі мясцовым уладам, каго трэба выбіраць. Аднак перш сваё меркаванне выказваў рускі пасол, перадумову чаго трэба шукаць у падзеях, звязаных з падзелам Рэчы Паспалітай. Большая частка дробнай шляхты, якая, паміж крыкамі і размахваннем шаблямі, якраз і павінна была выбіраць, падкупалася – і не столькі грашыма, колькі неапісальнай колькасцю ежы і пітва. Дык вось, малады чалавек быў неверагодна здзіўлены, калі яго акружылі пяцьсот чалавек са шляхты, падхапілі з каня, паднялі на рукі і, размахваючы шаблямі, сталі крычаць «Няхай жыве Агінскі!».

Дзевятнаццацігадовым Міхал Клеафас Агінскі ўжо быў не ўпаўнаважаным свайго бацькі на выбарах, а сам стаў прадстаўніком ад Трок. Падчас другога дэпутацтва здарылася адна прыкметная гісторыя. Рускі пасол палічыў за неабходнае адчаканіць дадаткова вялікую колькасць літоўскіх манет, прычым пасол прывык дамагацца свайго. Ва ўсялякім разе ён не прывык да пярэчанняў нейкіх там маладзёнаў. Аднак Агінскі заявіў, што законам прадугледжаны дакладныя суадносіны медных і срэбных манет і што прапанаваная паслом задума была не толькі супрацьпраўная, але і прывяла б да абясцэнвання літоўскіх грошай. Большасцю галасоў прыняць рашэнне не ўдалося, паколькі Агінскі скарыстаў права вета. Ціск з боку караля праз бацьку аказаўся безвыніковым. Грошы захавалі сваю вартасць. Канечне, маладому чалавеку дзеля паспяховасці варта было б быць больш абачлівым і памяркоўным. Зрэшты, застаецца здагадацца, якія ідэі і якое разуменне «паспяховасці», закладзеныя выхаваннем і вучобай з ранніх гадоў, натхнялі Міхала Клеафаса Агінскага (наводле А. Залускага).

IV

Даследчыкі сцвярджаюць, што другая назва Паланэза ля мінор Агінскага – «Развітанне з Радзімай» – была дадзена не яе аўтарам, а з’явілася ў асяроддзі былых паўстанцаў, якіх выслалі ў Сібір пасля паразы паўстання 1830 г.

Няспраўджаныя мары пра свабоду, настальгія і сум па канчаткова зніклай Рэчы Паспалітай ператварылі невялікі камерны музычны твор у рамантычны сімвал – успамін пра страчаную Радзіму.

Аўтар паланэза, былы паўстанец 1794 г., жывучы ў Італіі, напэўна, не ведаў, што яго твор, напісаны ў далёкім Залессі, набыў новае найменне і новую будучыню. Дзіўным чынам гэтая новая назва расшыфравала, раскрыла і ўзбагаціла новым сэнсам шматтэмнасць эмацыянальных настрояў паланэза. Такі ўдалы саюз слова і музыкі, верагодна, і абумовіў папулярнасць паланэза, якая дайшла да нашых дзён.

Існуе некалькі аматарскіх, народных тэкстаў на гэту знакамітую мелодыю. У пачатку 1990-х нават разглядалася прапанова зрабіць паланэз гімнам Беларусі. А ў 2000 г. на CD-альбоме «Я нарадзіўся тут» з’явілася песня «Развітанне з Радзімай» на словы Сержука Сокалава-Воюша, якія ён, дарэчы, склаў у эміграцыі (наводле С. Верамейчыка).

Што яшчэ вядома пра Міхала Клеафаса Агінскага, яго род, маёнтак у Залессі (цяпер Смагонскі раён Гродзенскай вобласці), гістарычны перыяд?

Што робіцца і што яшчэ варта зрабіць для захавання і ўшанавання памяці пра слыннага дзеяча нашага краю?

Як, на ваш погляд, можна камерцыялізаваць згаданыя гістарычныя веды?

Напішыце т. з. Position Paper пра дзейсныя метады і формы адукацыі і выхавання (наводле трэцяга тэксту і вашага ўласнага досведу) – пісьмовую работу аб’ёмам 2-3 лісты, форма якой даволі распаўсюджана ў заходніх універсітэтах. Работа мае трохчасткавую кампазіцыю: уводзіны, асноўная частка, высновы. Пачынаючы з уводзін, улічвайце характар, асаблівасці аўдыторыі, адрасата тэксту (ваших аднагрупнікаў, з якімі вы мусіце падзяліцца поглядамі па абранай тэме і якіх варта паспрабаваць пераканаць у слушнасці вашай пазіцыі). Адразу выкладзіце свой пункт гледжання на абраную праблему. Пастарайцеся ва ўводзінах скарыстацца сродкамі прыцягнення ўвагі аўдыторыі. У асноўнай частцы паслядоўна – ад пункта да пункта, з лагічнымі пераходамі – дайце абгрунтаванне вашых поглядаў, вашай інтэрпрэтацыі тэмы. Будзьце пераканаўчымі. У высновах звярніцеся да пачатковага тэзіса, абагульніце асноўныя аргументы.

Практыкаванне 5. Прачытайце артыкул М. Аўсіевіча «Планета на ўсіх адна» з часопіса «Маладосць» (№12, 1994). Вызначце, ці патрабуюць праўкі падкрэсленыя словы, словазлучэнні, сказы (калі так, то выправіце знойдзеныя недакладнасці). Знайдзіце ў тэксце пабочныя канструкцыі, згодна з іх значэннем аб'яднайце выяўленыя адзінкі ў групы.

Вызначце тэму ўсяго тэксту і мікратэмы, якія раскрываюць галоўную тэму. Складзіце план тэксту. Прасачыце на прыкладзе прааналізаванага тэксту артыкула, як суадносяцца паняцці *мікратэма*, *абзац*, *пункт плана*.

Падрыхтуйцеся да працы круглага стала «Планета на ўсіх адна».

Правілы правядзення *круглага стала*: кожны выступоўца мае не больш за 5 хвілін, каб выказацца; дыскусія, удакладняльныя пытанні з удзелам не толькі саміх выступоўцаў, але і слухачоў – па завяршэнні ўсіх пяціхвілінных выступленняў; абавязковае падвядзенне выніку гутаркі, фармуляванне высноў, якія падзяляюць усе ўдзельнікі круглага стала. Мэтазгодна выбраць 5-6 выступоўцаў, якія падрыхтуюць матэрыял *інфармацыйна-дыскусійнага характару*, выбраўшы ў якасці тэмы які-небудзь пункт са складзенага плана тэксту «Планета на ўсіх адна» або адну з выяўленых мікратэм, і карыстаючыся сучанымі данымі. Вынікі можна падвесці ў наступнай форме: рэзюмэ праведзенай гутаркі кожны запіша пісьмова.

МІКОЛА АЎСІЕВІЧ ПЛАНЕТА НА ЎСІХ АДНА

Ці сустракаў хто чалавека, які быў бы абыякавы да прыроды? Так, усе мы, хто сапраўды, а хто, магчыма, толькі на словах, любім свой родны край, люстраныя блакітныя азёры, вілюжыстыя рэкі і рэчкі, лясы і лугі, бязмежныя нівы з іх звярамі, птушкамі, рыбамі, раслінамі і кветкамі, збажыной.

Прырода – лепшае месца адпачынку. Але прырода, кажучы афіцыйнай мовай, і месца гаспадарчай дзейнасці чалавека. Толькі часта гаспадарым мы ў прыродзе не памяркоўна, часам сапраўды па-варварску. Пры гэтым нібы не ведаем ці не хочам ведаць, што прырода – складаны біялагічны арганізм. У ім усё цесна звязана між сабой: паруш, знішчы нешта адно – на другім адаб'ецца. Простая ісціна: каб не шкодзіць прыродзе, не парушаць яе, памяркоўна выкарыстоўваць багацці на патрэбу чалавеку, усім нам, вядома, трэба добра ведаць яе ўзаемасувязі, удумліва да іх ставіцца, хаця б сумленна выконваць прыродаахоўнае заканадаўства.

Мы шмат гаворым, што сёння ў нас вельмі складаная экалагічная сітуацыя, ад якой залежыць здароўе кожнага, а значыць, народа, нацыі, дзяржавы. Мы ведаем, што ў нас па-ранейшаму недасканалыя тэхналогіі ў прамысловасці, сельскай і камунальнай гаспадарцы. У паветра выкідваюцца тысячы тон неачышчаных адходаў з розных кацельняў, сцёкі гарадоў і паселішчаў забруджваюць воды рэк і азёраў, землі вакол будоўляў усцілаюцца адходамі будматэрыялаў, выпадаюць кіслотныя дажджы. Спецыялісты-экалагі

б'юць трывогу, што шмат дзе ў гарадах і на розных вытворчых комплексах – ненадзейныя ачышчальныя збудаванні, што паўсюль не ведаем, што рабіць з адходамі вытворчасці. Трывога іх зразумелая. Асабліва абвастралася экалагічная сітуацыя ў рэспубліцы пасля аварыі на Чарнобыльскай АЭС. І хоць на яе ліквідацыю трацяцца пэўныя сродкі, суцешнага мала.

А тым часам прамысловасць і сельская гаспадарка развіваюцца далей, яны ўсё больш і больш выкарыстоўваюць прыродных рэсурсаў, і гэта таксама пагаршае экалагічную сітуацыю. У сувязі з гэтым адзначу, што, напрыклад, толькі за апошнія пятнаццаць гадоў плошчы сельгасугоддзяў у нашай краіне зменшыліся на 350 тысяч гектараў, значна менш стала спелых лясоў, у выніку меліярацыі ад дзясяткаў рэчак і азёр засталіся толькі назвы. Значныя плошчы, як мы ведаем, выведзены з-за радыеактыўнага забруджвання.

Па-ранейшаму забруджваюцца паверхневыя і грунтовыя воды, бо ў нас дрэнна ачышчаюцца прамысловыя сцёкі, недасканалыя тэхналогіі выкарыстання мінеральных угнаенняў, а адходы некаторых жывёлагадоўчых комплексаў без усялякай ачысткі трапляюць у вадаёмы.

Сёння ў рэспубліцы практычна няма прадпрыемстваў і палігонаў для аб'яскоджання і захавання таксічных рэчываў, вельмі мала перапрацоўваецца бытавога смецця.

І яшчэ: нядаўна мы ганарыліся, што стварылі шэраг хімічных і нафтахімічных гігантаў, што ў нас развітая індустрыялізацыя і г. д. Але ж трэба прызнацца, што многія такія аб'екты здаваліся ў эксплуатацыю, не маючы надзейных ачышчальных збудаванняў, ды і тэхналогія вытворчасці на іх недасканалая ў прыродаахоўных адносінах.

Усё гэта вельмі дорага абышлося і абыходзіцца нам усім.

Як вядома, пералічаныя вышэй фактары павялічваюць небяспеку генетычнай катастрофы для ўсяго народа Беларусі, і гэта не перабольшанне. Дык чаму ж мы часам такія раўнадушныя да прыроды ў сваёй гаспадарчай дзейнасці?..

Сёння міжнародная супольнасць вельмі заклапочана, як захаваць наш агульны дом – прыроду. Барацьба з забруджваннем навакольнага асяроддзя перастала быць справай толькі адной нейкай краіны. Гэтая справа мае, скажу так, глабальны характар, і каб яе больш-менш паспяхова вырашыць, трэба актыўныя намаганні ўсіх народаў свету. І гэта зразумела: планета на ўсіх адна.

Варта адзначыць, што і наша маладая суверэнная дзяржава актыўна супрацоўнічае з міжнародным супольніцтвам у галіне экалогіі. Так, Беларусь удзельнічала ў канферэнцыі ААН па навакольным асяроддзі і радыяцыі, якая працавала ў Рыа-дэ-Жанейра (1992 г.). Наша краіна падтрымала асноўныя яе дакументы і імкнецца да эфектыўнага супрацоўніцтва ў рамках Дамовы па навакольным асяроддзі краін-удзельніц Міждзяржаўнага экалагічнага савета. Яна таксама актыўна ўдзельнічае ў рэалізацыі дамоўленасцей агульнаеўрапейскай сустрэчы прыродаахоўных міністраў у Люцэрне (Швейцарыя, 1993 г.), на якой, дарэчы, па ініцыятыве Савета Еўропы было прынята рашэнне аб'явіць 1995 год «Еўрапейскім годам аховы прыроды».

Безумоўна, наш уваход у міжнародную супольнасць вымагае дакладнага выканання ўстаноўленых там правілаў і законаў. Мы павінны таксама ўдасканальваць сваю дзяржаўную палітыку ў галіне аховы навакольнага асяроддзя і прыродакарыстання. Зараз, паўтаруся, экалагічная сітуацыя ў рэспубліцы такая, што нам трэба рашуча ўкараняць у вытворчасць малаадходныя і безадходныя, рэсурса- і энергазабеспячаючыя тэхналогіі. Безумоўна, нам патрэбна стварыць сапраўды дзейсныя органы кіравання і сістэмы прыродаахоўнага кантролю. Вядома, яны павінны мець рэальныя і шырокія паўнамоцтвы. Тут без адпаведнага прыродаахоўнага заканадаўства, напэўна, не абыйсцяся.

Усё гэта так, патрэбны і экалагічныя праграмы, і высакласныя спецыялісты-экалагі, ну і, вядома, патрэбна павышаць экалагічную культуру ўсяго насельніцтва.

Многае ў гэтым накірунку ў апошнія гады ўжо зроблена. Нагадаю, што Вярхоўны Савет прыняў законы аб навакольным асяроддзі, аб падатку на прыродакарыстанне, аб экалагічнай экспертызе, аб адходах вытворчасці і спажывання. Думаецца, гэтыя і іншыя законы складуць экалагічны кодэкс рэспублікі. Праведзены шэраг арганізацыйных работ. І зрухі ёсць, хоць яшчэ рана казаць пра значныя змены. І ўсё ж шмат дзе ў нас яшчэ слаба выконваецца дзяржаўная праграма па развіцці, напрыклад, ахоўных тэрыторый. Нагадаю, што зараз агульная плошча запаведнікаў, нацыянальных паркаў, заказнікаў і помнікаў прыроды нашай рэспублікі складае 1056,4 тысяч гектараў, або крыху больш пяці працэнтаў яе тэрыторыі. І хаця за апошні год створаны адзін заказнік рэспубліканскага значэння, 64 заказнікі і восем помнікаў прыроды мясцовага значэння, і адпаведна такая плошча павялічылася амаль на 75 тысяч гектараў, гэтага, думаецца, вельмі мала для нашай рэспублікі, якая ж мае нямала ўнікальных куткоў жывой прыроды. На жаль, вельмі доўга зацягваецца вырашэнне пытання стварэння запаведніка ў Налібоцкай пушчы, нацыянальных паркаў на Браслаўскіх азёрах і Нарачы. Да ўсяго нярэдка яшчэ парушаюцца рэжымы запаведнасці і гаспадарання на многіх ахоўных тэрыторыях.

Але радуе, што нямала зроблена, каб захаваць паўсюль рэдкія віды жывёл і раслін. Але ў той жа час у апошнія гады, як адзначаюць спецыялісты, паменшылася колькасць асноўных прамысловых паляўнічых жывёл. Так, напрыклад, на Віцебшчыне, самай багатай на дзічыну вобласці, за адзін год больш чым на тысячу паменела ласёў, дзікоў – на 825 асобін (на 15, 20 працэнтаў) і г. д. Такое ж і ў іншых абласцях. Нарэшце ў нас распрацавана рэспубліканская праграма па экалагічнай адукацыі і выхаванні. Яна мае на мэце даць чалавеку веды па экалогіі. У Законе «Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь» ёсць спецыяльны артыкул «Адукацыя і экалогія». У ім прадугледжваецца непарыўная «экалагізацыя» навучальна-выхаваўчага працэсу, развіццё сеткі навучальных устаноў з экалагічнай арыентацыяй, стварэнне нацыянальных экалагічных комплексаў, цэнтраў, класаў і груп з паглыбленым вывучэннем прыродаахоўных праблем. Асабліва ўвага надаецца экалагічнай падрыхтоўцы спецыялістаў, дзейнасць якіх звязана з выкарыстаннем прыродных рэсурсаў або

са шкоднымі для навакольнага асяроддзя тэхналогіямі. У Беларускім дзяржаўным і тэхналагічным універсітэтах зараз рыхтуюць прафесійных экалагаў для прыродаахоўных службаў.

Трэба прызнаць, што многім з нас у той або іншай ступені не хапае пэўных экалагічных ведаў. І таму, набыўшы іх у школе або ВНУ, думаецца, мы больш памяркоўна будзем ставіцца да сваёй рэчкі, гаю, нівы, наогул, да ўсяго навакольнага свету, а можа, і дапамагаць прыродзе. Бо праблем у яе хапае, зараз становішча такое, адзначаюць экалагі, што кожная рэчка, гай, ніва мае патрэбу ў разумнай чалавечай дапамозе.

Мы кажам: прырода – наш агульны дом. Гэта так, і нельга шмат што добрага зрабіць, калі кожны рэгіён, кожная краіна будуць змагацца за яе чысціню паасобку. Тут патрэбны агульныя намаганні. Гэта разумеюць у нас.

Беларусь, падпісаўшы некалькі міжнародных канвенцый, такім чынам увайшла ў супольніцтва дзяржаў, якія імкнуцца прадухіліць забруджванне мораў самымі рознымі выкідамі і адходамі і якія змагаюцца супраць транспамежнага забруджвання атмасфернага паветра на вялікія адлегласці. Разам з іншымі краінамі Беларусь таксама нясе адказнасць за захаванне аэравага слою атмасферы.

Наша дзяржава імкнецца наладжваць сапраўды дзелавыя кантакты з міжнароднымі і міжрадавымі арганізацыямі ў рэалізацыі як глабальных, так і сваіх нацыянальных прыродаахоўных праграм. Мы супрацоўнічаем, у прыватнасці, з праграмай ААН па навакольным асяроддзі, са старшымі-дарадцамі ўрадаў краін-членаў Еўрапейскай экалагічнай камісіі па праблемах навакольнага асяроддзя і водных рэсурсаў, з выканаўчым органам Канвенцыі аб транспамежным забруджванні паветра на вялікія адлегласці, з Міжнароднай даведачнай сістэмай крыніц інфармацыі па навакольным асяроддзі, а таксама з Арганізацыяй эканамічнага супрацоўніцтва і развіцця. Зараз наладжваецца ўзаемадзеянне з такімі буйнымі міжнароднымі арганізацыямі, як Сусветны банк, Еўрабанк, Японскі банк развіцця, ЮНЕСКА, МАГАТЭ і іншымі.

Нагадаю, што ў 1992–1993 гг. эксперты Сусветнага банка сумесна з айчыннымі і замежнымі навукоўцамі і спецыялістамі правялі ацэнку стратэгіі Беларусі ў галіне аховы навакольнага асяроддзя. Крыху пазней на аснове атрыманых дадзеных былі падрыхтаваны заключэнне і рэкамендацыі па ўдасканаленні прыродаахоўнай дзейнасці, а ў Мінску прайшла Міжнародная канферэнцыя «Стратэгія аховы навакольнага асяроддзя». У яе рабоце ўдзельнічалі прадстаўнікі Вярхоўнага Савета Беларусі, урада, шэрага міністэрстваў рэспублікі, а таксама Арганізацыі эканамічнага супрацоўніцтва і развіцця. Апошняя, дарэчы, дапамагла наладзіць і правесці ў нас прадстаўнічы міжнародны семінар «Эканамічная рэформа ў галіне аховы навакольнага асяроддзя Беларусі», у якім бралі ўдзел экалагічныя службы краін Садружнасці незалежных дзяржаў. На семінары былі грунтоўна абмеркаваны сённяшнія праблемы экалагічнага падаткаабкладання, раздзяржаўлення, аўдыравання і іншыя.

На жаль, у свой час Беларусь па розных прычынах не падпісала некаторыя міжнародныя дакументы ў галіне аховы прыроды. Так, наша дзяржава не з'яўляецца ўдзельніцай Канвенцыі аб гандлі відамі дзікай флоры і фауны, якім пагражае знікненне на тэрыторыі нашай рэспублікі. Сёння налічваецца каля ста відаў такіх раслін і жывёл. Усе яны занесены ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь, а Міністэрства прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя падтрымала палажэнні Канвенцыі і падрыхтавала неабходныя дакументы да яе падпісання.

Улічваючы геаграфічнае месцазнаходжанне, як вядома, праз Беларусь праходзяць важныя міжнародныя наземныя, паветраныя і водныя шляхі. У сувязі з гэтым у нас зроблены некаторыя спробы далучыцца да міжнародных канвенцый па прамысловых аварыях, ахове і выкарыстанні транспамежных вадатокаў і міжнародных азёраў, па абароне Балтыйскага мора і г. д.

У апошні час шмат увагі наша дзяржава надае ўстанаўленню двухбаковых сувязяў у галіне аховы навакольнага асяроддзя з памежнымі дзяржавамі, а таксама з патэнцыяльнымі інвестарамі (Германіяй, ЗША, Англіяй, Швейцарыяй, Францыяй і інш.). Падпісаны ўжо адпаведныя дамовы з Польшчай, Латвіяй, Расіяй, а таксама такія дакументы ўзгоднены з Украінай, Літвой, Малдовай, Даніяй. Магчыма, будуць наладжаны прыродаахоўныя кантакты з Фінляндыяй, Кітаем і Нарвегіяй.

Як я ўжо казаў, гэты год аб'яўлены Еўрапейскім годам аховы прыроды. Думаецца, што гэта будзе садзейнічаць далейшаму развіццю міжнароднага ўзаемадзеяння ў галіне аховы навакольнага асяроддзя. У рэспубліцы створаны Нацыянальны камітэт па яго правядзенні. Адпаведныя структуры арганізаваны ўва ўсіх абласцях і раёнах. Згодна з планам і нацыянальнай праграмай удзелу нашай краіны ў агульнаеўрапейскіх акцыях аховы прыроды, прадугледжаны шэраг мерапрыемстваў па экалагічным аздараўленні ў абласцях, гарадах, раёнах, на прамысловых і гаспадарчых прадпрыемствах. Мяркуюцца больш шырока і змястоўна, чым звычайна, адзначыць сусветныя даты: Дзень Зямлі, Сусветны дзень аховы навакольнага асяроддзя, Дзень здароўя і інш. Своеасаблівым аглядам стану нашай глебы, вады, паветра, флоры і фауны, абагульненнем дасягненняў і вызначэннем накірункаў па зберажэнні прыродных рэсурсаў стануць спецыяльныя ўрачыстыя мерапрыемствы, прысвечаныя Еўрапейскаму году аховы прыроды – 1995-му.

Паўсюль сярод насельніцтва будуць распаўсюджвацца экалагічныя веды. Тут многа могуць зрабіць сродкі масавай інфармацыі, радыё і тэлебачанне. Як мне вядома, спецыяльныя радыё- і тэлевізійныя праграмы па экалагічных праблемах, газеты і часопісы мяркуюць друкаваць адпаведныя матэрыялы, выдавецтвы рыхтуюць кнігі, брашуры, буклеты, бюлетэні, плакаты на прыродаахоўную тэматыку і г. д.

Безумоўна, усё гэта патрабуе сродкаў, якія знайсці пры нашай сённяшняй эканамічнай сітуацыі нялёгка. Але мы – дзяржава, то павінны выконваць свае міжнародныя пагадненні.

Вядома, аздараўленне экалогіі патрабуе вельмі вялікіх сродкаў. І адной дзяржаве з гэтым справіцца цяжка. Думаецца, што праблему разумеюць многія пазаўрадавыя структуры, бізнесмены, ды наогул усе сумленныя людзі не застануцца па-за гэтай справай. Бо прырода – наш агульны дом, і трэба, каб у ім было чыста, добра, радасна, як у кожным сапраўдным доме.

Практыкаванне 6. Прачытайце верш Тадзіяны Кляшторнай і дапоўніце пералік вядомых вам этыкетных сітуацый.

«Калі ласка», «дзякуй», «добры дзень» –
Ветлівыя словы
Чую ад людзей.
Ветлівымі словамі
Трэба даражыць,
З ветлівымі словамі
Лёгка жыць.

Практыкаванне 7. Знайдзіце этыкетную сітуацыю ў наступным урыўку. Назавіце адпаведныя этыкемы, якімі карыстаюцца розныя народы.

Панаехала гасцей
З іншаземных абласцей...
Вось прыехалі ўсе –
Містэр, пані, гер, месье...
Сі, сеньёра, уі, мадам,
Праходзіце, гаспада!

Практыкаванне 8. Вызначыце спецыфічныя беларускія ветлівыя звароты да асобы або групы асоб.

1. Сядайце за стол, ягамосці. 2. Бачу, наш ягамосць найяснейшы гаспадар не ахвочы размаўляць аб справах веры (*А. Казлоў*). 3. Васпан жа дзеля нечага лётаў такімі маразамі за дзвесце вёрст у мае Смалічы (*У. Арлоў*). 4. Пан не пытае Пані пра гады, бо Пані маладая заўсягды (*Р. Барадулін*). 5. Куды самі ідзяце? 6. Як сам маешся? – Сам пры сабе (пра добры фізічны стан). 7. Спадар Адаць прасіў Вашэць патэлефанаваць сёння. 8. Я вашаць і ты вашаць, хто ж нам хлеба напашаць?

Практыкаванне 9. Раней беларусы звярталіся адзін да аднаго па прозвішчы і па імені. Зварот па імені і імені па бацьку ўсталяваўся толькі ў 18–19 стст. Узгадаўшы гістарычныя падзеі, падумайце, чаму менавіта ў гэты перыяд замацоўваецца такая форма звароту?

Практыкаванне 10. Паспрабуйце рэканструяваць звароты.

Бацька Васіль Міхневіч. Яго сын Пётр, дачка Ганна, жонка Алена. Як маглі называць членаў сям’і Васіля Міхневіча, не ўжываючы імя па бацьку?

Практыкаванне 11. У якіх маўленчых сітуацыях ужываліся наступныя беларускія формулы этыкету?

1. Расці каласістае, караністае і ўмалотнае!
2. Бялом табе!
3. Спорня ў дзяжу!
4. З коласа – асьміна, з зярнятка – аладка!
5. У печ комам, з педы волам!
6. У зямлю зярнамi, у гумно – тарпамi!
7. Малочна Вам!
8. Радзі, Божа, на каменi і пад каменем!
9. Сыць вам, людзі!
10. Шоўкавы венік, лёгкі дух!
11. Гладкай дарогі і з лёгкім ветрыкам!
12. З лёгкай парай!
13. Лёгкі на ўспамін!
14. Гады ў рады!
15. Рушнічком дарога!

Практыкаванне 12. Рашыце лагічную задачу, знайшоўшы адказ на пытанне: хто працуе на полі? Назавіце выраз нацыянальнага маўленчага этыкету і ахарактарызуйце яго.

Мужчына і жанчына сеюць жыта. Да іх падыходзіць незнаёмы і жадае:

– Памагай Бог! Калі муж з жонкаю – усцешна, а калі брат з сястрыцаю – усцешна.

Жанчына на гэта адказвае:

– Не муж з жонкаю і не брат з сястрою, а яго маці маёй маці свякроў была.

Практыкаванне 13. Назавіце этыкетную сітуацыю і скажыце, якія сродкі выкарыстоўваюць беларусы.

Старажытныя грэкі гаварылі: «Радуйся!»

Сучасныя жыхары Грэцыі кажуць: «Будзь здароў!»

Старажытныя егіпцяне пыталіся: «Як вы пацееце?»

У Манголіі і па сёння цікавяцца: «Як зімуеце? Як качуеце? Як ваша жывёла?»

Габрэі жадаюць: «Мір вам!»
Кітайцы запытваюцца: «Ці еў ты?»
Персы зычаць: «Будзь вясёлы!»
Зулуцы канстатуюць: «Я цябе бачу!»
Арабы гавораць: «Мір з табой!»
Індзейцы Наваха сцвярджаюць: «Усё добра!»

Практыкаванне 14. Адкажыце на пытанні. Адказы аргументуйце.

Як вы разумееце тэрмін «маўленчы этыкет»?

Якія формулы вітання вы ведаеце?

Назавіце словы альбо выразы, якія могуць прагучаць у адказ на запытанне «Як жыццё?».

Якія формулы-звароты да асобы вы ведаеце? Як вы да іх ставіцеся?

Назавіце найбольш пашыраныя формулы развітання сярод моладзі.

Выкажыце пажаданне таму, хто працуе.

У якой маўленчай сітуацыі дзейнічае забарона ўжывання асабовых займеннікаў *ён, яна, яны*?

З вуснаў дакладчыка прагучала: «Аб гэтым я скажу ніжэй». Ці лагічная такая фраза?

Ці можа маўчанне (адсутнасць гукаў-знакаў) быць камунікацыйна значным? Ці значна маўчанне па-за межамі камунікацыі?

Практыкаванне 15. Перакладзіце на беларускую мову.

1. Спасибо!
2. Приятного аппетита!
3. Уважаемые!
4. Прошу вашего внимания!
5. Будьте добры!
6. Извините, пожалуйста!
7. Не посчитайте за труд, подайте...
8. Не будете ли вы так любезны?
9. Прошу вашего разрешения...
10. Разрешите войти.
11. Помогите мне, пожалуйста.
12. Простите, можно вас спросить?
13. Можно узнать...?
14. Не могли бы вы...?
15. Будь другом!
16. Приглашаем!
17. Милости просим.
18. Угощайтесь!
19. Попробуйте (на вкус)!
20. Не хотите зайти на пару минут на чашечку кофе?
21. Можно пригласить вас на ужин?
22. Большое человеческое спасибо!
23. Спасибо за угощение!
24. Не знаю, как вас благодарить!
25. Сердечно благодарю!
26. Какие пустяки! / Это мелочь!
27. Вы правы!
28. С удовольствием!
29. И я такого же мнения!
30. Дельное предложение!
31. Договорились.
32. Больше возражений/замечаний нет.
33. Не беспокойтесь! / Будь спок!
34. Спасибо, как-нибудь справлюсь.
35. Извините, что я вас побеспокоил.
36. Не страшно.
37. Я прощаю вас.

38. Я в восторге от вас!
 39. Горжусь вами!
 40. Я очарован вашей красотой!
 41. Позвольте выразить вам моё глубокое уважение.
 42. Блестяще!
 43. Шикарно!

44. Сокровище ты моё!
 45. Волшебница!
 46. Красавчик!
 47. Обалденно!
 48. Прикольно!
 49. Зашибись!
 50. С ума сойти!

Практикаванне 16. Укажыце на памылку, дапушчаную ў этыкетным выразе.

Шаноўныя спадары і спадарыні! Дазвольце павіншаваць Вас з нашым прафесійным святам – Днём праграміста.

Практикаванне 17. Дапоўніце словазлучэнні да сказаў.

Шаноўнае спадарства! Мы рады...
 Прашу высокі суд улічыць...
 Даруйце, калі ласка, але...
 Будзьце ласкавы! Ці не маглі б...
 Вялікі дзякуй Вам за...

Практикаванне 18. Падбярыце адпаведныя сродкі маўленчага этыкету да сітуацый, прадстаўленых на малюнку.

РАЗДЗЕЛ 4

СТЫЛІ МОВЫ

Практыкаванне 1. Прачытайце тэксты. Вызначце іх стылі (падстылі). Сваю думку абгрунтуйце.

I

ПЯТРУСЬ БРОЎКА
КАЛІ ЛАСКА

У любімай мове, роднай, наскай,
Ах, якія словы: «Калі ласка!..»
Як звіняць яны сардэчнаю струною,
Праз усё жыццё ідуць са мною.
Трапіць госць у будзень, а ці ў свята:
– Калі ласка, калі ласка, ў хату!
Не паспелі сесці пры сустрэчы,
Як патэльня засквірчэла ў печы,
Ды і чарка бліснула дарэчы.
Бульба, смажаніна і каўбаска,
Пакаштуйце, людцы, калі ласка!
Хлопец кажа дарагой дзяўчыне:
– Калі ласка! Будзеш гаспадыняй!..
Эх, жыццё збудуем мы прыгожа,
Ўсе з табой нягоды пераможам...

Назавіце беларускія словы, што перадаюць нацыянальны каларыт мовы.

II

ЗАКОН РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
5 ЛПЕНЯ 2004 Г., №301-3
АБ ДЗЯРЖАЎНЫХ СІМВАЛАХ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Прыняты Палатай прадстаўнікоў 3 чэрвеня 2004 года.

Адобраны Саветам Рэспублікі 16 чэрвеня 2004 года.

Дадзены Закон накіраваны на прававое рэгуляванне пытанняў дзяржаўных сімвалаў Рэспублікі Беларусь, устаноўленых Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь, і вызначае апісанне і парадак іх выкарыстання.

РАЗДЕЛ 1 АГУЛЬНЫЯ ПАЛАЖЭННІ

А р т ы к у л 1. Сімваламі Рэспублікі Беларусь як суверэннай дзяржавы з'яўляюцца Дзяржаўны сцяг Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўны герб Рэспублікі Беларусь і Дзяржаўны гімн Рэспублікі Беларусь.

А р т ы к у л 2. Грамадзяне Рэспублікі Беларусь, а таксама замежныя грамадзяне і асобы без грамадзянства, якія знаходзяцца на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, павінны паважліва ставіцца да Дзяржаўнага флага Рэспублікі Беларусь, Дзяржаўнага герба Рэспублікі Беларусь і Дзяржаўнага гімна Рэспублікі Беларусь.

III

...Услед за Сахвейя пачалі абурацца кабеты:

– А і праўда, мужчыны, што ета вы сабе думаеце сянні?

Тады Зазыба ўзняў галаву, сказаў:

– Мужыкі от разважаюць, што сход калгасны трэба сабраць.

– Дак навошта?

– Бо не давяраюць праўленню.

– Чаму ета? – выйшла наперад Дуня Пракопкіна. – Мы ж сваімі вушамі чулі, бытта правільна зроблена!

– Правільна! Правільна! – узбураліся навокал кабеты.

Зазыба пачакаў, пакуль яны сціхнуць, тады пачаў:

– Вы лічыце, правільна. А Сілка дак – не! – З усіх гарлапанаў ён выбраў чамусьці аднаго Хрупчыка.

– Етаму Сілку-мылку, – крыкнула з натоўпу Гануся Падзерына, – хоць урві, да падай!

– Ладна, сціхніце, – нарэшце зажмурыў вочы і падняў угору растапыраную далонь намеснік старшыні калгаса.

Але ўжо не лёгка было суняць кабет (*І. Чыгрынаў «Плач перапёлкі»*).

IV

Ян СКРЫГАН
ХАДА

Многа напісана пра вочы, што яны з'яўляюцца адлюстраваннем душы, псіхічнай арганізацыі чалавека. Напісана і пра губы. Але, можа, нічога не выяўляе чалавека так, як яго хада.

Вось прайшоў нехта наперадзе, і табе робіцца нядобра ад адчування, што гэта рушыць цяжкая, упартая, сляпая сіла, якая не знаецца з такімі тонкімі нюансамі душы, як ласка, пяшчота, дабрата, каханне, чуласць, спагада.

І ўся гэта трывога толькі ад таго, што чалавек прайшоў непрыгожа, няўключна, як кажучь, па-мядзведжы – наскамі ўсярэдзіну.

На жаль, бывае, гэтак ходзяць і жанкі, нават маладыя дзяўчаты. Дзе ўжо там думаць пра нейкую жаноцкасць.

Хаду таксама трэба выхоўваць. Як інтэлект. А яны звязаны між сабою, я ў гэта веру. Чалавек не мае права быць непрыгожым. І нядобрым.

Паразважайце над ідэяй твора.

V

Пытанні адукацыйнай прасторы з'яўляюцца актуальнымі для сучасных педагогікі і навукі ўвогуле, бо само паняцце адукацыйнай прасторы міждысцыплінарнае. Французскі сацыёлаг Бурдзьё ўводзіў яго пры вызначэнні сацыяльнай прасторы, зыходзячы з аналогій з прасторай фізічнай. Сапраўды, адукацыйная прастора – прастора сацыяльная. Таму, паводле А. А. Папова, навучэнец – не дзіця, а суб'ект на тэрыторыі дарослых спроб і спраў, сталення. Вылучаюць адукацыйныя прасторы па тэрытарыяльным прынцыпе: міжнародная, еўрапейская, нацыянальная, рэгіянальная, прастора ўстановы адукацыі.

VI

КНІГА ЯК МАСТАЦТВА

Амаль 300 экспанатаў з 29 краін, дзве сотні мерапрыемстваў, мноства сустрэч з ужо любімымі пісьменнікамі, новыя знаёмствы і нават чаяпіці са свежай выпечкай – гэта далёка не ўсе цікавосткі, што чакаюць наведвальнікаў Мінскай міжнароднай кніжнай выстаўкі-кірмашу. Ганаровым госцем сёлета будзе Рэспубліка Арменія.

Адным з самых чаканых мерапрыемстваў, што традыцыйна праводзяцца ў межах Мінскай кніжнай выстаўкі, з'яўляецца цырымонія ўзнагароджвання пераможцаў і лаўрэатаў Нацыянальнага конкурсу «Мастацтва кнігі».

Вось ужо другі раз у межах выстаўкі пройдзе Міжнародны сімпозіум «Пісьменнік і час», арганізаваны Міністэрствам інфармацыі краіны, Выдавецкім домам «Звязда», выдавецтвам «Мастацкая літаратура», Саюзам пісьменнікаў Беларусі. Удзел у мерапрыемстве бяруць прадстаўнікі пятнаццаці краін свету. Сёлета яго асноўнай тэмай стала пераемнасць пакаленняў у літаратуры, таму адной з цэнтральных падзей сімпозіуму стане семінар маладых літаратараў Беларусі і Расіі (*паводле мат эрыялаў газет ы «Звязда»*).

Практикаванне 2. Прачытайце тэкст. Паспрабуйце вусна перакласці яго на беларускую мову. Вызначце адрасата тэксту і галоўную задачу аўтара. Ці можна лічыць тэкст навукова-папулярным?

КОМУ «СОБАЧКА», А КОМУ И «ОБЕЗЬЯНКА»

Символ @ «собачка» имеет официальное название – коммерческое at (рус. ‘по’). И происходит он из счетов. Например, «7 widgets @ \$2 each = \$14» переводится как «7 штук по 2 \$ = 14 \$». Так как этот символ использовался в бизнесе, то он был размещён на клавиатурах пишущих машинок и оттуда перекочевал на компьютер. Сейчас @ используется в сетевых сервисах, и наиболее заметная (хоть и не единственная) область его применения – адреса электронной почты. Хотя в разных странах её окрестили по-своему.

В Польше, Хорватии, Голландии, Румынии, Сербии, Словении – «обезьяна»; в Италии – «улитка»; в Дании и Швеции – «а с хоботом»; в Норвегии говорят – «а с завитком»; в Чехии и Словакии – «рольмопс»; в Тайване – «мышка»; в Финляндии – «кошачий хвост»; в Греции – «уточка»; в Венгрии – «червь», «клещ»; в Швеции – «слон»; в Японии – «водоворот».

Практикаванне 3. Назавіце стылі, у якіх выкарыстоўваюцца прыведзеныя моўныя сродкі.

А. Нафтавы кароль, электрычныя рэкі, хлеб прамысловасці, страусіная пазіцыя, жоўтая прэса, блакітныя артэрыі, даць пуцёўку ў жыццё, грыбная ліхарадка, эканамічны пояс шаўковага шляху, дастойны ўклад.

Б. Вячэрняя цішыня, цёплыя вятры, веснавая сіла, пяшчотны звон ручайкоў, сонечныя мясціны, неабдымны прастор, пажоўклае ўбранне, nepřыветлівыя кудлатыя хмары.

В. Класная кніжка, прышпільныя карцінкі, мадэрновы выгляд, улётны адпачынак, нудны тэкст, адпадны кліп, высачэзныя абцасы, маленечкі сюрпрыз.

Практикаванне 4. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Звярніце ўвагу на асаблівасці перакладу некаторых лексічных і сінтаксічных адзінак. Вызначце стыль і тып маўлення. Паразважайце над асноўнай думкай твора.

Гигиена. Нельзя сказать, что человек не заботится о своём теле. Пожалуй, за телом мы ухаживаем в первую очередь и с наибольшей охотой: бани, парикмахерские, морские купанья, спорт, физзарядка, солнечные и воздушные ванны, косметика, ежедневные умывания, во всяком случае. Нельзя сказать, что человек не заботится и о своём интеллекте: библиотеки, школы, университеты, вся научная и прочая информация...

Но тот факт, что средства массовой информации занимают теперь главное место в организации сознания современного рядового человека, и тот факт, что эти средства служат подчас нуждам рекламы, наживы или политики, наводит на мысль, что пора уже думать о гигиене нашего интеллекта.

Однако гигиена ближайшего будущего, если мы хотим остаться людьми, требует ухода за чувствами (*В. А. Солоухин «Камешки на ладони»*).

Практикаванне 5. Зрабіце стылістычны аналіз тэксту. Якія тыпы маўлення ў ім спалучаны? Вызначце іх межы і ролю ў тэксце.

БЕЛЫЯ ВІШНІ І ЯБЛЫНІ

Шчогра цвіў гэтай вясною сад. Спачатку вішні і грушы, потым – яблыні. Была пара, калі ўсе дрэвы стаялі, як белыя, ружаватыя воблакі. Млелі пяшчотныя, цудоўныя пахі, – пахі гэтыя поўнілі сад, вуліцу; уся зямля, здавалася, была поўная квецені, пахаў.

Сад звінеў пчоламі. Звон быў як бы песняй цвіцення, было падобна, быццам гэта дзівоснае цвіценне звінела, спявала, славіла. Было падобна, вясна не магла задаволіцца толькі красой колеру, нават хараством пахаў, – не магла не звінецць, не спяваць.

Потым бела было на зямлі. Спачатку пад вішнямі, пад грушамі, потым – пад яблынямі. Спачатку было бела, потым – руда, іржава, потым нічога не было; краса квецені жыла ўспамінам, шкадаваннем, што ўсё хутка мінулася.

Тады на змену той красе прыйшла новая: стрыманая, сталая, як бы цвярозая. Завязаліся, дзень ада дня раслі, наліваліся вішні, грушы, яблыкі... Не было ўжо бесклапотнасці, але была надзея, таксама цвярозая, пэўная...

(Паводле І. Мележ а).

Практикаванне 6. Прачытайце тэксты, прысвечаныя функцыям мовы. Вызначце іх стылі. Параўнайце моўныя сродкі, выкарыстаныя ў тэкстах.

I

Прызначэнне мовы, яе роля – найперш быць сродкам людскіх дачыненняў (зносін), інакш камунікацыі (лац. *communicatio* – ‘паведамленне, сувязь, стасункі, дачыненні’). Таму гэтую асноўную грамадскую (сацыяльную) функцыю мовы называюць камунікацыйнай.

Другая цэнтральная функцыя мовы – думкафармавальная: мова выступае «ўтваральным органам думкі (мыслі)» (В. Гумбальт).

У мове (моўных тэкстах) знаходзяць сваё адлюстраванне вынікі пазнавальнай дзейнасці чалавека, таму гэтую функцыю мовы называюць пазнавальнай, або кагнітыўнай (ад лац. *cognitio* – ‘пазнаванне’).

Акрамя таго, вылучаюць шмат іншых прызначэнняў мовы (да 25 функцый). Гэта называльная, або намінацыйная (лац. *nominatio* – ‘называнне’) –

функцыя называння рэалій і паняццяў; экспрэсійная – функцыя выяўлення пачуццяў, экспрэсіі; апеляцыйная (ад лац. appellatio – ‘зварот’) – функцыя звароту да слухача; валюнтатывыя (лац. voluntas – ‘воля’) – функцыя волевыяўлення, змушэння да дзеяння; эстэтычная функцыя ды іншыя (паводле П. Сцяцко).

II

Кожны народ гаворыць аб дабрэ і зле сваёй мовай, і гэта яго права, бо мова – гэта плод геаграфічных і гістарычных варункаў народа, яго звычай і абыхаў.

І болей: мова кожнага асобнага народа – гэта сума перажыванняў, сума душ яго жывых і даўно адышоўшых у вечнасць пакаленняў.

Родная мова – гэта мільёны жывых клетчак мозгу, унаследаваных чалавекам ад папярэдзіўшых яго пакаленняў, мільёны перажыванняў красы, добра і зла, згукаў і форм, несчыслёнае багацце душы...

Родная мова чаруе душу, і душа рвецца да яе, бо яна калыска душы, гордасць і імя народа.

Родная мова наша для нас – гэта музыка ўсіх пачуццяў, якія перажываў народ наш: яго болесцей і радасцей, голас яго сэрца і святло яго розуму (паводле В. Ласт оўскага).

Практыкаванне 7. Прачытайце тэксты, вызначце тэму кожнага з іх. Якія разнавіднасці маўлення выкарыстаны для напісання гэтых тэкстаў? Супастаўце моўныя сродкі, якімі ў прапанаваных тэкстах апісваюцца адны і тыя ж падзеі і з’явы.

I

СТАНІСЛАЎ ШУШКЕВІЧ
КРАСАВІК

Полям, лесам, пералескамі,
Па зямлі, вясной абуджанай,
Красавік ідзе з пралескамі
Па праталінах і лужынах.
Раўчукі гудуць напорыста,
Распусцілі вербы голейка,
На галіңцы ціхім посвістам
Шпак вітае рана сонейка.
За дарогай, за прысадамі
Млын грукоча гулам-гоманам,
Там жаўрук дадолу падае
У быльнэг сухі, паломаны.

Дзе сасна расце высокая
Па-над рэчкай гаманліваю,
Бусел радуе нас клёкатам,
Прыляцеўшы з далеч-выраю.
І дарогамі і трактамі,
Наўздагонкі нібы гоняцца,
Плуг бяжыць за гонкім трактарам,
Ажно поле гулам поўніцца.
Полям, лесам, пералескамі,
Па зямлі, вясной абуджанай,
Красавік ідзе з пралескамі
Па праталінах і лужынах.

II

КРАСАВІК (назва ад слова краскі, кветкі), бел. назва 4-га месяца каляндарнага года (30 дзён), сярэдзіна вясны. 15 К. працягласць дня ў Мінску 14 гадз. 01 мін, выш. Сонца над гарызонтам у поўдзень 45,8°. Сярэдняя сума сонечнай радыяцыі за месяц 393 МДж/м², радыяцыйны баланс 193 МДж/м². На тэр. Беларусі сярэднямесячная т-ра паветра 5,8 °С. Ападкаў 40–47 мм, колькасць дзён з ападкамі 12–14. Азёры ачышчаюцца ад лёду, на вял. рэках працягваецца разводдзе. У К. поўнасьцю адтайваюць глебы, пачынаецца бурнае развіццё прыроды. Цвітуць шэрая вольха, ляшчына, вярба, таполя, асіна, бяроза, пралеска, медуніца. Узнаўляецца вегетацыя азімых, канюшыны. Пачынаецца выпас жывёлы. У садах вядуць барацьбу са шкоднікамі, садзяць дрэвы і кусты, уносяць угнаенні, сеюць раннія яравыя культуры. Вяртаюцца з выраю амаль усе птушкі, большасць робіць гнёзды і кладзе яйцы. Нерастуюць шчупак, акунь, язь (*паводле Беларускай энцыклапедыі*).

Практыкаванне 8. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. У перакладзе адзначце асаблівасці сінтаксічных і лексічных адзінак у параўнанні з рускамоўным тэкстам. Вызначце стыль, падстыль, тып маўлення тэксту.

Отвлечшись на секунду от всех тонкостей существующих ныне способов перевести текст с одного языка на другой, можно с уверенностью утверждать, что есть лишь три типа перевода: человеческий, машинный и человеко-машинный.

Первый тип, вне всяких сомнений, является самым трудоёмким, однако, на первый взгляд, он кажется наиболее надёжным, поскольку кто, если не человек, способен адекватно передать смысл, заключённый в тексте? Тем не менее, более внимательный взгляд на проблему позволяет обнаружить, что человеческий перевод по-настоящему ценен или, если хотите, бесценен только в художественной литературе и, отчасти, в публицистике, где важными факторами являются разнообразие и творческий подход. В то же время, научные и технические тексты требуют строгих формулировок и точного следования терминологии, что, согласитесь, временами представляет для человека проблему.

Идеальным средством для технического перевода мог бы оказаться компьютер, но в ближайшие годы чисто машинный перевод едва ли найдёт серьёзное практическое применение в силу сложности, многообразия и недостаточной «формализуемости» естественных языков.

Выходом из положения является комбинированный, человеко-машинный перевод, выполняемый при доминирующей роли человека, но с привлечением возможностей вычислительной техники (*паводле арт ыкула А. Г. Глазунова «Канцэпт на-арыент аваная мадэль памяці»*).

Практикаванне 9. Прачытайце твор. Вызначце стыль. Знайдзіце прыклады навуковага маўлення ў прапанаваным тэксце.

РЫГОР БАРАДУЛІН
УРОК БЕЛАРУСКАЕ МОВЫ

Вымаўленне,
Як да нябёсаў маленне
Дубровы,
Адкрытае.
З адкрытай душой
Наш люд несуровы,
Мы злосць не трымаем
У прытаі.
У пашане кожная
Літара выбуховая,
Яна адразу
Ад абразы
Сябе ахоўвае.
Радасці цесна ў шыбах –
Выбух!
Вірам глуха ў глыбах –
Выбух!
Паўнагалоссе,
Як тое паўнакалоссе

На ніве веры.
Гаспадары, прымайце дары,
Застоліцы ў гонар міласці
Агалашайце,
Усіх запрашайце ў госці.
У нас шырокія дзверы!
Мы гакаем,
Як і прашчуры нашыя хакалі,
Калі ляды здрады
Бязлітасна карчавалі
І, небам зорным акрыўшыся,
Начавалі.
Каб чужымі ўрокамі
Душу нашую не ўракалі,
Беларускія словы высокія
Звіняць
Недасяжнымі жаўрукамі.

РАЗДЕЛ 5

СРОДКІ АРГАНІЗАЦЫІ НАВУКОВАГА ТЭКСТУ

Практыкаванне 1. Запішыце тэкст згодна з сучаснымі нормамаі арфаграфіі, граматыкі (словы ў дужках неабходна паставіць у патрэбным склоне), пунктуацыі. Лічэбнікі запішыце словамі.

Вызначце стыль і падстыль тэксту. Адказ абгрунтуйце (запоўніце табліцу).

Стылістычны аналіз тэксту

Стыль (і падстыль)	Мэта тэксту	Лексічныя сродкі	Марфалагічныя сродкі	Сінтаксічныя сродкі

Жывучы ў час «лінгвістычнага (п..стмадэрнізм)» мы н.. можам н.. заўважыць новых фарматаў новых сфер у якіх выкарыстоўваецца белару..кая мова (І/інтэрн..т, мабільная сувязь, р..клама) а так(сама) новых дынамічных працэсаў якія ў сувязі з гэтым адбываюцца ў сучаснай белару..кай літаратурнай мове.

Пачаткі (Б/байн..т) прынята звязваць з 1991 годам калі пачалі з..яўляцца першы.. белару..кі.. (в..б)старонкі. На стадыі станаўле..я белару..кага (сегмент) (І/інтэрн..т) паненак там амаль не было. Цяпер сітуацыя канечне змянілася назіраецца генд..рная раўнавага «юзераў» ды «юзерак».

(Н..)гледзячы на нераспрацаванас..ць у беларускім мовазнаўстве такой галіны як (І/інтэрн..т)лінгвістыка адзначым аднак цікавас..ць белару..кіх вучоных (на)працягу апошніх гадоў да а..паведнай (праблематыка) ў сувязі з чым з..явіліс.. спецы..льны.. даслед..ва..і прысвеча..ыя (І/інтэрн..т)ка..унікацыі (па)белару..ку.

Так, першая спроба апіса..я мовы белару..кага сеціва належыць У. Каткоўскаму які прыводзіць багаты ілюстрацыйны матэры..л у выніку (аналіз) якога с..вяр..жае нараджэ..е новага «ды..лект..» новай «гаворкі» – белару..кага *petspeak*'а. Беларусу..кі *petspeak* больш карэктна аднак было б называць не ды..лектам ці гаворкай (ён не мае тэрытары..льнага абмежава..я) а сацы..лектам – спецы..льнай мовай якой карыстаюцца прадстаўнікі пэўнай сацы..льнай гру..ы – «насельнікі» (Б/байн..т). З..яўляюцца публікацыі прысвеча..ыя праблемам утварэ..я белару..кай камп..ют..рнай і інтэрн..тнай тэрміналогіі а так(сама) праблеме стварэ..я камп..ют..рных прагра.. для белару..кай мовы.

Гаворачы пра белару..кую мову ў (І/і)нтэрн..(ту/це) адзначым што мы стаім перад чымс..ці новым: адмысловы канал перадачы інфармацыі з (вербальна)візу..льным кодам новай лексікай са шматлікімі англіцызмамі «мінімальнай» граматыкай спанта..а-хаатычна-імпульсіўна-экспрэсіўным

сінтаксісам набліжа..ым да (фармат) вуснага маўле..я. Гэты «гібры..» вуснага і пісьмовага маўле..я не ўкладваецца ў стары.. рамкі.

Інтэрн..т арыентаваны на хуткую дакладную і аператыўную перадачу інфармацыі абумовіў узнікненне адмысловага больш дэмакратычнага (стыль) пісьма які цалкам а..павядае (дынаміка) маладзёжнай (суб)культуры: хуткі, раскаваны, лё..кі, творчы, эўрыстычны, ар..гінальны, (інфармацыйна)ёмісты, месцамі жартоўны, (тэматычна)разнастайны (паводле С. А. Важніка).

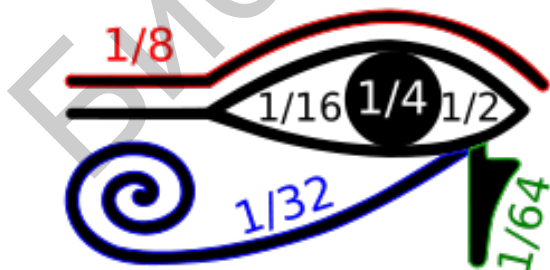
Практыкаванне 2. Прачытайце тэкст. Вызначце, якія сродкі мовы паказваюць на навуковы стыль.

Перадайце вытлумачэнне егіпецкіх знакаў дробаў сродкамі мастацкага стылю – напішыце невялікі тэкст на дадзеную тэму. Параўнайце першы тэкст і напісаны вамі: ці змянілася кампазіцыя, сродкі сувязі сказаў у тэксце, лексічная і граматычная арганізацыя? Як у першапачатковым і вашым варыянтах праяўляюцца такія камунікатыўныя якасці, як выразнасць і сцісласць маўлення?

Задачай пісьма з'яўляецца стварэнне сімвалаў для замены слоў мовы. Таму стваральнікі знакаў пісьма рэдка малявалі іх так, як гэта зрабілі б сапраўдныя мастакі. У егіпецкай, шумерскай, хецкай і кітайскай сістэмах слоўна-скадовага пісьма сярод тыпаў знакаў адрозніваюцца лагаграмы, або знакі для слоў.

Вылучаецца шэсць класаў лагаграм пагодле выкарыстання прыёму іх стварэння. Адзін з такіх класаў мы назавём «начартальным», да якога аднесём знакі, што створаны адвольна або на аснове геаметрычных фігур, напрыклад, егіпецкія знакі дробаў для вымярэння зерня. Вытлумачэнне гэтых знакаў узыходзіць да старажытнага міфа, пагодле якога вока бога-сокала Гора было разарвана на дробныя кавалкі злым богам Сетхам.

Аднак выкладзены погляд вымагае вельмі крытычнага перагляду. На справе не часткі вока Гора прывялі да стварэння знакаў дробаў, а, наадварот, знакі дробаў першапачаткова, відаць, мелі выгляд геаметрычных фігур і пазней былі аб'яднаны вынаходлівым пісцом, каб атрымалася выява свяшчэннага вока (пагодле І. Е. Гельб «Вопыт вывучэння пісьма»).

Егіпецкія знакі дробаў

Практыкаванне 3. Прааналізуйце, якім чынам дзеепрыметнікі з рускай мовы перакладзены на *беларускую*. Ці з'яўляюцца прапанаваныя адпаведнікі ўніверсальнымі, дарэчнымі ва ўсіх магчымых сітуацыях? На што трэба звяртаць

увагу пры перакладзе дзеепрыментнікаў з рускай мовы на беларускую? Паспрабуйце скласці алгарытм-памятку.

Действующее лицо – *дзеіная асоба*; окружающая среда – *навакольнае асяроддзе*; заведующий – *загадчык*; пресмыкающиеся – *паўзуны*; страдающий – *спагадлівы*; плачущий голос – *плаксівы голас*; запыхавшийся – *запыханы*; ломающийся – *ломкі*; возрастающий грохот – *усё большы і большы грукат*; летящая птица – *птушка ў палёце*; самоклеющийся – *самаклеіны*; размякчившийся – *размяклы*; скрещивающийся – *скрыжаваны, перакрыжаваны*; удавшийся – *удалы*; мыслящий и вдумчивый человек – *удумлівы і здольны мысліць чалавек*; устоявшийся – *сталы*; прибор, измеряющий глубину – *прыбор для вымярэння глыбіні*; поезд, прибывающий из Москвы – *цягнік з Масквы*; нестигаемый – *незгінальны, незгінаны*; арендуемый – *арэндаваны*; улыбавшиеся, улыбающиеся – *усмешлівыя*.

Практыкаванне 4. Перакладзіце словазлучэнні і сказы на беларускую мову. Адзначце асаблівасці перакладу дзеепрыметнікаў.

1. Неподдающаяся проблема, рассматриваемое явление, концентрированный раствор, возрастающая функция, полученные результаты, пишущее устройство, запоминающее устройство, восстанавливающее средство, полученная величина, моделирующий бальзам, следующая технология, выбранный вариант решения, изображаемая часть, исправимая ошибка, распространяющаяся ошибка, движущийся предмет, распространяющийся вирус.

2. Автоматизированные системы и сети, интегрированные системы программирования, электродвижущая сила, звукоусиливающая трубка, информационные ресурсы, несанкционированный доступ, разрушительная сила, коммуникационная инфраструктура, движущиеся на внешних оболочках электроны, образующие валентную зону подуровни, вращающиеся вокруг ядра заряженные частицы, электропитающие и электроснабжающие устройства, незатухающие колебания физической системы.

3. Физическое тело, преобразующее любой вид энергии; файлы, составляющие следующий уровень управляющей схемы; любой источник, излучающий электромагнитные волны; спектры, полученные от самосветящихся тел.

4. Спектр – это распределение энергии, излучаемой или поглощаемой веществом. Модем также является устройством, корректирующим ошибки и сжимающим данные. Компьютерный вирус – это программа, производящая в вашем персональном компьютере действия, в которых вы не нуждаетесь. Являвшиеся первоначально вполне невинным развлечением скучающих программистов компьютерные вирусы сегодня стали настоящим бедствием для пользователей ПК. Первая функция – функция, обеспечивающая дополнительные сигналы, посредством которых модемы осуществляют проверку данных на двух концах линии и отбрасывают немаркированную информацию, а вторая – обеспечивающая сжатие информации для более быстрой и чёткой её передачи, а затем восстановление её на получающем модеме.

Практикаванне 5. Перакладзіце тэксты на беларускую мову.

I

Термин «большие данные» – это калька англоязычного термина Big Data. Есть устоявшееся мнение, что большие данные – это совокупность технологий, во-первых, обрабатывающих бóльшие по сравнению со «стандартными» сценариями объёмы данных; во-вторых, умеющие работать с быстро поступающими данными в очень больших объёмах; в-третьих, умеющие работать со структурированными и плохо структурированными данными параллельно в разных аспектах.

Типичный пример больших данных – это информация, поступающая с различных физических экспериментальных установок – например, с Большого адронного коллайдера. Появившиеся возможности для хранения больших данных и сети для их передачи привели к иной постановке исследовательских задач. В публичную сферу технологии Big Data вышли, когда речь стала идти о числе жителей планеты, собирающихся в социальных сетях и других проектах, агрегирующих людей, где их количество измеряется миллиардами, а количество совершаемых одновременно операций огромно. Фитнес-браслеты, GPS-трекеры и другие вещи, генерирующие огромные потоки информации, всё больше входят в моду.

По закону Мура, производительность современных параллельных вычислительных систем стабильно возрастает, растут и скорости сетей передачи данных. Однако данные нужно уметь быстро сохранять и извлекать с носителя (жёсткого диска и других видов памяти) *(паводле С. Праг асава, мат эрыял сайт a postnauka.ru)*.

II

Постоянно растущие объёмы массивов данных очень сильно осложняют процесс обработки и понимание данных. За последние десять лет мы стали иначе выходить в сеть: в 2008 году число выходов в Интернет с мобильных устройств обогнало персональные компьютеры. Важная черта смартфонов и мобильных устройств – их геопозиционный потенциал, благодаря которому легко связывается местоположение и веб-контент, что значительно меняет веб-поиск.

Вот пример массивной динамической диаграммы: у «Твиттера» ежемесячно более 284 миллионов активных пользователей, размещающих более 500 миллионов твитов в день. Из-за крайней динамичности и масштабности перемещающиеся между пользователями данные нельзя визуализировать. Обобщение данных, ведущее к пониманию того, как информация распространяется в системе и какие пользователи самые интересные и важные в процессе общения, может позволить остановить распространяющийся по системе вирус или рекламировать товары.

Сейчас есть новый тренд – «интернет вещей». Используемые сенсоры, киберфизические системы, соединяющие миры онлайн и офлайн, с помощью

датамайнинга в данной области позволяют получить знания, способствующие оптимальной организации информации в ограниченных сенсорных и смарт-устройствах.

Таким образом, управление большими массивами данных и датамайнинг очень важны для будущих исследований (*паводле К'янга Ку, мат эрыял сайт а postnauka.ru*).

Практыкаванне 6. Прачытайце артыкул вядомага беларускага і польскага лінгвіста А. Кіклевіча. Вызначце тэму артыкула. Як загаловак звязаны з тэмай даследавання? Вызначце аб'ект, прадмет і матэрыял даследавання.

Звярніце ўвагу на графічнае афармленне тэксту артыкула. Якія віды двукосся можна ўбачыць у тэксце? Ці ёсць заканамернасць, правіла іх выбару? Наколькі ўдала, дарэчна, на вашу думку, выкарыстаны прыёмы графічнай выразнасці?

Вызначце 5–7 ключавых паняццяў з артыкула, запішыце іх па-беларуску. Якімі крытэрыямі вы кіраваліся, вызначаючы ключавыя тэрміны?

Складзіце план тэксту на беларускай мове: 1) намінаць, 2) тэзісны, 3) пыталны. Падрыхтуйце вусны сціслы пераказ артыкула і пісьмовы парафраз. Правядзіце рэфлексію, якія прыёмы сціскання інфармацыі вы выкарыстоўвалі ў абодвух выпадках.

Даведка. Парафраз – гэта выклад зместу тэксту сваімі словамі. Аб'ём парафраза можа быць тоесны зыходнаму тэксту, або перавышаць яго, або можа быць істотна меншы. Для таго каб напісаць парафраз, трэба добра разабрацца ў змесце арыгінала, варта ўдакладніць значэнні складаных слоў, спецыяльных паняццяў. Усвядомішы змест першапачатковага тэксту, адкладзіце яго і запішыце, як вы зразумелі прачытанае.

АЛЕКСАНДР КИКЛЕВИЧ

СОЦИАЛЬНЫЕ ЦЕННОСТИ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЫ

Когда до моих родителей наконец дошло, что меня похитили, они не медлили ни минуты и сразу же сдали внаём мою комнату.

Вуди Аллен

Ценности являются важнейшим фактором планирования деятельности благодаря положительному, отражённому в содержании ценностной категории опыту предшественников. На связь между оценкой и действием указывает, например, то, что, как пишет Дж. Серль, «слово good ‘хороший’, right ‘правильный’ [...] обладают смыслом, который имеет характер императива или „руководства к действию“». Это значит, что многим оценочным выражениям языка (оценочным экспозитивам) свойственно употребляться и в качестве директивных речевых актов. Например, высказывание «*Эти яблоки – свежие и*

очень вкусные» в определенной коммуникативной ситуации (в магазине, на рынке, за обеденным столом) будет интерпретировано как рекомендация, совет: 'Я советую тебе взять/съесть/купить и т. д. эти яблоки, потому что они свежие и очень вкусные'.

В ценности отражаются опытные данные, которые прошли многократную проверку и относительно которых у субъекта или же у большинства представителей данного сообщества выработан устойчивый способ оценочной интерпретации, т. е. с точки зрения таких понятий, как «хорошо», «плохо». Обычно это свойство ценности квалифицируется как ассертивность. Польский социолог Е. Микуловский-Поморский пишет, что функционирование каждого сообщества опирается на принцип, в соответствии с которым общепринятым в данном сообществе, традиционным типам поведения приписывается статус наилучших, приоритетных, образцовых, а их восприятие сопровождается определённым эгоцентризмом: «Всё наше (т. е. соответствующее принятым у нас образцам) – наилучшее». Ценности имеют конвенциональный или по крайней мере надситуативный, обобщённый характер, что сближает их с категорией стереотипов.

Ценность – это своего рода знак, с помощью которого в социальной среде передаётся информация о правильных, желаемых, требуемых типах поведения, т. е. о нормах. С семиотической точки зрения можно различать три аспекта ценностных категорий: 1) форму, 2) содержание и 3) употребление. Семиотический подход к категориям культуры имеет, в частности эргономический аспект: он облегчает параметризацию ценностей и их сопоставительное описание.

Формы существования ценностей могут быть латентные («внутренние») или манифестированные («внешние»). В первом случае речь идет об убеждениях, которые – в силу их высокой степени абстрактности – редко, по крайней мере в рамках обыденного сознания, получают манифестацию. К манифестированным формам ценностных категорий относятся так называемые тексты культуры, в русской терминологии – прецедентные тексты и вообще – прецедентные феномены, например, «герои» (в современной терминологии – «celebrities»). Так, в русской культуре Александр Сергеевич Пушкин является не только символом художественного совершенства, но и символом свободолюбия, мужественности (в разных оттенках этого понятия, в том числе эротическом), патриотизма, вообще – абсолютно положительным символом. Неслучайны знаменитые слова Аполлона Григорьева: «Пушкин – это наше всё». В Польше большой популярностью пользуется творчество и личность другого классика литературы – Адама Мицкевича, но её трудно сопоставить с гигантской популярностью Пушкина в России. Например, в русском языке имеются фразеологизмы и пословицы с существительным «Пушкин» или же именами пушкинских героев – подобное не встречается в польском языке в связи с фамилией Mickiewicz, ср.: *А работать вместо тебя Пушкин будет?; Тише, Маша! Я – Дубровский.* Цитаты из пушкинских произведений используются в текстах массовой культуры, например, в рекламе: *Хоть тяжело подчас з ней*

бремя, телега на ходу легка – реклама автомобиля; Вот здесь лежит больной студент, Его судьба неумолима. Несите прочь медикамент: Болезнь любви неизлечима! – реклама на дверях аптеки.

Пушкина в системе русской культуры постепенно вытесняют современные celebrities из сферы политики и поп-культуры: Владимир Жириновский, Филипп Киркоров, Ксения Собчак, Оксана Фёдорова и другие. Эти новые «звезды» олицетворяют, преимущественно, другие ценности: агрессию, ксенофобию, примитивизм.

В определённой степени новые технологии возникают в контексте системы социальных отношений, при этом они отчасти и формируют её. Принципиально иначе ситуация выглядит, когда новые технологии расширяют сферу своего употребления, когда их носителями становятся представители культурных сообществ с диаметрально отличными системами ценностей по сравнению с теми культурными условиями, в которых технологии возникли. Происходит реинтерпретация техники, её приспособление к системе культуры новых носителей, что можно назвать синдромом мартышки (по знаменитой басне И. Крылова «Мартышка и очки», когда мартышка, раздобыв полдюжины очков, не может найти для них применения).

Я подробно остановлюсь на часто обсуждаемой проблеме технических средств передвижения. Афористическим стало высказывание Остапа Бендера, героя написанного в 1931 г. романа И. Ильфа и Е. Петрова «Золотой телёнок»: «Автомобиль – не роскошь, а средство передвижения». С таким деловым, прагматичным подходом к технике у славянских народов, однако, приходится иметь дело довольно редко. Обычно происходит диссимметризация отношений между пользователем и артефактом, при этом можно различать 1) технологический и 2) антропологический детерминизм. Первое явление описал Николай Гоголь в «Мертвых душах»: *[Петрушка] имел даже благородное побуждение к просвещению, то есть чтению книг, содержанием которых не затруднялся: ему было совершенно всё равно, похождение ли влюбленного героя, просто букварь или молитвенник, – он всё читал с равным вниманием; если бы ему подвернули химию, он и от неё бы не отказался. Ему нравилось не то, о чём читал он, но больше самое чтение, или, лучше процесс самого чтения, что вот-де из букв вечно выходит какое-нибудь слово, которое иной раз чёрт знает что и значит.*

В русской литературе с технологическим детерминизмом мы имеем дело, например, в произведениях Андрея Платонова. Так, в рассказе «Сокровенный человек» представлена апология техники: машины – это умные, исправно действующие артефакты, с которыми человеку трудно состязаться. Человек и положительно, и отрицательно оценивается на фоне техники, как, например, помощник машиниста из упомянуто рассказа: *В будке лежал мертвый помощник. Его бросило головой на штырь, и в расшившийся череп просунулась медь – так он повис и умер, поливая кровью мазут на полу. Остановив бег на месте бесившегося паровоза, Пухов оглядел все его устройство и снова подумал о помощнике: «Жалко дурака: пар хорошо держал!».*

В русской поэзии эпохи оттепели (и одновременно эпохи научно-технической революции), особенно в творчестве Андрея Вознесенского, наблюдается экспансия технических метафор. Техника обретает здесь особый статус – инструмента концептуализации разнообразных сфер человеческой жизни, в том числе и сферы эмоций: ср. два примера из поэзии Вознесенского: *Ау, подснежник в сугробе грозном, // колдунья женского ремесла, // ты зажигалку системы «Ронсон» // к шнуру бикфордову поднесла... [«По пояс снега...»]*.

Сильнее, как представляется, выступает (и у русских, и у поляков) другая тенденция – антропологический детерминизм, который можно выразить в постулате: «Машина – ничто, человек – всё». Часто встречаемое пренебрежение техникой обусловлено двумя факторами. Во-первых, в этом находит отражение культурное отставание социальной группы, ее идеологическая и функциональная неподготовленность к новой технической среде, отсутствие необходимого культурного программирования. Во-вторых, преодоление техники и связанных с ней предписаний объясняется также сознательным или полусознательным стремлением индивида к самоутверждению, к демонстрации своей независимости, креативности, упрощенно (а то и примитивно) понимаемой свободы. Когда человека сравнивают с бездушной машиной, используется ссылка на отрицательную ценность – формализм, который противопоставляется положительной ценности – смекалке, творческому подходу к решению проблем. Второе качество часто считается характерной чертой восточноевропейской (или же славянской) культуры по сравнению с западной. В качестве примера можно привести известный в России анекдот: *Купили японцы наш самолет, собирают, а получается катер. Задолбались, вызвали инженера с завода-изготовителя. Он закрылся на пару дней и собрал самолет. Японцы в шоке! А инженер им говорит: «Вот здесь, в инструкции написано: „Все детали тщательно обработать напильником“».*

В Интернете можно найти описание аутентичного случая, когда феномен «доработать напильником» находит отражение в практике: *Поступила заявка купить для коммерческого отдела высокопроизводительный принтер с ёмким расходником, чтобы реже его заправлять. Для этой цели был выбран HP P2035, поддерживающий, судя по описанию на многих сайтах, картриджи SE505A и SE505X («А» – с обычным ресурсом, «Х» – с увеличенным). Когда закончился тонер в пробном картридже, наш админ попытался вставить запасной SE505X и с удивлением обнаружил, что он не влезает, хотя на упаковке от картриджа была чётко указана модель нашего принтера. Пошли на сайт производителя. Выяснилось, картриджи увеличенного ресурса не предназначены для нашего принтера, зато прекрасно подходят к модели P2055d, следующей в линейке. Офигев от такого развода, более тщательно сравнили оба картриджа. Нашли два отличия: большую ёмкость отсека для тонера и пару маленьких направляющих фиговонок на корпусе, которые и не давали вставить X-картридж до конца. Принтер покупался именно ради X-картриджей. Полные классовый ненависти к мировому империализму, решили пилить. Крышка*

принтера всё равно не закрылась бы из-за удлинённого отсека для тонера, но это нас не остановило. Спилили фиговинки и проверили, печатает ли принтер с открытой крышкой. Для этого пришлось преодолеть три степени защиты, заблокировав датчики, чтобы съмитировать закрытую крышку. Наши предположения оправдались – пробная страница напечаталась. Чтобы не останавливаться на достигнутом, снова решили пилить, на этот раз выступы в крышке, которые не давали ей закрываться с таким картриджем. Получилось аккуратно и незаметно. Так из более дешёвой модели была выпилена новая модификация, позволяющая использовать экономичные картриджи. Между прочим, тысяч пять сэкономили.

В соответствии с научным подходом, в основе которого лежит культурно-исторический релятивизм, ценности вырабатываются в определенной социокультурной среде, что обуславливает, с одной стороны, идиосинкразию ценностей и их культурно-историческую маркированность, с другой стороны – аксиологический плюрализм, т. е. существование множества альтернативных систем ценностей, возникших и функционирующих в разных условиях социальной жизни человека.

В социологических теориях (начиная с работ М. Вебера) ценность представляет собой важнейший компонент социальной структуры: она не только лежит в основе социально значимых действий субъекта, но также является необходимым элементом функционирования социальных институтов, так как каждая социальная система опирается на систему ценностей, разделяемую по крайней мере большинством её членов и определяющую их типы поведения и типы отношения в постоянно изменяющихся условиях существования.

Ценности нужны потому, что человека постоянно окружают новые предметы и явления, новые ситуации. Ценность представляет собой ориентир, который помогает человеку пройти участок пути, по которому он ещё никогда не проходил.

Як у тэксце выражана аб'ектыўная і суб'ектыўная мадальнасць?

Патлумачце выкарыстанне формы 1-й ас. адз. л. у наступным сказе: Я падрабна становлюсь на часта абсуджаемай праблеме тэхнічных сродкаў перадви-жэння.

Перакладзіце наступныя сказы з тэксту на беларускую мову. Падрабязна прааналізуйце стылістычна рэлевантныя граматычныя сродкі ў атрыманым перакладзе.

1. Ценности являются важнейшим фактором планирования деятельности благодаря положительному, отражённому в содержании ценностной категории опыту предшественников.

2. Ценность – это своего рода знак, с помощью которого в социальной среде передается информация о правильных, желаемых, требуемых типах поведения, т. е. о нормах.

3. Принципиально иначе ситуация выглядит, когда новые технологии расширяют сферу своего употребления, когда их носителями становятся представители культурных сообществ с диаметрально отличными системами ценностей по сравнению с теми культурными условиями, в которых технологии возникли.

4. В социологических теориях (начиная с работ М. Вебера) ценность представляет собой важнейший компонент социальной структуры: она не только лежит в основе социально значимых действий субъекта, но также является необходимым элементом функционирования социальных институтов, так как каждая социальная система опирается на систему ценностей, разделяемую по крайней мере большинством её членов и определяющую их типы поведения и типы отношения в постоянно изменяющихся условиях существования.

Праілюструйце тэарэтычныя палажэнні артыкула беларускамоўнымі прыкладамі. Абмяркуйце ў групе атрыманыя вынікі. Напішыце эсэ пра характар каштоўнасцей, пастуліраваных сучаснай масавай культурай (інтэрнэт-мемы, камп'ютарныя гульні і да т. п.).

Практыкаванне 7. Перакладзіце тэкст-прыклад з артыкула А. Кіклевіча (гл. практыкаванне 6) на беларускую мову. Вызначце стыль гэтага тэксту. Якія адзінкі спецыяльнай лексікі выкарыстаны ў апавяданні?

Перадайце змест тэксту сродкамі навуковага стылю, адвольна выбраўшы жанр (інструкцыя карыстальніка, акт укаранення, тлумачальная запіска курсавога праекта і інш.). Якія моўныя сродкі зыходнага тэксту найперш былі зменены з гледзішча стылістычнай нормы?

Поступила заявка купить для коммерческого отдела высокопроизводительный принтер с ёмким расходником, чтобы реже его заправлять. Для этой цели был выбран HP P2035, поддерживающий, судя по описанию на многих сайтах, картриджи CE505A и CE505X («А» – с обычным ресурсом, «Х» – с увеличенным). Когда закончился тонер в пробном картридже, наш админ попытался вставить запасной CE505X и с удивлением обнаружил, что он не влезает, хотя на упаковке от картриджа была чётко указана модель нашего принтера. Пошли на сайт производителя. Выяснилось, картриджи увеличенного ресурса не предназначены для нашего принтера, зато прекрасно подходят к модели P2055d, следующей в линейке. Офигев от такого развода, более тщательно сравнили оба картриджа. Нашли два отличия: большую ёмкость отсека для тонера и пару маленьких направляющих фиговонок на корпусе, которые и не давали вставить X-картридж до конца. Принтер покупался именно ради X-картриджей. Полные классовой ненависти к мировому империализму, решили пилить. Крышка принтера всё равно не закрылась бы из-за удлинённого отсека для тонера, но это нас не остановило. Спилили фиговинки и проверили, печатает ли принтер с открытой крышкой. Для этого пришлось преодолеть три степени защиты, заблокировав датчики, чтобы симитировать закрытую крышку. Наши предположения оправдались – пробная страница напечаталась. Чтобы не останавливаться на достигнутом, снова решили пилить, на этот раз выступы в крышке, которые не давали ей закрываться с таким картриджем. Получилось аккуратно и незаметно. Так из более дешёвой модели была выпилена новая модификация, позволяющая использовать экономичные картриджи. Между прочим, тысяч пять сэкономили.

РАЗДЕЛ 6

ТЭРМИНАЛАГІЧНАЯ ЛЕКСІКА ЯК ВЯДУЧЫ СКЛАДНІК НАВУКОВАГА МАЎЛЕННЯ

Практыкаванне 1. Прачытайце артыкул Г. Ф. Вештарт «Лексічныя асаблівасці мовы навуковых тэкстаў». Назавіце гэтыя асаблівасці. Дайце азначэнні вылучаным выразам.

Г.Ф. ВЕШТАРТ

ЛЕКСІЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ МОВЫ НАВУКОВЫХ ТЭКСТАЎ

Лексічны склад мовы навукі характарызуецца ўжываннем слоў, уласцівых толькі гэтаму стылю, наяўнасцю спецыфічнай лексікі – **тэрміналогіі**, пераважаннем слоў з адцягненым значэннем, вялікай колькасцю **інтэрнацыяналізмаў**. Але ўжо стала відавочным, што лексічную аснову кожнага стылю, у тым ліку і навуковага, складае **міжстылявая**, або пазастылявая, лексіка, так званы нейтральны пласт, які абслугоўвае ўсе сферы зносін і адпаведна ўсе функцыянальныя стылі. Адны даследчыкі да гэтага пласта адносяць першую тысячу найбольш ужывальных слоў мовы, а таксама службовыя словы, што складае прыблізна 32 % ад агульнай колькасці слоўніка навуковай літаратуры. Другія ў міжстылявы фонд уключаюць і **агульнанавуковую лексіку**, павялічваючы яго памеры да 60–70 % агульнага слоўніка навуковага стылю.

У навуковым стылі часта ўжываюцца **стылістычна нейтральныя словы**, не характэрныя для іншых стыляў (*абумовіць, выражаць, з'яўляцца, суадносіцца, утварэнне, уяўляць сабой*). Розная суаднесенасць асобных значэнняў у агульнай семантычнай сістэме слова ў навуковым і іншых функцыянальных стылях адбываецца на сістэмных адносінах слоў, стварае новыя **сінанімічныя рады**: *аналізаваць, разбіраць, разглядаць, праводзіць назіранні; пытанне, праблема, прадмет* з'яўляюцца сінонімамі толькі, відаць, у навуковым стылі. *Асяроддзе, атам, вада, золата, сіла, ядро* з'яўляюцца звычайнымі словамі ў мове мастацкай літаратуры, у размоўным стылі; у навуковай літаратуры яны **тэрміны** і маюць сваю функцыянальную нагрузку. Такое шырокаўжывальнае слова, як *кніга*, у навуковай літаратуры па эканоміцы будзе тэрмінам з пэўнай дэфініцыяй: «Кніга ёсць спосаб арганізацыі твора літаратуры, музыкі, выяўленчага мастацтва ў „выданне“ (кантэксту твора ў кантэкст выдання, тэксту твора ў тэкст выдання) – працэс і часовы прамежжавы вынік гэтай арганізацыі ў іх дыялектычным адзінстве».

Тэрміналогія з'яўляецца агульнапрызнанай і найбольш вывучальнай часткай лексічнага складу навуковых тэкстаў. **Вузкаспецыяльных тэрмінаў** у мове бясконцае мноства, адпаведна з неабмежаванай колькасцю аб'ектаў навуковай дзейнасці чалавека. Іменна вузкаспецыяльныя тэрміны выводзяць

мову навукі за межы літаратурнай мовы. Асноўны масіў вузкасפעцыяльнай тэрміналогіі не ўключаецца ў агульнамоўныя слоўнікі. Тэрміны могуць быць «чыстымі» і «змешанымі», або паўтэрмінамі, у якіх спецыяльнае значэнне перамяжоўваецца з неспецыяльным. Паўтэрміны могуць ужывацца ў іншых стылях мовы ў нетэрміналагічным значэнні і ва ўсіх навуках (*рух, ціск, націск, маса, рэчыва, жыццё, напружанне, супраціўленне*) або ва ўсіх стылях мовы і радзе навук з рознай ступенню тэрміналагізацыі (*газ, кісларод, вадарод, азот, лад, наветра, цела, святло, паверхня, энергія, метал, соль, арганізм, тэмпература*). Усе падобныя словы шматзначныя або, ужываючыся ў вузкасפעцыяльнай галіне і адначасова будучы шырокаўжывальнымі, маюць розны семантычны аб'ём у розных сферах ужывання.

Агульнанавуковая лексіка складае самы значны пласт слоўніка навуковага стылю (па падліках на матэрыяле нямецкіх навуковых тэкстаў прыблізна 42 %). Гэта «тыя словы, пры дапамозе якіх можна апісаць і ахарактарызаваць з'явы і працэсы ў самых розных навуках». Працэс набыцця ведаў, напрыклад, у беларускіх навуковых тэкстах прадстаўлены лексемамі *заўважаць, даказваць, ёсць, з'яўляцца, выглядаць, адпавядаць, прасочвацца, назірацца, эвалюцыяніраваць, дамінаваць; выражаць, сімвалізаваць, канцэнтраваць, мець адносіны, меркаваць, разумець, азначаць, тлумачыць, атаясамліваць; дэфарміраваць, накопліваць, вылучаць, павялічваць, узмацняць, чаргавацца; абумовіць, вынікаць, высветліць, разлічваць, лічыць, чакаць, імкнуцца, прапанаваць, прадказваць, прадугледжваць, прадбачыць, прадвызначыць, планаваць* і інш. Большая частка гэтых слоў у агульнамоўным плане шматзначная і поліфункцыянальная, але ў навуковых тэкстах іх ужыванне абмежавана адным або двума значэннямі.

Характэрнай асаблівасцю агульнанавуковай лексікі з пункту погляду яе паходжання з'яўляецца шырокае ўжыванне **інтэрнацыяналізмаў**, што адлюстроўвае тэндэнцыю да міжнароднай стандартызацыі навукі і забяспечвае разуменне тэксту. «Даказана, што веданне моўнага акружэння тэрмінаў дазваляе рабіць пераклады навуковай тэхнічнай літаратуры, якія стылістычна пераўзыходзяць арыгіналы». Інтэрнацыянальныя словы, уласцівыя агульнанавуковаму ўжытку, з'яўляюцца пераважна словамі лацінскага і грэчаскага паходжання: *аб'ект, альтэрнатыва, апрабацыя, аргумент, асіміляцыя, дыферэнцыяцыя; аналіз, гіпотэза, дыялектыка*.

Частка агульнанавуковай лексікі блізкая да **агульнаўжывальнай** і становіцца такой у ходзе грамадскага пашырэння навуковых ведаў, росту адукаванасці грамадства: *аб'ект, аналогія, аспект, праблема, уласцівасць*. Безумоўна, выразнай, строгай мяжы паміж тэрміналагічным і агульнаўжывальным пластамі лексікі няма. Яна можа мяняцца не толькі з рухам лексікі ў часе, але і залежыць ад галіны навукі, метадалагічнага падыходу.

Фармальна-лагічны выклад матэрыялу арганізуецца ў звязны навуковы тэкст з дапамогай слоў – **«арганізатарай навуковай думкі»**. Такімі моўнымі сродкамі з'яўляюцца прыслоўі, пабочныя словы і словазлучэнні, злучнікі і

злучальныя словы, спецыяльныя канструкцыі, напрыклад, з дзеепрыслоўямі, безасабовыя дзеясловы і інш. У **катэгорыі звязнасці** навуковага маўлення вылучаюцца такія аспекты, як лагічны, кампазіцыйны і тэматычны з адпаведнымі сродкамі і функцыямі.

Лексіка навуковага стылю ўвогуле **эмацыянальна нейтральная**, адсутнічае тут і вобразнае ўжыванне слоў. Вобразнасць, перанос значэнняў, метафарызацыя могуць выкарыстоўвацца пры стварэнні тэрміна; параўн. башмак, пальцы, свечы. Пераноснае ўжыванне, у выніку якога нейтральная лексіка можа стаць эмацыянальна афарбаванай, не ўласціва навуковаму стылю. Гэта не выключае поўнасю ўжывання слоў у пераносным, нават метафарычным значэнні, асабліва ў навукова-папулярнай літаратуры: *«Прасочванне развіцця рытмічнага пачатку з першых момантаў нараджэння мастацкага твора яскрава паказвае, што рытмічныя элементы... гэта ўсяго надводная частка айсберга»*. Індывідуальная ацэнка, дапушчальная ў навуковым стылі, ніяк не з'яўляецца арганічнай уласцівацю стылю. Эмацыянальная ацэнка, выражаная *эпітэтамі хлуслівы, ілжывы, паклёпніцкі, зламысны* і пад., не толькі не правамерная для навуковага стылю, а нават шкодная тым, што эмацыянальнасцю тут прыкрываецца адсутнасць сапраўднага навуковага аналізу. Прынята лічыць, што эмацыянальная афарбоўка ўласціва элементам такіх тэрміналагічных сістэм, як палітыка, філасофія, рэлігія, якія не могуць быць цалкам нейтральнымі. Наогул, экспрэсіўнасць навуковага маўлення адрозніваецца ад экспрэсіўнасці ў іншых маўленчых стылях. Тут **экспрэсіўнасць** – у доказнасці, што дасягаецца перш за ўсё дакладнасцю ўжывання слоў і лагічнасцю выказвання.

Ацэначныя словы ў мове навукі пазбаўлены не толькі экспрэсіі, але часта і катэгарычнасці: *дадатны, адмоўны, дакладны, недакладны, не зусім правамерны, некалькі спрошчана, недастаткова распрацаваны*. Эмацыянальна афарбаваныя ацэнкі тыпу *шчасліва спалучаюцца, тонкае (даследаванне), брудныя паклёпнікі, подлыя выдуманчыкі* могуць сустракацца ў працах па грамадазнаўству, у вуснай разнавіднасці навуковага стылю.

Сэнсавая **дакладнасць і адзначнасць** – тыповыя рысы мовы навукі. Шматзначная лексіка таксама ўжываецца ў навуковых тэкстах пераважна ў адным значэнні, не характэрным для іншых функцыянальных стыляў. З 9 слоўнікавых значэнняў дзеяслова *паказаць* для навуковых тэкстаў найбольш характэрна б-е: 'Выявіць, раскрыць што-н'. // 'Даказаць'; з 8 значэнняў *адкрыць* – б-е: 'Заўважыць, знайсці ў выніку экспедыцыі або навуковага даследавання нешта зусім новае або даўно забытае'; з 6 значэнняў *лічыць* – б-е: 'Расцэньваць якім-н. чынам, успрымаць як-н.' // 'Рабіць якія-н. заключэнні, прызнаваць' // 'Думаць, меркаваць, мець думку наконт чаго-н'. Прыведзеныя прыклады паказваюць яшчэ адну асаблівасць агульнанавуковай лексікі – неўжывальнасць у канкрэтных значэннях.

Практыкаванне 2. Запоўніце пропускі ў тэзісах і табліцах.

1. Словы, якія складаюць лексіку сучаснай беларускай мовы, неаднародныя па сваім характары. Яны адрозніваюцца паводле:

1) _____; 2) *ступені актыўнасці*; 3) *стылістычнай прыналежнасці*; 4) _____.

2. Лексіка беларускай мовы паводле паходжання:

Спрадвечная беларуская лексіка	лексіка
<i>прыклады</i>	<i>прыклады</i>

3. Лексіка паводле ступені актыўнасці: 1) _____; 2) пасіўная: а) неалагізмы; б) _____ : гістарызмы і _____.

4. Лексіка паводле сферы выкарыстання: 1) агульнаўжывальная; 2) _____: а) тэрытарыяльна абмежаваная; б) _____ абмежаваная.

5. Спецыяльная лексіка: 1) тэрміны; 2) _____; 3) _____.

6. Характарыстыка тэрмінаў і прафесіяналізмаў:

Тэрміны	Прафесіяналізмы
	ствараюцца стыхійна
афіцыйна ўзаконеныя	
	стылістычна афарбаваныя
пераважаюць у пісьмовых тэкстах	
агульнаацыянальны, інтэрнацыянальны характар	

Практыкаванне 3. Перакладзіце апісальны рускі выраз адным беларускім словам. Як называецца такая лексіка?

1. На всём пространстве. Во всех направлениях. 2. Мягкое кресло.
3. Церковный престольный праздник; вообще праздник с ярмарками и игрищами. 4. Звонить по телефону. 5. Способный на тяжёлую работу, выносливый в труде. 6. Стекло, вставленное в оконную раму. 7. Двор около дома. 8. Перловый суп. 9. Что-либо нетронутое, первозданное.
10. В прошлом году. 11. Закрывающаяся крышкой кадка, предназначенная для хранения пищевых продуктов и вещей. 12. Название земель Западной Беларуси, находившихся до 1939 года под властью Польши. 13. Книжный магазин.
14. Замужняя женщина. 15. Большое высотное здание.

Даведка: фатэль, неруш, кнігарня, гмах, тэлефанаваць, летась, кубел, цягавіты, усцяж, фэст, падворак, шыба, панцак, крэсы, кабета.

Практыкаванне 4. Знайдзіце безэквівалентныя ў рускамоўным дачыненні словы. Паспрабуйце патлумачыць іх значэнне. Суаднясіце прыказкі і фразеалагізмы з рускімі адпаведнікамі.

Ад жыгучкі трымай далей ручкі.
Голад не дзядзіна, з'ясі і крадзена.
На Беларусі пчолы як гусі, рэзгінамі
мёд носяць.
Круці жорны пільна, то й тут будзе
Вільня.
Хто каго любіць, той таго і чубіць.
Ні лой ні мяса, горай дурня Апанаса.
У голад і нішчымнае смачна есці.
Мялі, васпане, пакуль язык
прыстане.
Спрыкрыцца як ваўкалака.
Намачаешся ў яго верашчакі, як
цыган шылам.
Язык ходзіць, як мянташка па касе.
Усяе талакі – свае дзве рукі.
Жыццё крынічыць.
Клёку ў галаве няма.

Один-одинешенек.
С огнем не шути, с водой не
дружись.
У нас в Рязани и свинья в сарафане.
Голод не тетка, пирожка не
подсунет.
Милые бранятся – только тешатся.
Терпенье и труд все перетрут.
Голодному Федоту и пустые щи в
охоту.
Ни рыба ни мясо.
Надоестъ хуже горькой редьки.
Зимой снега не выпросишь.
Мели, Емеля, твоя неделя.
Слаб на язык.
Без царя в голове.
Жизнь бьет ключом.

Практыкаванне 5. Выпішыце са слоўніка І. Р. Шкраба «Самабытнае слова» 15 адзінак з тлумачэннямі. Самастойна прывядзіце прыклады ўжывання.

Практыкаванне 6. Запоўніце табліцу.

Архаізмы	Гістарызмы

Атрамант, стаханаўскі рух, чало, цераспалосіца, асадка, вакацыі, харунжы, эканомісты, філёзофія, лёкай, жандар.

Практыкаванне 7. Знайдзіце і папраўце памылкі і недакладнасці ў тэксце. Абгрунтуйце свой выбар.

Праграміст – гэта спецыяліст, які займаецца распрацоўкай алгарытмаў і камп'ютэрных праграм на аснове спецыяльных матэматычных мадэляў. Гэта

можа быць як кіраўнік буйных праектаў па распрацоўцы ПА, так і «адзіночка», пішучы код пэўнай праграмы.

Перад большасцю прадпрыемстваў і арганізацый рана ці позна ўстае пытанне аўтаматызацыі, і шматлікія кіраўнікі імкнуцца выкарыстоўваць дасягненні сучасных інфармацыйных тэхналогій, таму праграміст з'яўляецца свайго роду кансультантам, якія выконвае пасродніцкую функцыю паміж тым, чаго жадае атрымаць кіраўнік, і тым, што прапануе на дадзены момант свет высокіх тэхналогій.

Адрозніваюць сістэмных і прыкладных праграмістаў. Прыкладны – гэта адмысловец, які ажыццяўляе распрацоўку і адладку праграм для рашэння розных задач. Да вобласці іх працы таксама можна аднесці стварэнне праграмнага забеспячэння для сістэм відэа- і аўдыя назірання, СКД, сістэм пажаратушэння або пажарнай сігналізацыі і да т. п. Таксама ў іх абавязкі ўваходзіць адаптацыя ўжо існуючых праграм пад патрэбы асобна ўзятай арганізацыі або карыстальніка. Сістэмны праграміст – адмысловец, які займаецца распрацоўкай, эксплуатацыяй і суправаджэннем сістэмнага праграмнага забеспячэння. Сістэмныя праграмісты распрацоўваюць аперацыйныя сістэмы, працуюць з сеткамі, пішучы інтэрфейсы да розных баз даных.

Практыкаванне 8. Перакладзіце тэкст на беларускую мову. Размяркуйце словы і выразы па наступных групам:

I.

1) абстрактныя назоўнікі, 2) назоўнікі роднага склону, звязаныя шляхам «нанізвання», 3) аддзеяслоўныя назоўнікі, 4) прыметнікі і дзеепрыметнікі ў складзе тэрміналагічных спалучэнняў, 5) указальныя займеннікі, 6) зваротныя дзеясловы;

II.

1) тэрміны, 2) наменклатура, 3) агульнанавуковая лексіка, 4) агульнаўжывальная лексіка.

ОБЗОР ВОЗМОЖНОСТЕЙ EXCEL

Excel – это программа, которая относится к категории электронных таблиц и является частью пакета Microsoft Office. Кроме этого, существует ещё несколько подобных программ, но, безусловно, Excel – наиболее популярная.

Одним из основных достоинств Excel является её универсальность. Конечно же, в Excel наиболее развиты средства для выполнения различных операций над числами. Но её можно применять и для решения множества других, не относящихся к числовым, задач. Приведём несколько возможных применений Excel.

– Решение числовых задач, требующих больших вычислений. Создание отчетов, анализ результатов исследований, а также применение всевозможных методов финансового анализа.

– Создание диаграмм. Excel содержит средства для создания различных типов диаграмм, а также предоставляет широкие возможности по их настройке.

– Организация списков. Excel позволяет эффективно создавать и использовать структурированные таблицы

– Доступ к данным других типов. Возможность импортирования данных из множества различных источников.

– Создание рисунков и схем.

– Автоматизация сложных задач. Используя макросы Excel, можно выполнять однотипные задачи одним щелчком мыши.

Все действия, которые вы выполняете в Excel, хранятся в файле рабочей книги, который открывается в отдельном окне. Вы можете открыть сколько угодно рабочих книг. По умолчанию файлы рабочих книг имеют расширение XLS.

Каждая рабочая книга состоит из одного или более рабочих листов, каждый из которых, в свою очередь, состоит из отдельных ячеек. В ячейке может храниться число, формула или текст. Чтобы перейти из одного рабочего листа в другой, нужно щёлкнуть на соответствующем ярлычке листа, который находится в нижней части рабочей книги. Кроме того, рабочие книги могут содержать листы диаграмм, на каждом из которых может находиться по одной диаграмме. Перейти на лист диаграммы можно, щёлкнув на его ярлычке. Когда вы впервые открываете Excel, вас может несколько напугать обилие разнообразных элементов в окне программы. Но вы скоро увидите, что очень просто понять и запомнить назначение элементов окна Excel и освоить принципы их работы.

Практикаванне 9. Перакладзіце на беларускую мову назвы спецыяльнасцей, напрамкаў і кваліфікацый, якія атрымліваюць студэнты. На што трэба звяртаць асаблівую ўвагу, перакладаючы з рускай мовы на беларускую?

Электронный маркетинг, инженер по радиоинформатике, радиотехника (по направлениям), программируемые радиоэлектронные средства, инженер по радиоэлектронике, техника цифровой радиосвязи, специалист по управлению, моделирование и компьютерное проектирование радиоэлектронных средств, проектирование и производство радиоэлектронных средств, инженер по электронным системам, программное обеспечение информационных технологий, электронные и информационно-управляющие (*кіравальныя*) системы физических установок, электронные вычислительные средства, искусственный интеллект, нанотехнологии и наноматериалы в электронике,

инфокоммуникационные технологии, инженер по инфокоммуникациям, системы инфокоммуникаций специального назначения, цифровое теле- и радиовещание, системы распре-деления мультимедийной информации, лазерные информационно-измерительные системы, инженер почтовой связи, автоматизированные системы обработки информации, инженер по информационным технологиям и управлению, спе-циалист по защите информации, инженер по телекоммуникациям, промышленная электроника, электронные системы безопасности, информационные системы и технологии (в проектировании и производстве), информационные системы и технологии (в экономике), информационные системы и технологии (в обеспечении промышленной безопасности), сопровождение программного обеспечения, экономика электронного бизнеса.

Практываванне 10. Знайдзіце і выпраўце памылкі ў азначэнні тэрмінаў.

1. Мадэм – электронная прылада для пераўтварэння лічбавай інфармацыі сігнала ў аналагавую для перадачы па аналагавым лініям сувязі і адваротнага пераўтварэння прынятага аналагавага сігнала зноў у лічбавы.

2. Байт – адзінка аб’ёма інфармацыі, роўная 8 бітам, дваічнае слова, здольнае запісваць і захоўваць адзін літарна-лічбавы або іншы сімвал даных.

3. Адрас – ідэнтыфікатар аб’екту ў вылічальнай сістэме, якая аўтаматычна распознаецца і апрацоўваецца, уяўляецца звычайна як лік.

4. Буфер абмена – абсяг памяці для захавання і абмена тэкставай інфармацыі, вызначанай карыстальнікам паміж дастасаваннямі.

5. Дысплей – прылада ўвода, рэдагавання і візуальнага адлюстравання інфармацыі на экране без іх доўгачасовай фіксацыі.

6. Драйвер – камп’ютарная праграма, якая дапамагае аперацыйнай сістэме працаваць з якой-небудзь прыладай (напрыклад, кіраваць прыладамі ўвода-вывада, клавіятурай, прынтам).

7. Блок-схема – форма запіса алгарытма, пры якой для назначэння розных крокаў алгарытма выкарыстоўваюцца геаметрычныя фігуры.

8. Генератар – прылада для атрымання энергіі зададзенага віда шляхам пераўтварэння энергіі другога віда.

9. Градус – адзінка вымярэння тэмпературы, працэнтнага ўтрымання спірта ў вінных вырабах.

10. Провад – металічны дрот для перадачы электрычнага тока.

11. Курсор – сродак кіравання камп’ютарам і запуску праграм у форме стрэлкі, якая рухаецца па экрану манітора.

12. У сетках пакетнай камутацыі па каналам сувязі перадаюцца адзінкі інфармацыі, незалежныя ад фізічнага носьбіту.

13. Роўнасць – алгебраічная формула з двух частак, роўных паміж сабой.

Практыкаванне 11. Перакладзіце тэксты на беларускую мову. Падкрэсліце тэрміны, ахарактарызуйце іх паводле спосабу ўтварэння і паходжання.

I

Впервые на связь между магнетизмом и электричеством указал Эрстед. На лекции в Копенгагенском университете случайно возле действующей электрической установки оказался компас. При включении тока стрелка компаса поворачивалась к проводнику. Это заметил один студент и спросил: а на каком, собственно, основании? Случилось это 15 февраля 1820 года. По наводке студента Эрстед уже через неделю опубликовал работу об этом, став известным и богатым. Фамилию же студента история до нас не донесла. Неизвестно также, делал ли потом наблюдательному студенту Эрстед поблажки на экзаменах.

II

Владение двумя языками снижает риск развития старческого маразма и умственной слабости, выяснили американские ученые, исследование которых опубликовано в научном журнале Neurology. К такому выводу ученые пришли, проведя исследование среди 650 человек, страдающих ухудшением умственного состояния. В частности, им удалось выяснить, что у людей, которые владеют и активно используют два языка, в том числе иностранные, проблемы с умом проявлялись в среднем на пять лет позже, чем у остальных. Открытие ученых касается таких заболеваний, как болезнь Альцгеймера, сосудистой деменции и лобно-височной деменции.

Практыкаванне 12. Запоўніце табліцу.

Характарыстыка беларускамоўнай спецыяльнай камп'ютарнай лексікі

Лексічная адзінка	<i>слімак</i>	<i>друкарка</i>	<i>інтэрфейс</i>	<i>ЭВМ</i>	<i>імгненька</i>	<i>прыкладанне</i>
Паходжанне						
Спосаб утварэння						
Экспрэсіўнасць						
Стылістычная афарбоўка						
Сфера ўжывання						
Дынамічныя працэсы						

Практыкаванне 13. Падбярыце тэкст па вашай спецыяльнасці і перакладзіце яго на беларускую мову. Напішыце абодва варыянты. У перакладзеным беларускім тэксце падкрэсліце словы-тэрміны іншамоўнага паходжання. Карыстаючыся слоўнікам, дайце тлумачэнні 10 з іх. Складзіце табліцу-аналіз тэрмінаў.

Практыкаванне 14. Да запазычаных тэрмінаў падбярыце беларускія адпаведнікі. Адзначце паказчыкі запазычанасці.

Вінчэстар, бізнес, імпульс, матор, экспарт, дэманстрацыя, імпорт, гравітацыя, эксперымент, арфаграфія, аварыя, гарантыя, алегорыя, экзэмпляр, эпізод, аргумент, гіпербала, афарызм, фрагмент, фіяска, фантом, дыскусія, рэанімацыя, прыярытэт, сурагат, селекцыя, інтэлект, менеджмент, браўзер, прынтар, камп'ютар, абрэвіатура, дэфіцыт.

Практыкаванне 15. Вызначыце спосаб утварэння тэрмінаў.

Білінгвізм, ультрагук, вільготнасць паветра, авіялайнер, выплата, рэкламаваць, лакальная сетка, гравіроўка, каштоўныя паперы, лазер, воданпорны, індэксацыя, слімак, Нацбанк, анімаванае адлюстраванне, дэцэнтралізацыя, еўравалюта, прагнозы разлік, транснацыянальныя карпарацыі, IP-адрас, вытворчыя адносіны, праграмаванне, нерухомае маёмасць, сеткавы пратакол.

Практыкаванне 16. Перакладзіце на беларускую мову.

1. Жёсткий диск, интерфейс пользователя, сетевой протокол, оперативная система, системное программное обеспечение, оба режима, два устройства, двойной щелчок, изображение, преобразователь, пользователь, изделие, изготовление, усилитель, сдвиг, колебания, содержимое, мощность, электропитание, избыток, излучение, свет, поглощение, среда, потребитель, производство, двигательный, раздражитель, восстановительный, мультимедийные сообщения, равновесие, вещество, повреждение.

2. Дисплей, бесконечность, результат, единица, влажность, целесообразность, напряжение, опасность, устойчивость, восстановление, соответствие, источник, прочность, вычисление, тождество, скачанное, настройки, любимое, панель инструментов, специальные настройки, очередь скачивания, лента новостей, внешний вид, всплывающие окна, блокнот, лента состояния, размер, имя файла, ник, съёмный диск, корневой каталог, буфер обмена, приложение, оцифровка, огибающая, всемирная сеть, материнская плата, исправимая ошибка, размер шрифта, ссылка, средства настройки, сжатие, отношение. Вы действительно хотите выйти?

Практыкаванне 17. Прачытайце тэкст паводле артыкула М. І. Свістуновой «Спецыяльная лексіка ІТ-сферы». Да вылучаных паняццяў падбярыце ўласныя прыклады.

Прыкладна ў 1990-я гады **спецыяльная лексіка** беларускай мовы ўзбагацілася ў сувязі з фарміраваннем і развіццём інфарматыкі, праграмавання і вылічальнай тэхнікі. З’яўленне новага віду спецыяльнай лексікі было абумоўлена найперш неабходнасцю стварэння беларускай тэрміналогіі гэтай галіны, а таксама імклівым пашырэннем у свеце ўсё больш дасканалай і даступнай вылічальнай тэхнікі, якая паступова пранікла ва ўсе сферы дзейнасці чалавека. Распачатае падчас «другой хвалі» беларусізацыі станаўленне і развіццё тэрміналогіі па інфарматыцы, вылічальнай тэхніцы і іншых сумежных напрамках неўзабаве моцна затармазілася, як і функцыянаванне беларускай нацыянальнай тэрміналогіі ў цэлым. І нягледзячы на тое, што апошняя ўяўляе сабой складаную, разгалінаваную і добра распрацаваную амаль ва ўсіх сферах і напрамках сістэму, здольную забяспечваць маўленчыя патрэбы спецыялістаў, на жаль, у сучаснасці запатрабавана яна ў асноўным у гуманітарным асяроддзі.

Пытанне на сёння адназначна не вырашанае і таму актуальнае: як называць спецыяльную лексіку са сферы інфарматыкі, праграмавання, вылічальнай тэхнікі, інтэрнэту і пад.?

Напачатку звернем увагу на тое, што спецыяльная лексіка любой галіны навукі, тэхнікі, мастацтва і інш. складаецца з **тэрмінаў** і **прафесіяналізмаў**, да якіх часам адносяць яшчэ і **наменклатурныя назвы**.

Пры ўсёй пашыранасці ў сучасным жыцці як асобнага чалавека, так і грамадства ў цэлым камп’ютарнай тэхнікі, інфармацыйных сістэм і тэхналогій для наймення спецыяльнай лексікі гэтай сферы (а значыць, і тэрміналогіі, і падсістэмы прафесіяналізмаў) не існуе адзінай назвы. У якасці падмацавання выказанага назірання звернемся да навуковай літаратуры, якая дае прыклады выкарыстання наступных найменняў (табліца 1).

Табліца 1 – Назвы спецыяльнай лексікі, звязанай з выкарыстаннем камп’ютараў, інфармацыйных тэхналогій, інфарматыкі і праграмавання

Назва-дамінанта	Назва спецыяльнай лексікі	Назва сістэмы тэрмінаў	Назва сістэмы прафесіяналізмаў
Інфарматыка, камп’ютарная інфарматыка	Падмова інфарматыкі, падмова інфарматыкі і вылічальнай тэхнікі	Тэрміналогія інфарматыкі, тэрміналогія камп’ютарнай інфарматыкі	–
Інфармацыйныя тэхналогіі	Лексіка, звязаная са сферай ІТ-тэхналогій	Тэрміналогія інфармацыйных тэхналогій, або ІТ-тэрміналогія, ІТ-тэрмінасістэма і пад.	Жаргонная лексіка ў сферы ІТ-тэхналогій

Камп'ютар	Камп'ютарная падмова, падмова камп'ютарных тэхналогій, камп'ютарная лексіка	Камп'ютарная тэрміналогія	Камп'ютарны жаргон/слэнг і яго больш вузкія разнавіднасці: жаргон/слэнг геймераў, хакераў і пад.
Праграмаванне	–	Тэрміналогія праграмавання	Жаргон/слэнг праграмістаў

Да прыведзеных можна далучыць яшчэ наступныя тэрміналагічныя словазлучэнні: мова інтэрнэту, мова інтэрнэт-дыскурсу, мова інтэрнэт-камунікацыі, інтэрнэт-лінгвістыка, е-мова, мова электроннай камунікацыі і пад., якія называюць разнавіднасць мовы ў глабальнай сетцы і прадметам якіх выступае не спецыяльная лексіка гэтай сферы, а функцыянальна-стылістычныя і сістэмныя змены ў «рэальнай мове», выкліканыя мовай «віртуальнай», а таксама ўзаемадзеянне і ўзаемаўплыў апошніх.

Да камп'ютарнай лексікі беларуская даследчыца К. Шчасная адносіць наступныя групы слоў: тэхнічная тэрміналогія, якая называе тэхнічныя і лічбавыя прыстасаванні, прылады сувязі, іх часткі; назвы праграм, электронных выяў і падобнага; назвы працэсаў і аперацый з камп'ютарнымі сістэмамі; інтэрнэт-тэрміналогія; камп'ютарны слэнг; тэрміны з іншых навук, якія пашырылі сваё значэнне; назвы людзей па прафесіі і занятках. Пра **камп'ютарны слэнг** другая беларуская даследчыца Л. І. Шпакоўская выказалася так: «Апрача афіцыйнай камп'ютарнай тэрміналогіі, узнік цесна звязаны з ёю моўны феномен – камп'ютарны слэнг, гэта значыць разнавіднасць мовы, што выкарыстоўваецца дадзенай групай людзей пераважна ў вусных зносінах. Але ўсё ж у чым адрозненне камп'ютарнага слэнгу ад слэнгаў другіх тыпаў? Па-першае, гэтыя словы служаць для зносін людзей адной прафесіі – праграмістаў, ці проста людзей, якія выкарыстоўваюць камп'ютар для якіх-небудзь мэт. Па-другое, камп'ютарны слэнг адрозніваецца „зацыкленасцю“ на рэаліях свету камп'ютараў. Разглядаемыя слэнгавыя назвы адносяцца толькі да гэтага свету, такім чынам, аддзяляючы яго ад усяго астатняга, і вельмі часта незразумелыя для людзей недасведчаных. Напрыклад, не кожнаму чалавеку стане зразумелым выраз „трохпальцавы салют“, які абазначае выхад з праграмы камп'ютара націсканнем клавiш Ctrl + Alt + Del. Дзякуючы веданню такой спецыяльнай мовы камп'ютаршчыкі адчуваюць сябе членамі нейкай замкнутага супольнасці».

І, такім чынам, атрымліваецца, што за кожным з адгалінаванняў замацавалася ўласная назва для абазначэння яго спецыяльнай лексікі, або тэрміналогіі, ці – радзей – прафесіяналізмаў.

Напэўна, часцей за ўсё ў лінгвістычных даследаваннях сустракаюцца тэрміналагічныя словазлучэнні з дамінантай-назоўнікам *камп'ют ар*: камп'ютарная лексіка, камп'ютарная тэрміналогія, камп'ютарны слэнг і інш. Не ў апошнюю чаргу гэта звязана з тым, што менавіта камп'ютар застаецца самым

даступным і папулярным сродкам вылічальнай тэхнікі. Аднак у сучасным жыцці ўсё больш важную ролю набывае зусім не ён (паколькі з'яўляецца толькі адным з магчымых, няхай сабе і самым папулярным і пашыраным, у шэрагу сродкаў – параўн. *айпад, айпод, айфон, ноўт бук, лэпт оп, мабільны тэлефон, планшэт, смарт фон*, існуюць і іншыя вузкаспецыяльныя прылады, а таксама і іншыя спосабы перадачы інфармацыі – напрыклад, сотавая сувязь, тэлебачанне), а самі інфармацыйныя тэхналогіі, якія могуць выкарыстоўваць не толькі камп'ютары ці нават іх сістэмы і якія апераюць вельмі складаным і разнастайным інструментарыем. Гэта можа быць адзін або некалькі ўзаемазвязаных праграмных прадуктаў, напрыклад, тэкставы рэдактар, настольныя выдавецкія сістэмы, электронныя табліцы, сістэмы кіравання базамі даных і інш. Гэта таксама інфармацыйныя сістэмы канкрэтнага функцыянальнага прызначэння (фінансавыя, бухгалтарскія, маркетынжавыя, бібліятэчныя, выдавецкія і інш.), экспертныя сістэмы і інш.

На наш погляд, настаў час для ўсведамлення таго факта, што ў жыцці сучаснага чалавека і грамадства, акрамя такіх традыцыйных сфер, як эканамічная, палітычная, сацыяльная і духоўная, сфарміравалася і вельмі актыўна дзейнічае яшчэ адно вельмі спецыфічнае ўтварэнне, якое, з аднаго боку, з'яўляецца дапаможным сродкам, што забяспечвае функцыянаванне і развіццё ўсіх традыцыйных сфер жыццядзейнасці, а з другога – вельмі істотна ўплывае на іх, – гэта сфера інфармацыйных тэхналогій, або **ІТ-сфера**.

Паколькі паняцце інфармацыйных тэхналогій уключае ў сябе выкарыстанне камп'ютара як аднаго са сродкаў вылічальнай тэхнікі, то, адпаведна, тэрміналагічнае словазлучэнне **лексіка інфармацыйных тэхналогій** мае больш шырокае напавненне, чым словазлучэнне **камп'ютарная лексіка**.

Такім чынам, на наш погляд, больш зручнай і разам з тым больш шырокай па змесце трэба лічыць назву «спецыяльная лексіка інфармацыйных тэхналогій»; як больш кампактны варыянт можна прапанаваць назвы **ІТ-лексіка** або **лексіка ІТ-сферы**. Адзначым, што такое ці падобныя тэрміналагічныя словазлучэнні сустракаюцца рэдка ў адрозненне ад словазлучэння **ІТ-тэрміналогія**, якое выкарыстоўваецца ў навуковай літаратуры даволі часта. Цалкам верагодна, што менавіта яно пачне выконваць ролю: 1) адзінай назвы спецыяльнай ІТ-лексікі, гэта значыць без размежавання тэрмінаў і прафесіяналізмаў, якія ў дадзеным выпадку адносяцца пераважна або да камп'ютарнага слэнгу, або да слэнгу праграмістаў; 2) родавай назвы для сумежных відавых адгалінаванняў.

Практыкаванне 18. Якія вы ведаеце праграмы з інтэрфейсам па-беларуску? Знайдзіце такія праграмы і падрыхтуйце іх апісанне.

РАЗДЕЛ 7

СИСТЭМА ЖАНРАЎ НАВУКОВАЙ ЛІТАРАТУРЫ

Практыкаванне 1. Суаднясіце словы-тэрміны з правільным азначэннем.

А. Вусны выклад вучэбнага прадмета ва ўстанове вышэйшай адукацыі	1. Падручнік
Б. Кароткі выклад зместу кнігі, артыкула з агульнай іх характарыстыкай	2. Дысертацыя
В. Даведачная кніга, якая змяшчае словы (словазлучэнні, ідыёмы і да т. п.), размешчаныя ў пэўным парадку, тлумачыць значэнні ўключаных адзінак, дае розную інфармацыю пра іх	3. Лекцыя
Г. Навуковы твор невялікага памеру ў часопісе, зборніку, кнізе	4. Канспект
Д. Крытычны водзыў, усебаковы аналіз, ацэнка твора	5. Тэзіс
Е. Кніга для навучання якому-небудзь асобнаму прадмету	6. Рэцэнзія
Ж. Кароткі запіс, сціслы выклад зместу кнігі, лекцыі, даклада	7. Слоўнік
З. Навуковая праца, якая публічна абараняецца аўтарам для атрымання вучонай ступені	8. Артыкул
І. Кароткі выклад зместу кнігі, артыкула, даследавання, а таксама даклад с такім выкладам	9. Водзыў
К. Кароткі вывад са сказанага, напісанага	10. Рэфэрат
Л. Палажэнне, што коратка фармулюе якую-небудзь ідэю, а таксама адну з асноўных думак даклада і да т. п.	11. Рэзюмэ
М. Думка, меркаванне з ацэнкай каго-, чаго-небудзь	12. Анатацыя

Практыкаванне 2. Прачытайце, вызначце падстыль тэксту. Напішыце кароткае рэзюме на беларускай мове.

Даведка. Рэзюмэ – кароткі выклад сутнасці артыкула, кнігі, прамовы.

Одни ли мы во Вселенной? Что скрывают неизведанные глубины космоса? Общались ли древние цивилизации с внеземным разумом? Кто создал египетские пирамиды, комплексы Майя, многотонные подводные каменные сооружения? Человек? Бог? Инопланетяне?

Человечество накапливает знания, чёрных пятен на белом листе научной истины становится всё больше и больше. Есть сухие данные – нет конкретных ответов.

Что есть НЛО?

НЛО – «неопознанный летающий объект» (UFO – «unidentified flying object»). Строго говоря, НЛО не есть корабль пришельцев, хотя эти понятия часто используются как синонимы. Это не вполне верно, у слова НЛО есть

антоним – ОЛО («опознанный летающий объект»), который, однако, употребляют очень нечасто.

Чем же ОЛО отличается от НЛО?

– НЛО нельзя объяснить атмосферным или астрономическим явлением.

– НЛО не является известным летательным аппаратом.

– НЛО не является мистификацией.

Кто такие пришельцы?

Как бы банально ни звучал вопрос, точного ответа на него нет. Мы предполагаем, что пришельцем является представитель разумной внеземной цивилизации. «Классический» образ инопланетянина, думается, известен всем – невысокий гуманоид с дряблым телом и большой головой, которая, как представляется фантастам, указывает на развитость интеллекта. У пришельцев большие чёрные глаза, возрастные/половые признаки отсутствуют, волосяного покрова нет.

В современных фильмах инопланетяне предстают во всей красе: насекомоподобные, обезьяноподобные существа-гиганты, аморфные субстанции, не имеющие тел и разума. Пришельцы уничтожают, поработают, шпионят за нами, ведут друг с другом галактические войны, дружат, влюбляются, умирают и т. п. и т. д. Фантазия авторов фильмов ограничена лишь бюджетом и мастерством дизайнеров-программистов.

Ходят слухи, что в необследованных районах Земли (Антарктида, глубинные области мирового океана) находятся базы-города пришельцев. Инопланетяне наблюдают за нами? Инопланетяне существуют на планете сотни тысяч, миллионы, миллиарды лет? Всё человечество – лишь эксперимент внеземных созданий? А может сами пришельцы скрываются среди нас от кого-нибудь более страшного и могущественного?

Кто знает, кто знает...

Практикаванне 3. Да якога падстылю адносіцца прапанаваны тэкст? Вызначце стылёвыя асаблівасці, якія змяшчаюцца ў тэксце.

ГЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Факультатыўныя заняткі «Рыхтуемса да алімпіяды па беларускай мове: лінгвістычны конкурс» арыентаваны на вучняў 10–11 класаў філалагічнага напрамку ліцэяў і гімназій, а таксама могуць быць выкарыстаны старшакласнікамі агульнаадукацыйных устаноў, якія плануюць удзельнічаць у алімпіядах па беларускай мове.

Алімпіяды па беларускай мове, якія праводзяцца штогод, дазваляюць выявіць якасць падрыхтоўкі вучняў па прадмеце, іх кемлівасць і здольнасць дакладна і выразна выказаць свае думкі ў вуснай і пісьмовай форме. Моўныя спаборніцтвы актывізуюць і паглыбляюць працэс навучання роднай мове,

абуджаюць цікавасць школьнікаў да заканамернасцей моўнай сістэмы, даюць магчымасць пераканацца ў багацці і непаўторнасці нашай мовы.

Мэта прапанаваных факультатыўных заняткаў заключаецца ў падрыхтоўцы вучняў да ўдзелу ў рэспубліканскай алімпіядзе.

Задачы факультатыўных заняткаў: паглыбіць і сістэматызаваць веды вучняў па ўсіх раздзелах мовазнаўства (фанетыцы, арфаэпіі, арфаграфіі, лексікалогіі, фразеалогіі, словаўтварэнні, марфалогіі, сінтаксісе, стылістыцы); развіваць моўную кампетэнцыю вучняў; удасканалваць уменні і навыкі выканання нестандартных заданняў; развіваць аналітычныя ўменні; актывізаваць лінгвістычную цікаўнасць, творчую мэтанакіраванасць, самастойнасць пры выкананні заданняў; развіваць пазнавальную актыўнасць і інтэлектуальныя здольнасці вучняў.

Праграма прапанаваных факультатыўных заняткаў абапіраецца на вучэбную праграму па беларускай мове і ахоплівае ўвесь курс мовы, пры гэтым асабліва ўвага засяроджваецца на больш складаных пытаннях і моўных з'явах.

Паглыбленне і назапашванне новых ведаў адбываецца шляхам лекцыйных заняткаў, самастойнай вучнёўскай працы са слоўнікамі (тлумачальнымі, арфаграфічнымі, фразеалагічнымі, марфемнымі, словаўтваральнымі, этымалагічнымі), знаёмствам з навукова-папулярнай лінгвістычнай літаратурай і вучэбнымі дапаможнікамі, разлічанымі на студэнтаў ВУ. Дзякуючы гэтаму развіваецца лінгвістычнае мысленне вучняў, аналітычныя ўменні, уменне аргументавана рабіць вывады, прыводзіць выразныя ілюстрацыі.

Практыкаванне 4. Чаму наша Радзіма называецца Беларусь? Якія версіі паходжання назвы вы ведаеце? Прачытайце артыкул, складзены па матэрыялах кнігі лаўрэата літаратурнай прэміі імя Ф. Багушэвіча *Алеся Белая* «*Хроніка „Белай Русі“*». Напішыце рэцэнзію (анатацыю, водгук) на прапанаваны тэкст.

ЧАМУ РУСЬ БЕЛАЯ?

Версій паходжання назвы нашай краіны досыць шмат. Найбольш распаўсюджанымі з'яўляюцца наступныя.

1. У аснове назвы Беларусі – белы колер адзення ці распаўсюджанасць сярод беларусаў людзей з белымі валасамі (Ш. Старавольскі, В. Тацішчаў, А. Кіркор, Я. Карскі, М. Янчук ды інш.).

2. Белай, гэта значыць вольнай Руссю, спачатку называліся землі ўсходняй Беларусі, не залежныя ў XIII ст. ні ад Літвы, ні ад татараў (М. Драгаманаў, М. Любаўскі, А. Патабня, М. Доўнар-Запольскі).

3. Версія, блізкая да папярэдняй, але з акцэнтам на цюркскае паходжанне эпітэта «белы», гэта значыць 'вялікі, магутны, незалежны'. Прычым назва Белая Русь звязваецца не з усходнеславянскімі землямі Вялікага Княства

Літоўскага, а з Маскоўскай дзяржавай (С. Герберштайн, В. Тацішчаў, М. Карамзін, А. Салаўёў, І. Грэкаў).

4. Некаторыя даследчыкі звязвалі паходжанне тэрміна «Белая Русь» з плямёнамі ці плямённымі саюзамі, якія лічыліся «белымі» – у сэнсе «вольнымі, незалежнымі» і нібыта жылі на землях сучаснай Беларусі і пазней змяшаліся са славянскімі плямёнамі: аланы-роксаланы, ці аланорсы, быццам бы – аланы, якія раней жылі над Дняпром (В. Астроўскі і Л. Падалка); «белыя куманы» – палавецкія плямёны, што ішлі на захад, уцякаючы ад манголаў, іх нашчадкі да гэтага часу жывуць у Венгрыі (Вялікая і Малая Куманія) (Генрых фон Мюгельн, XIV ст.); «белыя скіфы» (Пампоній Лэт, XV ст.); «белыя сарматы» (Дж. Флетчар, XVI ст.).

5. Белая ў сэнсе «ахрышчаная» – усходняя частка сённяшняй Беларусі нібыта названая Белай Руссю пасля і ў процівагу Чорнай, ахрышчанай пазней, дзе паганскія звычаі захоўваліся даўжэй (Я. Юхо, К. Тарасаў, А. Цітоў).

6. Белая ў сэнсе «праваслаўная». Такая версія звязана са «стратай чысціні праваслаўя» Кіевам пасля яго захопу Андрэем Багалюбскім у 1169 г. і перамяшчэннем палітычнага цэнтра Русі ва Уладзіміра-Суздальскую зямлю (В. Тацішчаў).

7. Белая ў сэнсе «паганская». Дадзеная версія звязана з імем Белабога, якому нібыта пакланяліся балцкія і славянскія плямёны, што ў старажытнасці жылі на тэрыторыі Беларусі (В. Ластоўскі і інш.).

8. Белая ў сэнсе «заходняя». Такая версія арыентуецца на цюркскія традыцыі, дзе «белы» можа значыць «заходні». Белая Русь – гэта, маўляў з пункту гледжання цюркаў, Заходняя Русь (А. Трубачоў, Р. Агеева, І. Грэкаў і інш.). Трэба мець на ўвазе, што гэты пункт гледжання звязаны з падзелам Русі на Белую, Чорную і Чырвоную. Так, татары называлі Белай адпаведна заходнюю частку Русі ў складзе Вялікага Княства Літоўскага, Чорнай – паўночную, падуладную Ардзе, частку Русі, а Чырвонай – паўднёвую частку, што ўваходзіла ў склад Польшчы. Такі падзел мог пасля быць запазычаны заходнімі аўтарамі (В. Маньчак).

9. Белая – «заходняя» ад сімвалікі колеру. Паводле Вяч. Іванова, узаемная арыентацыя Белай, Чорнай і Чырвонай Русі адлюстроўвае ўніверсальную, уласцівую большасці моў і культур сімвалічную сістэму абазначэння трыма асноўнымі колерамі бакоў свету: Белая – Заходняя, Чорная – Паўночная, Чырвоная – Паўднёвая. Дарэчы, традыцыі такой сімвалікі колераў трапілі ў Еўропу з Усходу.

10. Белая ад назваў гіпатэтычных «гарадоў бельскіх» у сярэднім цячэнні Заходняга Буга (Бельск, Беласток і г. д.) (Г. Ільінскі).

11. Белая ад «белай вады». Па гэтай версіі назва «Белая Русь» з'яўляецца паўперакладам на славянскую мову якойсьці старажытнай назвы, якая азначае «белая вада» (П. Крапівін).

12. Белая Русь – Полацкае княства ці ўвогуле дзяржава Рурыка. Паводле А. Рогалева, назву «Белая Русь» даў Полацкаму княству яго заснавальнік Рагвалод у канцы X ст., маючы на ўвазе «Русь магутную і вялікую, Русь

мірную, чыстую і праведную». Белай Руссю таксама, паводле А. Рогалева, называлася нібыта яшчэ дзяржава Рурыка: у яе, апроч Ноўгарада і Белага возера, уваходзілі Полацк, Смаленск, Растоў, Мурам (іх Рурык раздаў сваім васалам), з якімі пазней была ў першую чаргу звязаная наша назва. Дарэчы, пэўны час Белай Руссю называлі частку тэрыторыі сучаснай Украіны.

Пералік наўрад ці можна лічыць вычарпальным. Версіі паходжання назвы працягваюць множыцца. Але апроч таго, што няма згоды наконт паходжання, дакладна не вызначаныя і межы тэрыторый, да якіх яна ў розныя гістарычныя эпохі адносілася. Паводле аўтара кнігі «Хроніка Белай Русі» Алесь Белага, назва «Белая Русь» у розны час распаўсюджвалася на розныя часткі Русі, часцей менавіта замежныя аўтары так называлі тыя ці іншыя рэгіёны, але з цягам часу дадзеная назва замацавалася менавіта і толькі за сённяшняй тэрыторыяй нашай дзяржавы. Цягнуўся гэты працэс досыць доўга, фактычна да XIX ст., калі на ўздыме нацыянальнага руху ўзнікла ідэя нацыянальнай дзяржавы беларусаў, і назва «Белая Русь» пачала выкарыстоўвацца як назва ўсёй краіны, якая з цягам часу стане незалежнай Рэспублікай Беларусь.

Практыкаванне 5. Прачытайце тэкст, паразважайце пра спрадвечныя рысы беларускага выхавання. Вызначце мікратэмы ў кожным абзацы. На аснове падтэм складзіце тэзісны план артыкула.

БЕЛАРУСКАЯ НАРОДНАЯ ПЕДАГОГІКА

На працягу стагоддзяў народная педагогіка была амаль адзіным сродкам выхавання людзей. Пад уплывам прыродна-геаграфічных і сацыяльна-эканамічных умоў жыцця беларуская народная педагогіка стварыла адпаведны тып асобы. Шматлікія этнаграфічныя працы сведчаць пра тое, што беларус працавіты, шчыры, па-сапраўднаму любіць сваю родную зямлю, сумленны і адданы справе, яму ўласцівы высокі гуманізм, добразычлівасць, павага ў стаўленні да людзей, ашчаднасць, гасціннасць.

Таксама на працягу многіх стагоддзяў народная педагогіка назапасіла пэўны вопыт у справе выхавання і навучання падростаючага пакалення. Педагагічныя ўяўленні, погляды, меркаванні, ідэі праяўляліся ў працоўнай дзейнасці, у традыцыях, звычаях, гульнях, святах, вуснай народнай творчасці, сямейным ладзе жыцця. На аснове практычнага ажыццяўлення гэтых уяўленняў-ідэй фарміравалася своеасаблівая сістэма народнага выхавання.

Народная педагогіка надае вялікае значэнне навакольнаму свету, або, іначай, сацыяльнаму фактару ў развіцці чалавека: «На добрай зямлі дзіця пасадзі, і тое вырасце», «З якім пазнаешся, такім сам будзеш», «У лесе людзі дзічэюць, а ў людзях люднеюць». Галоўнае ж у фарміраванні чалавека, на думку беларускага народа, – выхаванне: «І звера людзі навучаць, не тое што чалавека», «Не кручаны – не рамень, не вучоны – не чалавек». У такім выпадку навучанне варта разглядаць як выхаванне ў шырокім сэнсе слова.

Пэўнасць у заўтрашнім дні залежыць галоўным чынам ад таго, ці добра будзе выхаванае падростаючае пакаленне, якія маральныя якасці яно набывае: «Што ў дзяцінстве выхаваш, на тое ў старасці абапрэся». Правільна наладзіць працэс выхавання можа толькі выхавальнік з высокімі маральнымі якасцямі: «Які павядач, такое і яго апавяданне». Беларускі народ выпрацаваў мноства парад-павучанняў па выхаванню: «Хто да чаго прывыкне замаладу, то й на старасці не пакіне», «Малому не патурай, а што трэба дай», «Куляй пацэліш у аднаго, двух, а трапным словам – у тысячу», «Пускаць на свет лёгка, ды на ногі ставіць цяжка».

Такім чынам, народная педагогіка – гэта ўсё з народнай творчасці, што прама або апасродкавана служыць справе выхавання. Пры гэтым народную творчасць трэба разглядаць як шырокае і глыбокае паняцце. Шырокае, таму што творчасць гэта ўбірае ў сябе разнастайныя віды рамёстваў, абрады, гульні, танцы народа, музыку, народнае выяўленчае і дэкаратыўна-прыкладное мастацтва і многае іншае. Глыбокае, бо, захоўваючы многія спадвечныя рысы, яно знаходзіцца у пастаянным развіцці і абнаўленні і, адлюстроўваючы своеасаблівасць кожнага этапа пройдзенага гістарычнага шляху, з'яўляецца нібы лустэркам свайго часу (паводле Г. П. Арловай «Беларуская народная педагогіка»).

Практыкаванне 6. Прачытайце тэкст. Адзначце з прапанаваных сказаў нумар таго, які, на вашу думку, з'яўляецца тэзісам (пачаткам) да наступнага тэксту.

Гэта можна сказаць і пра В. Быкава. Тое, як пісьменнік адчувае і ўспрымае навакольны свет, як яго ацэньвае, асэнсоўвае і адлюстроўвае, знаходзіць выражэнне ў мастацка-моўнай структуры яго аповесці «Знак бяды».

Пераважная большасць з напісанага Быкавым – гэта творы пра Вялікую Айчынную вайну. Прычым амаль усе яны належаць да аднаго жанру – аповесці. І хаця вядома яна была і раней, у крытыцы за адметнасць яе называюць «быкаўскай». Аповесць Быкава ў яе абагуленым выглядзе – гэта, звычайна, невялікі памерам, але даволі складаны па сваёй праблематыцы, напружаны ў псіхалагічным і ідэйна-філасофскім планах твор, дзея якога абмежавана ў часе і прасторы, дзейныя асобы выразна размежаваны па сваіх характарах і этычных пазіцыях.

1. Кожны пісьменнік у сваіх творах карыстаецца літаратурнай мовай.

2. Кожны сапраўдны пісьменнік па-свойму непаўторна карыстаецца мовай, валодае ўласнымі спосабамі і прыёмамі адкрываць мастацкую энергію слова, мае індывідуальную манеру пісьма.

3. Народны пісьменнік – гэта ганаровае званне, што надаецца пісьменнікам, якія стварылі выдатныя творы мастацкай літаратуры і маюць вялікія дасягненні ў развіцці беларускай літаратуры.

4. Творы большасці сучасных празаікаў паказваюць, што станоўчыя якасці героя залежаць не толькі ад яго ўнутраных задаткаў, самавыхавання і жадання, хоць гэта і надзвычай важна, але таксама ад тых магчымасцяў, якія дае чалавеку існуючы ўзровень жыцця.

Практыкаванне 7. Ці ведаеце вы паходжанне слоў *ст удэнт*, *факультэт* і іншых, звязаных з вучобай ва ўніверсітэце?

Прачытайце тэкст. Вызначце стыль, падстыль. Складзіце яго канспект, выкарыстоўваючы параду.

Парада. Пры напісанні канспекта рэкамендуецца наступная паслядоўнасць працы:

1. прааналізаваць змест кожнага фрагмента тэксту, выдзяляючы адносна самастойныя па сэнсе;

2. выдзеліць з абзацаў асноўную і другасную інфармацыю;

3. запісаць усю важную для наступнага аднаўлення інфармацыю сваімі словамі ці цытуючы, выкарыстоўваючы скарачэнні.

СЛАЎСЯ, УНІВЕРСІТЭТ!

У сярэдзіне стагоддзя сукупнасць людзей, аб'яднаных агульнай мэтай, называлі «ўніверсітас» (*universitas*) [ад лац. «унум» (*unum*) – *адзін* і «вертэрэ» (*vertere*) – *паварочваць*, што даслоўна можна перакласці «згорнутыя ў адно»]. У больш агульным сэнсе «ўніверсітас» стала азначаць агульнасць, аб'яднанне. Паколькі навакольны свет, Сусвет, таксама можна прадставіць як адзінае цэлае, на латыні ён атрымаў назву «ўніверсум» (*Universum*), што значыла *сусвет нае цэлае*.

У той жа час слова гэта стала выкарыстоўвацца і ў больш вузкім сэнсе. У ранняе сярэднявечча, напрыклад, школы павышанага тыпу называліся на латыні «студыум» (*studium*), што азначала *ст араннасць, руплівасць, імкненне*. Адсюль і нашае «студэнт» ад «студыёзус» (*studiosus*) – *ст аранны, руплівы, дбайны або вучоны*.

Ад гэтага ж кораня вядзе сваё паходжанне і слова «штудзіраваць», праўда, яно прыйшло ў рускую мову праз нямецкую.

Студыі ўзніклі ўпершыню ў Італіі ў эпоху Адраджэння, калі гэтая краіна стала еўрапейскім цэнтрам выяўленчых мастацтваў. Студэнты ў такіх школах утваралі нешта накшталт саюза пад назвай «ўніверсітас магістарарум эт скаларыум» (*universitas magistrorum et scholarium*) – *аб'яднанні наст аўнікаў і шкаляроў*. Такая група была аб'яднаная агульнай мэтай – вучыцца. І паступова гэта назва «ўніверсітас» перайшла з групы студэнтаў на самі школы, якія да пачатку XIII ст. сталі вядомыя як універсітэты.

У 1215 г. быў створаны Парыжскі ўніверсітэт, у 1289 г. – універсітэт у Манпелы. Першы ўніверсітэт у Англіі, Кембрыджскі, быў створаны яшчэ ў 1209 г., і трохі пазней – Оксфардскі ўніверсітэт. Маскоўскі ўніверсітэт быў

заснаваны ў 1755 г. па ініцыятыве М. В. Ламаносава, але яшчэ раней, у 1712 г. у горадзе Пецярбургу быў створаны так званы Акадэмічны ўніверсітэт.

Унутры саміх універсітэтаў сталі вылучацца групы студэнтаў, якія вывучалі нейкія асобныя навукі, напрыклад, юрыспрудэнцыю. Такія групы сталі называцца калегіямі (англ. colleagues), а самі студэнты – калегамі [ад лац. «лігарэ» (ligare) – звязваць і прыстаўкі «да» (ca) – разам]. Словы «калегія» і «калега, такім чынам, азначаюць «звязаныя». У той жа час існавалі агульныя для тых, хто вывучаў розныя навукі, паняцці, якія атрымалі назву ўніверсальных (universali – *агульны*). Адсюль, дарэчы, слова «ўніверсальны».

У сучаснай рускай мове калегія – гэта група асоб, якія ўтвараюць які-небудзь адміністрацыйны або дарадчы орган. А тое, што ў ранейшыя часы ва ўніверсітэтах называлася калегіямі, – гэта цяперашнія факультэты. Лацінскае слова «факультас» (facultas) азначала *здольнасць, магчымасць*.

Адгэтуль зразумела слова «факультатыў» – заняткі неабавязковыя, заняткі па схільнасці (*паводле матэрыялаў кнігі Н. І. Калеснікавай «Ад канспект а да дысертацыі»*).

Практыкаванне 8. Прачытайце тэкст навукова-папулярнага падстылю навуковага стылю. Паразважайце над яго тэмай і ідэяй.

Напішыце рэферат на тэму артыкула.

БРЫДКАСЛОЎЕ...

Ты здзіўляешся, калі чуеш на вуліцы нецэнзурныя словы? Адказ загадзя вядомы. Мацэрныя словы ў сучасным грамадстве сталі звычайнай штодзённай з’явай, якая ўспрымаецца проста як факт.

Нецэнзурныя словы перасталі быць недрукаванымі ў літаральным сэнсе: «моцнае» слоўца чытаецца ў літаратурных творах, чуецца ў словах песень, у мове акцёраў і тэлеведучых... Ці нармальна гэта? Хтосьці скажа, што ў яго гэта выклікае агіду, большасць адкажа – мне ўсё роўна.

А гэта нармальна – пагардліва ставіцца да слоў, збядняць і апаганьваць сваю мову? Так-так, менавіта апаганьваць. Спрадвеку мацярышчына ў народзе называецца брыдкаслоўем – ад слова «брыдота». У слоўніку У. Даля сказана: «брыдота – мязота, гадасць, усё брыдкае, прыкрае, агіднае, непатрэбнае... бруд... распуста, маральнае разбэшчванне, усё блюзнерскае». І ўсім гэтым «у адным флаконе» мы «ўпрыгожваем» сваё маўленне.

Але давай паглядзім, куды сыходзяць карані мацэрных слоў і чаму яны знаходзяцца па-за нарматыўнай лексікай.

Брыдкаслоўе бярэ вытокі ў далёкай паганскай старажытнасці. Тады гэтыя словы былі ўключаныя ў замовы, з якімі старажытныя людзі звярталіся да багоў. У паганскія часы існаваў культ урадлівасці, вера ў містычны шлюб зямлі і неба, таму ўсе лаянкавыя словы былі звязаны з палавой сферай. На рускіх язычніцкіх вяселлях спявалі так званыя дакаральныя песні, у якіх утрымліваліся

рытуальныя дакоры жаніху (каб не давялося выбранніцы дакараць яго ў сямейным жыцці). Язычнікі верылі, што мат таксама адпужвае нячыстую сілу.

Пасля хрышчэння Русі за брыдкаслоўе сталі строга караць. Лічылася, што мацернае слова абражае і Маці Боскую, і родную маці чалавека, і маці-зямлю. У часы цара Аляксея Міхайлавіча Раманава пачуць на вуліцы мат было проста немагчыма. І гэта тлумачылася не толькі сціпласцю і далікатнасцю нашых продкаў: згодна з Саборным улажэннем (Саборнае улажэнне – звод законаў Рускага царства), за выкарыстанне непатрэбных слоў накладалася жорсткае пакаранне – аж да смяротнага.

Потым прыйшлі іншыя часы. Грубая лаянка загучала ў кабаках, выплюхнулася на вуліцы гарадоў. Паступова мат з лаянкавай лексікі пераходзіў у звычайную гаворку фабрычных рабочых і майстроў.

Наколькі паспяховым было гэта прасоўванне, можна меркаваць па тым, што зараз ненарматыўныя выразы можна пачуць нават у мове маладых маці і дзяцей, не кажучы ўжо пра падлеткаў.

Што ж штурхае маладых людзей так багата «ўзбагачаць» сваю мову зняважлівымі словамі?

Самае распаўсюджанае апраўданне ўжывання лаянкавых слоў – гэта тое, што яны дапамагаюць зняць напружанне і разрадзіць абстаноўку. У падлеткавым узросце ў чалавека заўсёды шмат праблем, навакольны свет здаецца няўтульным, а людзі – нядобрабычлівымі і агрэсіўнымі. Каб абараніцца ад знешняй (у большай ступені, уяўнай) агрэсіі, падлетак адказвае сустрэчнай агрэсіяй. Гэта дазваляе яму самасцвердзіцца, праявіць сябе як асоба, якая можа даць адпор.

Да брыдкаслоўя штурхае маладых людзей і жаданне паказаць сваю сталасць і незалежнасць. Калі з дзяцінства ў чалавека не выходзілі разумення таго, што брыдкаслоўе – гэта прыкмета нізкай культуры, а толькі паўтаралі, што лаяцца нельга, то, натуральна, крыху пасталеўшы, яму захочацца парушыць табу і далучыцца да дарослага свету. Бо забаронены плод салодкі. Тым больш справа ж няхітрая! Каб вылаяцца, запаліць цыгарэту, нахаміць, шмат розуму не трэба.

На жаль, брыдкаслоўе стала агульнапрынятым моладзевым правілам, і адмовіцца ад яго – значыць апынуцца па-за колам сяброў. Часта маладыя людзі пачынаюць ужываць лаянку проста для таго, каб не выглядаць «белай варонай», «батанікам» і мамчыным сынкам. Да таго ж для некаторых людзей выказаць сваю думку звычайнымі словамі – вялікая праблема. Калі слоўнікавага запасу не стае, на дапамогу прыходзіць «моцнае» слоўца.

Калі гэтая тэндэнцыя ў грамадстве захавецца, то чалавецтва можа паступова «спаўзці» на інтэлектуальны ўзровень пячорнага дзікуна, якому для зносін досыць дзясятка ўніверсальных маўленчых знакаў.

Як жа быць?

Брыдкаслоўе не здасць сваіх пазіцый, пакуль будзе лічыцца, што культурна стасуюцца толькі акулерыкі і «батанікі», а моцныя, дзелавыя людзі могуць сабе дазволіць «назваць рэчы сваімі імёнамі». Але калі тыя, хто не

ўхваляе грубай прамовы, упэўнена і цвёрда аб'яднаюцца ў сваім непрыманні ўбогай ненарматыўнай лексікі, з іх пачнуць браць прыклад. У першую чаргу – тыя, хто лаецца толькі таму, што баіцца здацца «белай варонай». Брыдкаслоўе ў такім выпадку паступова пачне здаваць свае пазіцыі.

Вядома, недарэчна думаць, што кінуць лаяцца лёгка. Гэтая шкодная звычка выклікае залежнасць падобную да курэння. Трэба паступова пазбаўляцца ад лаянкавых слоў (а яшчэ лепш – і ад слэнгу і слоў-паразітаў). Тут без цвёрдай сілы волі і кантролю над сабой не абысціся.

Брыдкаслоўе аб'ядноўвае аматараў вылаяцца ў адзін вялікі статак.

А як жа быць з незалежнасцю і адрозненнем ад іншых?

Падумай...

(Паводле К. Мацвеевай).

Практыкаванне 9. Супастаўце загаловкі навукова-папулярных і навукова-вучэбных тэкстаў. Вызначце адметныя рысы загаловкаў розных падстыляў навуковага стылю.

Загаловкі навукова-папулярных артыкулаў	Загаловкі раздзелаў падручнікаў
<p>«Як пабачыць нябачнае?» «З радаводу ліфта» «Як добра, што наша планета – Зямля!» «Несумяшчальнае сумяшчаецца» «Шлюзы-рэкардсмены» «Метрапалітэны: усё самае-самае» «Касмічная ігла» «Што вызначаў стыль егіпецкай архітэктуры?» «Сардэчна запрашаем у сярэднявечча!»</p>	<p>«Атам» «Даследаванне біясферы» «Спосабы самавызначэння асобы» «Функцыянальныя стылі мовы» «Мастацкая культура Сярэднявечча» «Рэгуляванне знешняга гандлю» «Тэорыя акісляльна-аднаўленчых рэакцый» «Прыродныя ўмовы і прыродныя рэсурсы» «Паралельныя прамыя ў прасторы»</p>

РАЗДЕЛ 8

АСАБЛІВАСЦІ АФЦЫЙНА-СПРАВАВОГА СТЫЛЮ

Практикаванне 1. Перакладзіце на беларускую мову. Прааналізуйце дакумент: назавіце рэквізіты, асаблівасці тэксту, патрабаванні да афармлення.

Міністэрства адукацыі
Рэспублікі Беларусь
Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны
ўніверсітэт інфарматыкі
і радыёэлектронікі»

ЗАГАД

№ _____

г. Мінск

Министерство образования
Республики Беларусь
Учреждение образования
«Белорусский государственный
университет информатики
и радиоэлектроники»

ПРИКАЗ

№ _____

г. Минск

О создании кафедры ЮНЕСКО

В соответствии с Соглашением между Организацией Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры и Белорусским государственным университетом информатики и радиоэлектроники, подписанным Генеральным директором ЮНЕСКО Ириной Боковой 17.07.2014 г., ректором БГУИР М. П. Батурой и директором ИИТ БГУИР В. Г. Назаренко 27.08.2014 г. и решением Научно-методического совета БГУИР от 30.01.2013 г., протокол №4

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Создать в составе обособленного подразделения «Институт информационных технологий БГУИР» с 12 октября 2015 года кафедру ЮНЕСКО «Профессиональное образование в сфере ИКТ лиц с особыми потребностями» (кафедра ЮНЕСКО).

2. Назначить директора ИИТ БГУИР Назаренко В. Г., кандидата технических наук, доцента, заведующим кафедрой ЮНЕСКО на общественных началах.

3. Возложить обязанности заместителя заведующего кафедрой на Шахлевича Г. М., кандидата физико-математических наук, доцента.

4. Заведующему кафедрой Назаренко В. Г. в срок до 01.11.2015 г. обеспечить разработку и представить на утверждение в установленном порядке необходимую для работы кафедры документацию.

5. Начальнику отдела документационного обеспечения Мурашко Н. Н. довести настоящий приказ до сведения заинтересованных лиц.

6. Контроль исполнения настоящего приказа возложить на проректора по учебной работе и менеджменту качества Живицкую Е. Н.

Ректор

М. П. Батура

Практыкаванне 2. Прачытайце ўрывак дакумента. Знайдзіце асаблівасці афармлення. Вызначце групу дакумента па функцыянальным прызначэнні.

ПАГАДНЕННЕ

аб супрацоўніцтве паміж Федэрацыяй прафсаюзаў Беларусі,
Грамадскім аб'яднаннем «Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі»
і Беларускай грамадскай аб'яднаннем ветэранаў
г. Мінск 10 снежня 2015 г.

Федэрацыя прафсаюзаў Беларусі, Грамадскае аб'яднанне «Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі» і Беларускае грамадскае аб'яднанне ветэранаў, якія далей называюцца Бакамі, аб'яднаныя агульнай мэтай павышэння ўзроўню сацыяльнай абароненасці пажылых людзей, ветэранаў і асоб, якія пацярпелі ад наступстваў войнаў, работы па грамадзянска-патрыятычным выхаванні падрастаючага пакалення, далейшага ўдасканалення і развіцця шэфскай работы над ветэранамі вайны і працы, адзінокімі пажылымі людзьмі, усведамляючы неабходнасць узмацнення інфармаванасці насельніцтва аб дзейнасці грамадскіх інстытутаў у гэтай галіне, пагадзіліся з ніжэйпададзеным:

Артыкул 1

Бакі задзейнічаюць рэсурсы сваіх арганізацыйных структур у рэалізацыі мерапрыемстваў і ўзаемадзейні па ўсіх напрамках, прадугледжаных гэтым Пагадненнем. <...>

Практыкаванне 3. Прачытайце творы. Вызначце стыль. Знайдзіце прыклады афіцыйна-справавога маўлення ў прапанаваных тэкстах.

ТАЦЦЯНА ДЗЯМ'ЯНАВА
АБ'ЯВА...

Аб'ява: «Просьба да студэнтаў
Шчыльней машыны паркаваць –
Бо прафесуры і дацэнтам
Няма дзе ровары трымаць!»

АНАТОЛЬ ВЯРЦІНСКІ
ДРАМА «ГЕФЕСТ – ДРУГ ПРАМЕТЭЯ»

– Ваша імя Праметэй?	– Міфічны грэк.
– Так, Праметэй.	– Час нараджэння – антычны век?
– Вы здабылі агонь для людзей?	– Антычны век.
– Агонь для людзей.	– Вы па паходжанні тытан?
– Нацыянальнасць – міфічны грэк?	– Так, тытан.

- Вашым ворагам быў тыран?
- Так, тыран.
- Ён прыкаваў вас да скалы?
- Так, да скалы.
- Вашу печань ірвалі арлы?
- Ирвалі арлы.
- Вы абліваліся крывёй?
- Так, крывёй.
- Вы пакрываліся карой?
- Так, карой.
- А дзе былі людзі, дзеля якіх?..
- Дзеля якіх...
- Не памаглі ні грэк, ні скіф?
- Ні грэк, ні скіф.
- Ды вы не былі адзін, як перст?
- Не быў як перст.
- У вас быў добры друг Гефест?

- Быў друг Гефест.
- Што ён рабіў, ваш добры друг?
- ...Мой добры друг.
- Можа, каваў для вас ланцуг?
- Каваў ланцуг.
- Каваў ланцуг з жалеза таго?..
- З жалеза таго...
- ...Што здабылі вы для яго?
- Здабыў для яго.
- І ў кузні той, дзе разам з ім?..
- Дзе разам з ім...
- Кавалі вы шмат лет і зім?
- Шмат лет і зім.
- І сам Гефест, ніхто другі?..
- Ніхто другі...
- Надзеў вам тыя ланцугі?
- ...Мне ланцугі.

Практыкаванне 4. Выберыце з прапанаваных асаблівасцей уласцівыя афіцыйна-справавому стылю.

1. Сфера прымянення: выкарыстоўваецца ў дзелавых паперах, інструкцыях, заканадаўчых дакументах.
2. Задачы маўлення: уздзейнічаць на масы, сфарміраваць у людзей пэўныя адносіны да грамадскіх спраў.
3. Моўныя сродкі: кніжныя афіцыйныя словы і выразы; развітыя апавядальныя сказы; выказнікі часта выражаны назоўнікамі.
4. Стылістычныя рысы: маўленне канкрэтнае, вобразнае, эмацыянальнае.
5. Прызначэнне тэкстаў стылю: растлумачваць шырокім масам грамадска-палітычныя падзеі, агітаваць, згуртоўваць людзей.

Практыкаванне 5. Вызначце жанр фрагмента дакумента. Да якой разнавіднасці афіцыйна-справавога маўлення ён адносіцца?

Аб прэміраванні

ЗАГАДВАЮ:

1. Прэміраваць па выніках працы ў першым квартале 2016 года ў памеры службовага акладу згодна са штатным раскладам кожнага з наступных работнікаў аддзела кантролю і справаводства:

- 1.1. Мішчанка Вольга Сяргеёўна, загадчык аддзела;
- 1.2. Строчак Іван Паўлавіч, архіварыус;
- 1.3. Ляўко Ганна Мікалаеўна, справавод.

Дырэктар інстытута

Г. Б. Немаў

Практыкаванне 6. Знайдзіце слова, якое ў прыведзеным радзе абазначае лішні жанр маўлення: *прат акол, ст ат ут, пагадненне, камюніке, даверанасць, агляд, указ, распіска, аўт абіяграфія, нот а, характ арыст ыка.*

Практыкаванне 7. Састаўце характарыстыку аднаго з прадстаўнікоў вашай групы. Пры напісанні тэксту прытрымлівайцеся прыкладнага плана:

1. Агульныя звесткі (прозвішча, імя, імя па бацьку, год, месца нараджэння).

2. Звесткі пра вучэбную дзейнасць (паспяховасць, да якіх вучэбных дысцыплін праяўляе асаблівую цікавасць, актыўны ці пасіўны на практычных занятках).

3. Чым цікавіцца, захапляецца, да чаго мае здольнасці?

4. Як удзельнічае ў грамадскім і культурным жыцці групы, універсітэта?

5. Узаемаадносіны з калектывам групы.

6. Асаблівасці, рысы характару асобы.

7. З якой мэтай састаўлена характарыстыка?

Практыкаванне 8. Азнаёмцеся з тэкстам. Напішыце па аналогіі аўтабіяграфію, выкарыстоўваючы парады па структуры напісання.

АЎТАБІЯГРАФІЯ

Я, Ірына Міхайлаўна Дрозд, нарадзілася 11 лютага 1975 г. у г. Мінску. Пражываю ў г. Мінску па адрасе: праспект Пушкіна, дом 40, корпус 2, кватэра 138. Тэлефон: 260 66 09.

Агульную сярэднюю адукацыю атрымала ў СШ №140, якую скончыла ў 1992 г. Тамсама ў 10–11 класах праходзіла навучанне ў літаратурна-эстэтычным ліцэйскім класе. У 1990 г. скончыла музычную школу №7 г. Мінска па класе «фартэпіяна».

У 1992 г. паступіла ў Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка, які скончыла з дыпламам з адзнакай у 1997 г. па спецыяльнасці «Беларуская мова і літаратура» з дадатковай спецыяльнасцю «Сусветная і айчынная культура», з прысваеннем кваліфікацыі «Выкладчык беларускай мовы і літаратуры, сусветнай і айчыннай культуры».

У 1997 г. пачала працаваць выкладчыкам факультэта даўніверсітэцкай адукацыі Беларускага дзяржаўнага тэхналагічнага ўніверсітэта. На сённяшні дзень працую ў гэтай установе.

За час працы некалькі разоў павышала сваю кваліфікацыю: у ДУА «Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы» па праграме «Педагагічнае майстэрства выкладчыка: сутнасць, змест, сродкі фарміравання» у 2006 г., ва УА «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка» па курсе «Карыстальнік ЭВМ» у 2006 г., у ДУА «Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы» па праграме «Мова як сродак міжкультурнай камунікацыі і

полікультурнай адукацыі сучаснага спецыяліста» ў 2009 г.

Блізкія сваякі:

- бацька – Сянько Міхаіл Дзмітрыевіч, 1940 г. н., пенсіянер;
- маці – Сянько Алена Ігараўна, 1942 г. н., пенсіянерка.

Замужам. Муж – Дрозд Алег Ігнатавіч, 1972 г. н., прадпрымальнік.

Дзеці: дачка – Дрозд Ірына Алегаўна, 2000 г. н., сын – Дрозд Кірыл Алегавіч, 2005 г. н.

Дата

Подпіс

Структура аўтабіяграфіі:

1. прозвішча, імя, імя па бацьку;
2. час, месца нараджэння; месца пражывання;
3. гады вучобы;
4. асноўнае з працоўнай і грамадскай дзейнасці;
5. звесткі пра бацькоў, сваё сямейнае становішча;
6. дата, подпіс.

Практыкаванне 9. Прачытайце ўзор дакумента. Напішыце прыкладны тэкст даверанасці на імя вашага аднагрупніка для атрымання ўзнагароджання за ўдзел у мерапрыемстве ўніверсітэта.

ДАВЕРАНАСЦЬ

НА АТРЫМАННЕ заробтнай платы (іншага ўзнагароджання)

№ _____ «__» _____ г.

г. _____

Я, _____,

(Прозвішча, імя, імя па бацьку прадстаўленага)

які працуе ў якасці _____,

(Пасада, падраздзяленне)

давяраю _____,

(Прозвішча, імя, імя па бацьку прадстаўніка)

пашпарт (серыя, №) _____,

выдадзены _____,

(кім, калі)

які пражывае па адрасе _____

_____ атрымаць належную мне _____

(Заробтную плату за _____ месяц _____ г.,

належае мне ўзнагароджанне за выкананне работы згодна з	
аўтарскім дагаворам; на іншай падставе)	
Дата _____	Подпіс _____
(Прозвішча, імя, імя па бацьку прадстаўленага)	
Подпіс _____ сведчу:	
(Прозвішча, імя, імя па бацьку прадстаўленага)	
Дата _____	Подпіс _____
Кіраўнік _____	Працуе прадстаўлены _____
(арганізацыі, у якой _____)	

Практыкаванне 10. Устаўце прапушчаныя літары. Азнаёмцеся з прыведзенымі тэрмінамі і іх азначэннямі. У якім падстылі афіцыйна-дзелавога маўлення яны выкарыстоўваюцца?

Віза – аф..цыйная адзнака ў пашпарце аб дазvole на ўезд у дадзеную дз..ржаву, праезд або выезд з яе.

Дэмарш – д..пламатычнае выступленне ў форме ноты, м..марандума, заявы, адрас..ванае ўраду якой-н..будзь дзяржавы з мэтай выразіць пратэст, перасцярогу, дамага..чыся ўступак і інш.

Аташэ – спецы..ліст-к..нсультант у якой-н..будзь галіне пры пасольстве (напрыклад, ваенны аташэ, гандлёвы аташэ).

Камюніке – аф..цыйнае пав..дамленне (пераважна па пытаннях м..жнароднага значэння).

Мемарандум – д..пламатычны дакумент, у якім выкладз..ны погляды ўрада дадзенай дзяржавы па якім-н..будзь пытанні і які ўручаецца пра..стаўніку іншай дзяржавы.

Консул – службовая асоба д..пламатычнага ведамства, якая пр..дстаўляе і абараняе прав..выя і эканамічныя інт..рэсы сваёй дзяржавы і яе грамадзян перад уладай іншай дзяржавы.

Нота – аф..цыйны дыпламатычны зварот урада адной дзяржавы да ўрада іншай (напрыклад, нота прат..сту).

Кааліцыя – аб..яднанне дзяржаў, партый, грама..скіх груп для дасягнення якой-н..будзь агульнай мэты.

РАЗДЗЕЛ 9

КУЛЬТУРА МАЎЛЕННЯ. СПЕЦЫФІКА РЭДАГАВАННЯ

Практыкаванне 1. Адрэдагуйце тэксты, выправіўшы арфаграфічныя, граматычныя памылкі, паставіўшы прапушчаныя знакі прыпынку.

«Вясёлага эфіру»! – нібыта пажадаў карыстальнікам з сферы СМІ стваральнік «Белазара», электроннага перакладчыка з рускай мовы на беларускую. «А што: эканоміць час, якога так нехапае, і здаецца, пабеларуску разумее добра» – прадбачым каментарыі журналістаў, сярод якіх «Белазар» вельмі папулярны, ды і сярод прадстаўнікоў іншых сфер дзейнасці. Спрачацца ня станем. Плюсоў вельмі шмат. І ўвогуле добра, што такія сродкі работы з беларускай мовай існуюць.

Вядома аднак, што ўсімі, нават вельмі дасканалымі вынахоцтвамі, трэба карыстацца з розумам. Гэта можна сказаць і ў адносінах да электронных перакладчыкаў. Яны, дарэчы, ствараліся хутчэй не для навучання мове з нуля, а для дапамогі, паскарэння працы тым, хто ёю валодае на дастаткова высокім узроўне. А што атрымліваецца ў жыцці? Не толькі дзеля эканоміі часу, а перш наперш для захавання ўласнай энергіі, з-за нежадання гартаць кнігі «Белазар» становіцца найлепшым «сябрам» дылятантаў. І ў выніку *Папа Рымскі* аказваецца *Тат ам*, а *бялкі* становяцца *вавёркамі*. сэнс выказвання скажаецца, з'яўляюцца недарэчныя канструкцыі, якія становяцца прадметам насмешкі. Зразумела, што карысці аўтару гэта не прыносіць.

Аднак жыццё не спынеш, і электронныя перакладчыкі цяпер вельмі папулярныя «Белазар» гэта, Google, Translate.eu або які іншы. Такім чынам электронныя перакладчыкі не заўсёды і не для ўсіх добрыя дарадцы. Таму, хто ведае мову, яны сапраўды эканомяць час. Асабліва калі патрэбна перакласці афіцыйную інфармацыю. Але няварта імі захапляцца таму, хто мову толькі вывучае або ведае яе недастаткова. Машына сваім перакладам можа ўвесці ў зман. Не падыходзяць яны і для перакладу мастацкай літаратуры, таму што можа сказацца сэнс, згубіцца каларыт (*наводле В. У. Бандаровіч «Стыльна па-беларуску»*).

Практыкаванне 2. Прачытайце словы, звярніце ўвагу на асаблівасці беларускага вымаўлення і правілы пастаноўкі націску.

Гмах, цэгла, мазгі, не толькі, без шапкі, на дошцы, смяешся, пазнаёмішся, смех, світанак, чатырнаццаты, нягеглы, не ведаў, чэшскі, былі, выстава, камп'ютар, грамадзянін, не раз, адзінаццаты, дзвюма, крапіва, імя.

Практыкаванне 3. Устаўце прапушчаныя літары.

1. А...страліец, галоў...рач, па-...дарнаму, стра...с, кло..н;
2. в...даўстойлівы, зл...якасны, кр...вапіец, п...лівітаміны, ранн...спелы;

3. э...рыка, па-...чарашняму, ваку...м, ка...чук, гало...паштамт;
4. в...страпахучы, дв...ёўладдзе, п...лімеры, пл...тагон, лат...рэя.

Практыкаванне 4. Перапішыце, паставіўшы знакі прыпынку і выправіўшы, дзе неабходна, памылкі.

1. Слава пра розум і прыгажосць полацкай князеўны разышлася далёка па полацкім землям. 2. У стрэсавай сітуацыі лепш за ўсё супакоіцца і паспрабаваць пажартаваць над сваімі праблемамі. 3. Я за здаровы лад жыцця таму пяць разоў у тыдзень хаджу ў басейн. 4. Сёння ў гіпермаркеце шмат пакупнікоў і мы запаркаваліся метрах у сарака ад уваходу. 5. Чатыры года я забываўся патэлефанаваць маёй настаўніцы павіншаваць са святам і падзякаваць яе. 6. Мы зразумелі Вашу прапанову і просім накіраваць ліст па наступным адрасе Мінск вул. Макаёнка 4. 7. У пакоі было настолькі брудна што прусакі бегалі па абшарпаным сценам. 8. Тры стагоддзя беларуская мова паспяхова выконвала функцыю дзяржаўнай у Вялікім Княстве Літоўскім. 9. Свеціць сонейка і я цешуся добраму надвор'ю. 10. Камендант неахвотна дастаў мапу і паказаў невялікі лясок на тым баку Дняпра кіламетрах у шасці ад магілёўскага маста.

Практыкаванне 5. Дапоўніце пары міжмоўных амонімаў.

Беларуская мова	Пераклад на руск.	Руская мова	Пераклад на бел.
адказ		отказ	
гарбуз		арбуз	
безадказны		безотказный	
бяспечны		беспечный	
благі		благодой	
блудзіць		блудить	
вітаць		витаць	
выкачаць		выкачать	
грэбля		гребля	
качка		качка	
карысны		корыстный	
нагадаць		нагадать	
нядзеля		неделя	
маніць		манить	
папытацца		попытацца	
прозвішча		прозвище	

Практикаванне 6. Перакладзіце найбольш ужывальныя ўстойлівыя спалучэнні з беларускай мовы на рускую (1) і з беларускай на рускую (2).

1. Гладкай дарогі і з лёгкім ветрыкам; маеш рацыю; на волю лёсу; як душа жадае; што мы маем да, што да; на шчупакова казанне, цудам; ісці сваім парадкам; для прыліку; не ў гуморы; урэшце (нарэшце); як кажуць (так бы мовіць); што да мяне; годны павагі.

2. Оказать услугу; на самом деле; точка зрения; вступить в брак; в чём дело; принимать участие; задавать тон; на днях; ни в коем случае; разжиться деньгами; в другой раз; в этом году; недосуг; нет ничего удивительного; по вашей милости.

Практикаванне 7. Патрабаванні якіх камунікатыўных якасцей маўлення парушаны ў наступных сказах? Прапануйце варыянты выпраўлення выяўленых неадпаведнасцей.

1. Існуе гарадскі міф, быццам самая высокая кропка Мінска – паміж вуліцамі Ціміразева і Харкаўскай. Так, была там, калі вышлі кнігі, у якіх так напісана. Зараз жа, калі горад моцна «ступіў» на захад, вышэйшая кропка Мінска знаходзіцца ў раёне вуліцы Ляшчынскага, за домам нумар 8. Вышыня – 283 метра над узроўнем мора (*паводле МЕНСК.by*).

2. Аўтобус Бабруйск – Глуск праязджае прыпынак каля вёскі Пятровічы, славуты аграсядзібай непадалёку з прыватным зааадам. Не пабачыўшы людзей на прыпынку, кіроўца едзе далей.

– Эй, Пятровічы! – гукае на ўвесь аўтобус пасажыр.

Кіроўца ці то не чуе, ці то не звяртае ўвагі.

– Горад-герой Пятровічы! – раве дзядзька яшчэ мацней.

Кіроўца неахвотна прытармажвае.

– Пасяціце, пажалуста, наш заасад! – агітуе задаволены пасажыр, знарок павольна пакідаючы аўтобус.

– Не, спасібачкі, пасяцілі ўжо, – бурчыць кіроўца (*з запісаў Т. Барысік, паводле газет Ы «Наша ніва»*).

3. І вось стаю ў зале, дзе шмат старажытных кніг – масіўных, у скураных пераплётах. А ў цэнтры за шклом – дзве невялікія, зусім нятоўстыя кнігі – фарматам з палову звычайнага аркуша паперы. З намеснікам дырэктара Нацыянальнай бібліятэкі Алесем Сушам у Музеі кнігі, што на трэцім паверсе «алмаза», мы, гледзячы на гэтыя сціплыя кнігі, разважаем услых пра тое, што такія малы фармат кніг і рабіў кнігі даступнымі, як і задумаў Скарына, «усяму люду паспалітаму» і па памеры, і па цане.

4. Пельмені замарожаныя «Шляхецкія»

Склад: мука, ялавічына, цыбуля рэпчатая, натуральная пшанічная абалоніна, соль ёдаваная, яечны парашок, спецыі (каляндра, кмен, перац чорны, вада). Харчовая каштоўнасць 100 г прадукта: бялкі – 9,3 г; тлушчы – 10,6 г; вугляводы – 23,0 г. Рэкамендацыі па прыгатаванні: пельмені закідваюць у ёмістасць з кіпячай вадой і вараць да гатоўнасці (4-5 хвілін кіпячэння пасля іх ўсплывання) пры суадносінах вады і пельменяў 4:1, соль дадаюць па гусце.

5. Жонка кажа мужу-праграмісту: «Любы, схадзі, калі ласка, у краму па булку, калі будуць яйкі, то вазьмі дзясятка».

У краме:

– Добры дзень! У вас яйкі ёсць?

– Добры дзень! Так, канечне.

– У такім выпадку мне, калі ласка, дзесяць булак.

Практыкаванне 8. Знайдзіце лагічныя памылкі ў наступных сказах. Выпраўце іх.

1. З прычыны холаду ў рэнтгенаўскім кабінёце робім толькі тэрміновыя пераломы. 2. Вы атрымаеце біятуалет па любым адрасе ў горадзе Мінску на працягу аднаго дня. А разам з ім інструкцыю і кваліфікаваную дэманстрацыю. 3. Робім паліэтыленавыя ўпакоўкі па памерах кліента. 4. Дзеці выдаюцца бацькам толькі ў цвярозым стане. 5. Дзеці да пяцігадовага ўзросту праходзяць у цырк на руках. 6. Кандытарская фабрыка запрашае на працу двух мужчын: аднаго – для абгорткі, другога – на начынку. 7. Ліфт уніз не падывае. 8. Рэстаран не працуе. Усе афіцыянткі распушчаныя. 9. Прадаюцца чатыры гускі і гусак. Усе нясуцца. 10. Запрашаюцца сантэхнікі для цікавай працы.

Практыкаванне 9. Прачытайце прапанаваны матэрыял «Расійскай газеты». Сфармулюйце, што такое *рунліш*. Ці адзначалі вы ва ўласным маўленні і маўленні вашых таварышаў нематываваныя англіцызмы? Якое з патрабаванняў культуры маўлення парушае ўжыванне нематываваных запазычанняў? Якія яшчэ маўленчыя недахопы таксама парушаюць гэта патрабаванне? Паразважайце, ці ў любой камунікатыўнай сітуацыі адзначаныя маўленчыя недахопы будуць непрымальныя і разглядаюцца менавіта як недахопы з гледзішча такой камунікатыўнай якасці маўлення, як дарэчнасць? Ці актуальная ўзнятая ў артыкуле праблема для сучаснай беларускамоўнай камунікацыі?

ДЕДЛАЙН РУССКОМУ

Язык, на котором разговаривают сотрудники крупных отечественных офисов, наконец привлек внимание специалистов. И они пришли к выводу: русский там стремительно теряет свою самостоятельность. Инструкции, вы-

шедшие из-под пера служащих банков, авиакомпаний, консалтинговых фирм и кадровых агентств, написаны для чего угодно, но только не для того, чтобы обычный гражданин их самостоятельно прочитал и понял, не зная английского. Так называемый «рунглиш», возникший из естественной нужды русских и американских космонавтов общаться на Международной космической станции, преобразовался в корпоративный «новояз» – дань моде, лени и ложно понятой статусности. Что же скрывает от общества «офисный планктон», предлагая «аппрувить предложение» и «заэкспенсировать бюджет»? Чтобы ответить на этот вопрос, иду на встречу с сотрудницей одной крупной международной компании, которая редактирует тексты своих коллег.

– Когда меня брали сюда на работу, русских редакторов в фирме вообще не было, – говорит моя собеседница, пожелавшая сохранить инкогнито. – И до поры до времени никого не волновало, хорошо или плохо сотрудник говорит и пишет по-русски. Знает английский – и хорошо. Но приятно поразило то, что руководство озабочено состоянием русского языка в «отдельно взятой компании». Особенно тем, что служащие говорят на странной смеси русского и английского языка.

Редактор начала писать заметки и рассылать их по почте тем, кто изъявил желание больше знать о родном языке. Писала обо всём, например, о том, нормально ли в ежедневной деловой практике употреблять такие выражения, как «по любому» и «без разницы». О вездесущем словечке «как бы». О краш-курсах, хайнетах, стартапах, дедлайнах. О профессиональном жаргоне. И о многом другом, в том числе о запятых, больших буквах – в общем, обо всём, из чего складывается современный деловой русский язык.

Работать в большой зарубежной корпорации мечтает, по опросам социологических агентств, до 40 процентов молодых выпускников вузов. Кроме зарплаты, их привлекает импортный стиль фирмы, не последнюю роль в котором играет язык. То есть мешать английские слова с русскими прежде всего модно. Но не только это.

– Все эти квазианглийские словечки – в повседневном обиходе любого офиса, и шуток на эту тему по Интернету ходит немало. Я иногда сама ловлю себя на том, что говорю на таком языке – во-первых, для быстроты, во-вторых, ты, как говорят лингвисты, достигаешь коммуникативной цели: тебя понимают. А в-третьих, это, конечно, русская лень-матушка. Вот все вокруг говорят про «дедлайны». Слово это уже вошло в словарь РАН под редакцией Лопатина. Теперь оно существует в русском языке на вполне законных основаниях. В словаре отсутствует масса нужных слов, которые давно используются в экономике. А это неприятное словечко пропихнули. Дедлайн – крайний срок выполнения какого-то задания. Не лучше ли так и сказать: крайний срок сдачи материала в печать – завтра. Но ведь говорят «дедлайн», а не «крайний срок». В чем, кстати, виноваты и вы, журналисты.

Практыкаванне 10. Прачытайце ўрывак з рамана А. Мрыя «Запіскі Самсона Самасуя». Як на вашу думку, ці мае месца парушэнне патрабаванняў камунікатыўных якасцей маўлення?

Калі ўсё больш-менш супакоілася, і слова далі дакладчыку, я сеў збоку стала і пачаў асьцярожна глядзець на Крэйну. Побач зь ёю сядзеў бухгалтар тав. Лін. Яго я прыкмеціў у райвыканкоме. У гэты дзень ён вельмі часта прыблягаў да Крэйны, нешта ціха гаварыў ёй, паказваў нейкія паперы, чытаў нейкія рэзалюцыі, тэзісы, мітусіўся, як уліцкаваны растратчык.

Лін быў досыць уважысты чалавек, у маіх гадох, бялявы, з доўгімі, пухнатымі як вафлі, вусамі, блакітна-шэрымі мяккімі, з масьявай вільгацьцю вачыма і ружовым, як у свіньнёнка, тварам. Зірнуўшы на яго, адразу можна было канстатаваць, што гэты індывід мае значныя дасягненні ў галіне сыстэматычнага паляваньня за ідэйна трухлявымі, але чароўнымі мяшчаначкамі.

Мяне моцна разанула па сэрцы, калі я пераканаўся, што Лін (і прозьвішча як у сук улеплена!) зусім ня слухае дакладу, а шчыльна, як вуж, абкруціўся каля Крэйны і мілосна нешта напявае ёй. О, кваліфікаваная падла! Як я хацеў-бы ў той час ціхенька падабрацца да яго шапкай нявідкай і вострай іголкай калянуць яму язык ці стабілізаваны зад.

Пасьля дакладу былі запытаньні. У прэзыдыном было пададзена 7 пісулек, у якіх прасілі растлумачыць, што азначаюць словы: пэрыфэрыя, квінтэсэнцыя, прызма, рацыяналізацыя, стабілізацыя, уцілізацыя і г. д.

Пасьля афіцыйнай часткі абвесьцілі перапынак. Чакалі канцэрту.

Практыкаванне 11. А. Ярская-Смірнова ў дапаможніку па складанні акадэмічнага тэксту адзначае: «Нягледзячы на спецыфіку навуковай мовы, неабходна імкнуцца да зразумеласці, слушнасьці і лаканічнасьці тэксту». Далей даследчыца і педагог згадвае такі выпадак: Г. Бекер, амерыканскі выкладчык курса па акадэмічным пісьме, разам са студэнтамі рэдагаваў чарнавік навуковага артыкула свайго калегі, і агульнымі намаганнямі атрымалася скараціць тэкст утвая. Пазнаёмцеся з прапанаваным артыкулам. Паспрабуйце адрэдагаваць яго так, каб захаваць змест, але зменшыць аб'ём. Прыдумайце загаловак тэксту.

Сучасны камп'ютар практычна адрэзаны ад знешняга свету і рэагуе толькі на ўвод даных. Веданне таго, што дзеецца вакол, зрабіла б яго найлепшым памочнікам.

Што чалавеку патрэбна? Чаго ён жадае і чым можна яму дапамагчы? Якія налады найбольш карысныя акурат цяпер? Нашы гаджэты дагэтуль чакаюць падказкі, хаця часцяком цалкам здольныя адгадаць адказы на гэтыя пытанні самастойна.

У 1994 г. Біл Шыліт, даследчык з легендарнай лабараторыі Xerox PARC, апублікаваў работу пад назвай «Кантэкстазалежны камп'ютарныя аплеты». У ёй апісваліся праграмы з аўтаматычнай зменаю сваіх паводзін у залежнасьці ад знешніх умоў. Праз два дзясяткі гадоў ідэі Шыліта, нарэшце, перастаюць быць

чыстай тэорыяй. Над кантэкстазалежнымі рашэннямі ўжо працуюць у Google, Apple і Microsoft.

«Дзеянні людзей часта можна прадказаць, зыходзячы з сітуацыі. У бібліятэцы, на кухні і ў офісе мы робім розныя рэчы. Кантэкстазалежныя сістэмы павінны атрымліваць карысць з гэтай заканамернасці, – пісаў Шыліт. – Адна з задач размеркаваных камп’ютарных сістэм зводзіцца да магчымасці ўлічваць змяненне абставін пры дапамозе новага класа аплетаў, якія былі б у курсе свайго кантэксту. Кантэкстазалежныя аплеты прыстасоўваюцца да месцазнаходжання, прысутнасці людзей, іншых камп’ютараў і ўстройстваў, а таксама да змянення гэтых рэчаў з часам».

Кантэкстам можа служыць практычна што заўгодна: месца, час, наяўнасць доступу да пэўных рэсурсаў або прысутнасць патрэбных людзей. Прафесар Цзяньхуа Ма з Хасейскага ўніверсітэта вылучае восем тыпаў кантэкстаў, якія могуць быць улічаны камп’ютарамі: асобасныя (асабістыя рысы карыстальніка і яго патрэбы); прасторавыя (тэмпература, святло, шум); сацыяльныя (людзі побач, дзейнасць, каляндар); рэсурснарэlevantныя (блізкасць, даступнасць); вылічальныя (працэсарны час, аперацыйная сістэма, памяць, інтэрфейсы); сеткавыя (правадныя/бесправадныя сеткі, хуткасць і надзейнасць злучэння); фізіялагічныя (ціск крыві, пульс, тон голасу); псіхалагічныя (эмоцыі, стомленасць).

У рабоце Шыліта таксама была зроблена спроба катэгарызацыі. Ён прапанаваў адрозніваць два тыпы кантэкстаў: аўтаматычныя і пераключальныя ўручную. Да аўтаматычных кантэкстаў адносяцца кантэкстная змена налад праграм і завязаныя на кантэкст дзеянні. Да кантэкстаў, пераключальных уручную, – выбар на аснове адлегласці (напрыклад, вывад выявы на найбліжэйшы экран) і доступ да кантэкстнай інфармацыі. Так, зроблены як прыклад інтэрфейс паказваў спіс прынтараў, сартуючы іх паводле ступені аддаленасці ад карыстальніка.

Ідэі Шыліта, як гэта часам здараецца, крыху апярэдзілі час. У 1994 годзе адпаведных устройстваў проста не было, і даводзілася майстраваць імправізаваныя прататыпы. Супрацоўнікам Xerox PARC раздалі партатыўныя ўстройства пад назвай ParcTab, якія нагадвалі кішэнны камп’ютар.

ParcTab быў нашмат больш мініяцюрны за тагачасныя партатыўныя ўстройства. Ён змяшчаўся на далоні і важыў утвая менш, чым, напрыклад, Apple Newton MessagePad 120. Інтэрфейс устройства (распрацаваны, дарэчы, Білам Бакстанам, які прыклаў руку да першых тач-інтэрфейсаў) уключаў у сябе тры фізічныя кнопкі, здольныя замяніць і дапоўніць выкарыстанне стылуса. Дзякуючы ім, устройствам можна было кіраваць аднарук. Паказальна, што ва ўстройстве выкарыстоўвалася сістэма рукапіснага ўводу, падобная да Graffiti з Palm OS. Але больш за ўсё распрацоўшчыкі ганарыліся адаптарам бесправадной сеткі. Унутры ParcTab хаваўся інфрачырвоны перадатчык, які звязваўся з размешчанымі ў пакоі маршрутызатарамі. Хуткасць сувязі складала 9 600 або 19 200 бодаў.

Аплеты ParcTab улічвалі не толькі непасрэдныя каманды карыстальніка, але і кантэкст, гэта значыць тое, што адбываецца вакол. Напрыклад, паштовы кліент ParcTab ведаў, калі карыстальнік знаходзіцца на нарадзе, і змяняў свае паводзіны. Падчас нарад ён дастаўляў толькі важныя лісты, пакідаючы астатнія на потым. Адна праграма дапамагала знаходзіць іншых уладальнікаў ParcTab, бачыць, чым яны заняты ў дадзены момант, абменьвацца паведамленнямі. Другая забяспечвала доступ да розных даных у залежнасці месцазнаходжання карыстальніка.

Амаль усе праблемы распрацоўшчыкаў ParcTab дваццаць гадоў назад лёгка вырашаюцца з сучасным узроўнем развіцця тэхнікі. Кішэннымі камп'ютарамі і ўсюднымі бесправаднымі сеткамі даўно нікога не здзівіш. Узнікае рэзоннае пытанне: дзе ж цяпер усё тое, што група Шыліта прыдумала яшчэ ў пачатку дзевянастых? Дзе ж кантэкстазалежныя сістэмы?

Зарадак кантэкстазалежнасці зрэдку сустракаецца ў сучасных гаджэтах і аплетах. Даведацца, дзе знаходзяцца сябры, дазваляюць сэрвісы Google Latitude або Foursquare, прычым абодва ўмеюць паведамляць пра набліжэнне знаёмых. Кантэкстазалежнасць часткова рэалізавана і ў Siri – аўтаматычным асістэнце ў апошніх мадэлях iPhone. Siri можна сказаць, напрыклад: «Нагадай адрамантаваць ручку дзвярэй, калі прыйду дадому», – і яна зробіць гэта. Аднак Siri далёка да ідэалу. Ёй не пад сілу здагадацца пра тое, чым насамрэч заняты карыстальнік і калі і пра якія справы ёсць сэнс нагадаць.

Сучасныя пошукавыя сістэмы прыйшлі да кантэкстазалежнасці іншым шляхам. Двухсэнсоўнасць натуральнай мовы не дазваляе інтэрпрэтаваць запыты адзначна. У выніку пашукавікам не застаецца нічога, акрамя як спрабаваць улавіць сапраўдныя жаданні карыстальніка паводле ўскосных прымет – інакш кажучы, паводле кантэксту.

Былы генеральны дырэктар Google Эрык Шміт яшчэ ў 2007 г. прадказваў, што ў будучыні пошукавым сістэмам давядзецца навучыцца адгадаць намеры карыстальнікаў. «Наша мэта – зрабіць так, каб карыстальнікі Google маглі задаваць такія пытанні, як „Чым мне заняцца заўтра?“ і „Якую працу мне выбраць?“», – казаў Шміт. Бліжэй за ўсё да рэалізацыі гэтай амаль фантастычнай ідэі распрацоўшчыкі Google падышлі ў сістэме Google Now, убудаванай у апошнія версіі Android.

Google Now уважліва сочыць за карыстальнікам, а затым выкарыстоўвае атрыманыя веды, каб самастойна падбіраць яму карысную інфармацыю. Калі карыстальнік рушыць у дарогу, сістэма загадзя папярэджвае пра коркі на маршруце, які ён часта выкарыстоўвае ў такі час, сама адшуквае вынікі спартыўных матчаў, калі заўважае цікавасць да таго ці іншага віду спорту або да каманды, і сама нагадвае пра падзеі яшчэ некалькіх тыпаў. Пакуль што функцыянальнасць Google Now пакідае жадаць лепшага, але ў Google плануець значна пашырыць яе.

Усё гэта сугучна пачатковай ідэі «прадказваць дзеянні людзей на аснове сітуацыі». Google Now ужо ўмее здабываць даныя з гісторыі запытаў да пошукавай сістэмы. А ў будучыні пачне аналізаваць і лісты з Gmail, каляндар, даныя пра сацыяльныя сувязі з Google+ і гэтак далей.

Мініяцюрызацыя электронікі, распаўсюджванне GPS і бесправданай сувязі знішчылі большасць перашкод для распрацоўкі кантэкстазалежных устройстваў і аплетаў. Але галоўнае, чаго не было ў часы ParcTab, – гэта вялікія базы даных, якія існуюць сёння. Google, Yelp або Foursquare могуць без вялікіх намаганняў сказаць, дзе знаходзіцца найбліжэйшая, напрыклад, аптэка, а ў будучыні, верагодна, такія сэрвісы будуць ведаць і пра тое, якія ў гэтай аптэцы ёсць лекі.

Важная падтрымка электронных памочнікаў – сацыяльныя сеткі. Яны захоўваюць бяспечныя архівы нашых асабістых даных, ведаюць усё пра нашы сацыяльныя сувязі і нават пра нашы густы. Уявім простую жыццёвую сітуацыю: адзін карыстальнік хоча запрасіць у кіно іншага, але патрэбна вызначыцца з дэталямі: калі і куды ісці? Які фільм глядзець? Не праблема: сістэма, якая ведае густы абодвух карыстальнікаў, размяшчэнне кінатэатраў і іх праграму, лёгка можа выдаць парады, адсартаваныя ў парадку патэнцыйнай карыснасці.

Усё гэта не значыць, што праблем не засталася. Некаторых ключавых тэхналогій па-ранейшаму бракуе. Напрыклад, дагэтуль няма стандартнага сродку вызначэння месцазнаходжання ўнутры будынкаў (інфрачырвоная сетка ParcTab, дарэчы, давала гэту магчымасць, але ў сапраўдных офісах або крамах, верагодней за ўсё, шанец ёсць у аналагаў тэхналогіі, што распрацоўваецца ў Nokia). Не перашкодзіў бы і пратакол, паводле якога тэлефоны маглі б распазнаваць прысутнасць адно аднаго, каб, напрыклад, нагадаць гаспадарам абмеркаваць якую-небудзь справу або перадаць рэч.

Ёсць і больш фундаментальныя перашкоды. Часта вельмі цяжка зразумець, што менавіта робіць або хоча зрабіць чалавек. І нядзіва – людзі і самі не заўсёды ясна гэта ўсведамляюць. Дапусцім, што карыстальнік зайшоў у пакой, дзе знаходзіцца прадмет, пра які сістэма павінна памятаць. З аднаго боку, яе абавязак – нагадаць карыстальніку пра гэта. Але з іншага, калі ў дадзены момант чалавек заняты нечым зусім не тым, то напамінанне толькі адцягне яго ўвагу.

Ідэальная кантэкстазалежная сістэма мусіць разумець, чым у сапраўднасці заняты карыстальнік. Для поўнага рашэння гэтай задачы неабходны штучны інтэлект, які пакуль, на жаль, адсутнічае. Зрэшты, справіліся ж, няхай і неідэальна, з аўтаматычным перакладам або распазнаваннем маўлення. Кантэксты аніяк не цяжэйшыя. Аднак гэта праблема істотна ўскладняе распрацоўку кантэкстазалежных сістэм. Калі нават такія простыя рэчы, як напамінанні, якія спрацоўваюць ад змены месцазнаходжання, цяжкія ў рэалізацыі, то што гаварыць пра больш складаныя выпадкі?

Калі абмежаваць сферу прымянення кантэкстазалежнай сістэмы, скараціўшы тым самым колькасць фактараў, неабходных да ўліку, то яна будзе здольна больш-менш абысціся і без сапраўднага разумення таго, што адбываецца. Цяглікі для такіх персанальных сістэм ужо даступныя. Сярод іх – праграмы з аўтаматычнай зменай налад камп'ютара ў залежнасці ад лакацыі. Як прыклад можна прывесці аplet Sidekick і MarcoPolo для Mac OS X, здольныя аўтаматычна змяніць мноства налад камп'ютара падчас змены тых ці іншых умоў.

Яшчэ адна праграма для той жа сістэмы – Airlock – дазваляе выканаць розныя дзеянні ў залежнасці ад набліжэння або аддалення мабільнага тэлефона

з выкарыстаннем Bluetooth. Акрамя праграм, ёсць і ўстройства – напрыклад, Twine. Гэтыя ўніверсальныя датчыкі можна раскласці па доме і самастойна запраграмаваць рэакцыю для спрацоўвання.

Іншая цяжкасць, звязаная з кантэкстазалежнымі сістэмамі, не мае тэхнічнага вырашэння. Яна зводзіцца да таго, што «разумныя» праграмы і ўстройства безумоўна ведаюць пра чалавека ўсё. Нават калі мы давяраем ім, застаецца шмат пытанняў, звязаных з прыватнасцю. Ці заўсёды мы хочам, каб сябры і знаёмыя бачылі, дзе мы знаходзімся і што робім? Ці жадаем мы, каб офісны будынак заўсёды ведаў, у якім мы пакоі? Канечне, гэта будзе карысна для многіх аплетаў, але разам з тым працадаўца здолее лёгка падлічыць, колькі часу было праведзена за працоўным сталом, а колькі патрачана на забаўкі. Для кагосьці гэта можа прагучаць як чарговы аргумент за татальны кантроль і ўлік, але не ўсім падабаецца лішні раз адчуваць сябе вінцікамі вялікага механізма, а ўжо пра боязь наконт уцечак і неправамернага выкарыстання інфармацыі і гаварыць няма чаго. З улікам прыватнасці і размежавання доступу да асабістых даных распрацоўка кантэкстазалежных сістэм ускладняецца яшчэ мацней.

Аднак выйгрыш ад прымянення кантэкстаў вялікі і збольшага відавочны. Устройства могуць нагадваць нам пра сотні спраў або проста павышаць камфорт – напрыклад, аўтаматычна рэгуляваць гучнасць музыкі, кіраваць асвятленнем і абагрэвам. Прыкладаў можна прыдумаць мноства. Любы з гэтых аплетаў варты намаганняў, а таксама спроб і памылак, якія накіраваны зрабіць першапраходцам (паводле А. Пісьменнага, мат эрыялы часопіса «Камп'ют эр»).

Практыкаванне 12. Разгледзьце ілюстрацыі да кнігі П. Дана і А. Піза «Мова ліста» звязаныя з маўленчай камунікацыяй, міжасабовымі зносінамі, навыкамі вядзення дзелавога ліставання. Прыдумайце да гэтых малюнкаў тэкст з парадзімі наконт ажыццяўлення паспяховай маўленчай камунікацыі, складання ліста і да т. п. Вынікі працы прэзентуйце вусна (зачытайце тэкст, пакажыце прэзентацыю, зрабіце інсцэніроўку).

Параўнайце вашу інтэрпрэтацыю выяў і тое, якое значэнне мелі дадзеныя ілюстрацыі ў арыгінале.

ЛІТАРАТУРА

1. Бандаровіч, В. У. Стыльна па-беларуску : комплексны даведнік па культуры маўлення / В. У. Бандаровіч. – Мінск : Пачатковая школа, 2013. – 64 с.
2. Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Прыродазнаўства : вучэбн. дапам. для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі / М. Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск : РІВШ, 2015. – 260 с.
3. Беларуская мова. Прафесійная лексіка. Сацыяльна-гуманітарныя навукі : вучэбн. дапам. для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі / М. Р. Прыгодзіч [і інш.]. – Мінск : РІВШ, 2015. – 258 с.
4. Верштарт, Г. Ф. Лексічныя асаблівасці мовы навуковых тэкстаў / Г. Ф. Верштарт // Слова беларускае : 3 гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Мінск, 1992. – С. 32–36.
5. Губкіна, А. В. Беларуская мова. Эканамічная лексіка : вучэбн. дапам. / А. В. Губкіна, В. А. Зразікава. – Мінск : Изд-во Гревцова, 2009. – 200 с.
6. Ермаловіч, А. В. Беларуская мова (прафесійная лексіка). Афіцыйна-справавы і навуковы стылі / А. В. Ермаловіч, А. В. Шарапа. – Мінск : БДУІР, 2010. – 60 с.
7. Наўроцкая, І. В. Беларуская мова : культура маўлення : электронны вучэбна-метадычны комплекс па дысцыпліне / І. В. Наўроцкая ; БДУІР. – [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <http://abitur.bsuir.by>.
8. Клімаў, І. П. Гісторыя складвання двух стандартаў у беларускай літаратурнай мове / І. П. Клімаў // Роднае слова. – 2004. – №6. – С. 41–47.
9. Клімаў, І. П. Лінгвістычная апазіцыя двух стандартаў беларускай літаратурнай мовы / І. П. Клімаў // Роднае слова. – 2004. – №7. – С. 14–18.
10. Міхневіч, А. Я. Слоўка за слоўкам / А. Я. Міхневіч, Л. П. Кунцэвіч, Ю. В. Назаранка. – Мінск : Выдавецкі цэнтр БДУ, 2006. – 166 с.
11. Садоўская, А. Л. Нацыянальна-культурная спецыфіка фразеалагізмаў / А. Л. Садоўская // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы / пад рэд. А. Я. Міхневіча. – Вып. 4. – Мінск : РІВШ, 2003. – С. 90–103.
12. Садоўская, А. Л. Фразеалогія ў кантэксце культуры : сучасныя падыходы да вывучэння (этналінгвістычны) / А. Л. Садоўская // Роднае слова. – 2008. – №4. – С. 35–39.
13. Свістунова, М. І. Спецыяльная лексіка ІТ-сферы / М. І. Свістунова // Беларускае слова : тэорыя і практыка : зб. арт. па матэрыялах навук. чытанняў, прысвеч. 75-годдзю з дня нараджэння прафесара Б. А. Плотнікава, г. Мінск, 15 снеж. 2015 г. – Мінск : РІВШ, 2016. – С. 92–98.
14. Старасценка, Т. Я. Стылістыка беларускай мовы / Т. Я. Старасценка, В. В. Урбан, Ф. С. Шумчык. – Мінск : БДПУ, 2010. – 219 с.
15. Цікоцкі, М. Я. Стылістыка беларускай мовы / М. Я. Цікоцкі. – Мінск : Універсітэцкае, 1995. – 294 с.

16. Шакун, Л. М. Гісторыя беларускай літаратурнай мовы / Л. М. Шакун. – Мінск : Універсітэцкае, 1984. – 318 с.
17. Шкраба, І. Р. Лексікалогія / І. Р. Шкраба. – Мінск : Тэхналогія, 2012. – 179 с.
18. Ярская-Смирнова, Е. Создание академического текста / Е. Ярская-Смирнова. – М. : Вариант : ЦСПГИ, 2013. – 156 с.

Бібліотека БГУИР

Вучэбнае выданне

Албут Анастасія Анатольеўна
Дапiра Таццяна Пятроўна
Наўроцкая Iрына Валянцінаўна

**БЕЛАРУСКАЯ МОВА:
КУЛЬТУРА МАЎЛЕННЯ. ПРАКТЫКУМ**

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ ДАПАМОЖНІК

Рэдактар *Н. К. Петрашкевіч*

Карэктар *К. I. Герман*

Камп'ютарная праўка, арыгінал-макет *Я. Дз. Сцeпyсь*

Падпісана да друку Фармат 60×84 1/16. Папера афсетная. Гарнітура «Таймс».
Аддрукавана на рызографе. Ум. друк. арк. Ул.-выд. арк. 5,0. Тыраж 70 экз. Заказ 392.

Выдавец і палiграфiчнае выкананне: установа адукацыi
«Беларускі дзяржаўны ўнiверсiтэт iнфарматыкi i радыёэлектронiкi».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгiстрацыi выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальнiка друкаваных выданняў №1/238 ад 24.03.2014,

№2/113 ад 07.04.2014, №3/615 ад 07.04.2014.

ЛП №02330/264 ад 14.04.2014.

220013, Мiнск, П. Броўкi, 6